

geslacht op geslacht, *posamo powatoea*, de slavernij is verdwenen, *posamo pobate ntaoe setoe*, het is uit met de vriendschap dier lieden; *mampakaposa*, opmaken, *panta ntaoe to'ata siko mampakaposa*, de erfstukken onzer voorouders hebt gij opgemaakt.

2. *posa*: *maposa*, smakelijk, lekker, *tampere, ane to'amo, maposa*, pompoenen, als ze oud zijn, zijn lekker. Amp. id.

posara, zie 2. *sara*.

1. *pose*, in de uitdr. *marama pose* (zie *rana*), waar *pose* wrsch. is te verklaren naar Amp. *mipose*, glad, als syn. met *malori* (zie *lori*), in den zin van: onmogelijk, geen denken aan. *koerama² pose koro noe anakoe mate nijoroba*, ik tast maar aldoor tevergeefs naar het lichaam van mijn kind, dat plotseling is gestorven. De klacht v. e. teleurgestelden minnaar luidt:

da koemecalimo joute,
naparami² pose;
da koemecalimo ngkeo,
napa'ode, napendo.

ik zal maar een *joute*-vogel worden,

zoodat ze tevergeefs naar me tast;

ik zal maar een *ngkeo*-vogel worden,

dat ze om me jammert, naar me hunkert.

2. *pose*, in de uitdr. *mo'nde pose*, verkort uit *mo'nde mposelna*, zie *seloa*.

posi (O. Jav. Tons. *sépsép*, Kar. *tjéptjép*): *m-mposi*, zuigen, met de lippen uitzuigen. *naposi noe ananggodí sorsor noe inenja*, het kind zuigt aan de borst zijner moeder, *kuramanja naposi noe ananggodí*, het kind zuigt op zijne vingers; *momosi*, tabak rooken.

pomposi nana, een kruid, waarvan de bladeren op puisten worden uitgeknepen.

[Amp. *moposi*, rooken.]

posiwara, zie 1. *wara*.

poso (IN., Mal. *petjah*, Sang. *poso*², Tir. *psa*, Tag. *pisu*, Bis. *posah*, Bik. Bag. *pasu*, Ibat. Pump. *apsa*): *maposo*, in stukken (de stukken beet en dan *poso*) gebroken, van harde, broze dingen, opengebroken, v. eieren, *maposomo koera*, de kookpot is gebroken, *maposi rajanja*, bij is overbluft, *ane noedunge, da maposi nganga njoelomor*, als ge 't hoort, dan zal je

binnenste er van openspringen, *kadjelakoe ri banoea, maposo wo'okoe, ré'mo doikoe*, toen ik thuis kwam, brak mijn hoofd (van blijdschap), dat ik geld had, *baré'e maposo sa'iagi, djelamo*, binnen eene maand kwam hij aan, *maposo urauco lipoe potoemangi ntaoe*, uit het heele dorp steeg geween op (brak uit boven het dorp), *lioe² maposomo ri raja ntaoe*, dadelijk begrepen de menschen het; *mamposo, mamposoki*, doorbreken, stukbreken, verbreken, *to'nja koro mPoso, maka naposo boeje mampasoeboe*, de rivier heet Poso, want zij heeft de bergen die haar den weg versperden, doorgebroken, *aoe na'o'uri manoe baré'e naposo*, wat de kip heeft bebroed, heeft ze niet doen uitkomen, *naposo ndaja, naposoki ndaja*, hij heeft het begrepen, *naposo wailo, narata posokinja*, hij heeft het raadsel opgelost, hij heeft de oplossing gevonden; *posonja*, de stukken, de scherven, *posokinja*, de oplossing, de beteekenis; *meposo*, vanzelf breken, zich zelf breken, *toeje manoe meposo, be naposo noe indanja*, de eieren zijn vanzelf opengegaan, de kip heeft ze niet uitgebroed.

momoso tontji, naposomo tojoenja, na'oe mo'osi, de vogel heeft gebroed, ze heeft hare eieren uitgebroed, ze heeft er op gebroed; *mamoso ropo ri iriuri ntasi*, de golven breken op het strand, *mamosomo ri tave poera² jorenja*, het nut er van is aan alle menschen gebleken; *pamoso*, de branding (*pamoso*, soort toovermiddel, en *mamoso*, werkzaam, v. toovermiddelen, zie *moso*).

pinoso, ineens dood, morsdood, *manauoe ri edja, toedoe pinoso*, hij viel van de trap, kwam neer en was ineens dood.

1. *posoe* (vgl. 2. *posoe* [en Mor. *pohoe*]), priem, groote naald, gebruikt om gaten te maken in hout of bamboe, bv. bij het maken v. e. *basi* of van een fluit.

2. *posoe* (vgl. 1. *posoe* [en Mor. *oesoe*]), kalender, tor, die hout, bamboe, gepelde rijst, maïs aantast; wordt ook *pamboreboe* (zie *boeloe*) genoemd; *tu'i mposoe kasoo², era ota lulaboeboe*, stof van 't geen door deze torren aangetast is, stuift neer als kaf dat verspreid wordt; *keposoe*, door deze tor aangetast; *posoe ntaoe*,

de plekken en vlekken die men op zijne huid heeft, *keposomo pela ntaoe to'e*, oude menschen hebben vlekken op de huid.

posoedjoe (vgl. *soedjoe*), liaan met harige bladeren; oogstmedicijn. Tor. II, 271.

posowokoe (vgl. *urokoe*), een vogel, zoo groot als de *tengko*, met een bruinen snavel, nestelt in den grond, dien hij daartoe uitgraaft, aan steile rivieroeveren.

pota (Sang. *poto*², Filip. t. *poetol*, Mal. *potong*); *mamota, momota*, rijst snijden, oogsten, *taoe momota*, de rijstooget, *oleo momota*, klaar met oogsten; *momota*, tijd, wijze, plaats van oogsten, *bara djelamo ri pae poeje pomotami*? zijn jullie met het oogsten al aan de kleefrijst gekomen? *mampota* (tr.), de rijst snijden, *pae mami maria, baré'e gana taoe mampota*, onze rijst is veel, er zijn niet genoeg menschen om ze te snijden; *pinota* (in L. niet), een afgeogst stuk land.

PmB. *mampota*, intr. (= B. *momota*) en tr. (= B. id.).

Amp. *pota*, het mesje waarmee men oogst. *poti* (Sal. id. „staart”); *woewoe poti*, fuik voor palingen, ingericht als val; de klep der opening gaat maar binnen open en valt toe als de paling aan het aas zuigt; Tor. II, 372; *mampoti*, een val stellen, de val scherp zetten, *erambe'i katopotinja*, hoe is de val gesteld? *napoti ntaoe woewoe, nuombesi masapi*, de menschen stellen de fuik, de paling doet ze toeslaan, *tojo mbalesoe ndapoti*, de muizenval wordt gespannen, *era ndapoti mata, be lo'oe moboeta²*, 't is alsof de oogen strak openstaan (als een val die scherp staat), ze gaan niet dicht als men ze wil sluiten.

potimata, een boom van welks bast men vaten maakt om er sagomeel in te bewaren, de

R.

(Soms is het niet uit te maken, of een stamwoord begint met *r*, met *d*, of niet *nd*; wat men niet op *d* of *r* vindt, zoek men dus op *nd* en omgekeerd.)

1. *ra* (Mal. *-la*; vgl. 1. *-a* en 1. *sira*), honorifiek lidwoord vóór eigenamen in poëzie: *Ra Gompí, Ra Ontja, Ra Eo, Ra Waja*, enz.
2. *ra*, samengetrokken en proclitisch geworden

groote ronde bladeren dienen om er rijst in te pakken; het hout is zacht, onbruikbaar.

1. *poto*, P. w. t. v. *dapo*, drinkvat van bamboe met deksel, vooral om er palmwijn in mee te nemen.

2. *poto*, het Mal. *potong*, in de bet. „afnemen, aftrekken”, als handelsterm, Str. B., *ndapoto ri indanja*, 't wordt ingehouden, in mindering van zijne schuld, *mampotongi olinja*, den prijs van handelsgoederen berekenen in boschproducten, *mampoto inda ntaoe*, iemands schuld betalen.

3. *poto*, pr. t., parall. m. 4. *lele*, (Tor. III, 689, 320).

potoboe, PmB., een liaan.

potoe (wsch. v. *potoe*, omzett. v. *poroet*, Mal. *péroet*, Boeg. *péroet*; [vgl. 3. *poetoe*]), bloedverwant van dezelfde generatie, neef, nicht, achterneef, enz., men kan er ook eigen broers en zusters mee aanduiden, maar bedoelt er gewoonlijk verder afstaanden mede; *mopotoe*, van dezelfde generatie zijn, *mopotoe saentjoe, roearentjoe, togoentjoe*, verwant met 1, 2, 3 schakels er tusschen (neven en nichten in den 1en enz. graad), *mopotoe ngkobelaa, m. molo'oe, m. ndjo'oe*, ver verwant zijn in dezelfde generatie, *kami mopotoe ngkobelaa, sambentji djoiamo*, wij zijn verre neven en nichten, met ééne schakel er tusschen: *potoe'a*, verwantschap, familiebetrekking, *sako potoe'a nggaroe naintjani poera²*, zelfs de familiebetrekkingen der katten kent hij allemaal.

potoekeoti, Amp. = B. *undani* (steiger, om een boom om te hakken).

potontiga (het Mal. *potong tiga*), een jakje of onderlijffe met een ruggestuk, uit drie stukken bestaande: [*ndapotontiga*, zie *sororojo*].
powiwi, w. t. v. *namboi* (een vogeltje).

ngipinja nakita angga ngkainja, in zijn droom zag hij den geest van zijn grootvader, *ri ra mpelindanja*, op zijn tocht, *ri ra ngkawase-enja*, in de dusdanige omstandigheden.

1. *raa* (vgl. *daa*), bijvorm van *daa* (bloed), in *mantjajoe raa wojo*, zie 2. *sajor*, en in *raa ndaja*, „bloed voor den weg”, benaming van het bloed der offerdieren dat gestort werd op de suikerpalmtakken (*toucoegi*) waarin de schedel van een gesneden kop in de *lobo* werd gebracht; Tor. I, 239—242. Measa, 76, 58: *mamporaa*, gebruiken als bloed voor, *samba'a laki nuporaa ndaja*, een buffelstier offerde hij als bloed voor den weg; *maraa, maraasi*, met bloed bestrijken, *ndaraa inii*, de zaairijst wordt met bloed besmeerd, *marasi, mangaraasi roembue lobo*, de nok van het tempeldak met bloed besmeren; *mampasiparaasi*, mede met bloed besmeren, *woekoe ntjoeai ndapasi-piraasi pai inii*, de zaden van komkommers worden tegelijk met de zaairijst met bloed besmeerd; *peraa* (of *sola laba*), de buffel die geofferd wordt bij het *metoro nono* (zie 1. *touco*).

Amp. *raa* = B. *daa*; *maran* = B. *madau*. (MS.)

2. *raa* (vgl. 1. *rara*): *moraa*, helder, goed zichtbaar, duidelijk, *moraa² lipa se'i*, deze sarong is helder van kleuren, *moraa²mo sakodi reme*, de regen zal ophouden: *mampaparaa*, verhelderen, doen opklaren, *oli mporongo mampaparaa mata noe ananggod*, de bruidschat klaart de oogen der kinderen op (zoodat ze hun vader zien, want zolang de bruidschat nog niet is betaald, hebben de kinderen geen vader en behoren alleen aan de moeder), *oli mporongo paparaa* (of *poraa*) *mata noe ananggod*, de bruidschat is de heldermaker v. d. oogen der kinderen; Tor. II, 25: *marua*, syn. met *morua*; *karua*, helderheid, duidelijke aftekening van kleur, patroon, lijn.

pinoraa (vgl. *pinorai*, *pindorai* en Tawail-sampinorua, wrsch. „een stuk regenboog”, dial. der To Hoekoe in Napoe *boborua*, gedeeltelijke regenboog), regenboog, wrsch. oorspr. een gedeeltelijke regenboog (tegenover *porajua* „geheele regenboog”, thans al-

leen in poëzie gebruikt). Het Mar. *pinerea* is uit *pineraja*, het Tog. *pinorai* wrsch. uit *pinoraia* (uit *pinoraja*), waarvan dan de laatste -a als suffix is beschouwd en daarom afgeworpen.

ra'a (Mal. *dahan*, Boes. *daan*, Niass. *dafat*), tak, vertakking, ook in den zin van onderdeel, zooals de onderdeelen van den priesterzang, die verschillend zijn voor verschillende gelegenheden, terwijl het stamdeel (*watanja*) hetzelfde blijft, *ra'a ngkadjoe*, boomtak, *djo² ndu'a*, uiteinden der takken, *tontji medjo² nda'a*, de vogels zitten op de uiteinden der takken; *mera'a*, takken halen, *mampera'ai kadjoe*, van een boom takken afhaken; *mora'a*, takken hebben, zich vertakken, *mora'a paoenja*, zijne woorden zijn veelsoortig, hij spreekt over allerlei dingen; *maso'a ra'anja sanda'a*, één zijner takken brak door.

torira'a „takdier”, w. t. v. *boti*, aap; *bera'a*, zie afz.

Amp. *to mera'a* „takdier”, w. t. v. *wonti* (aap).

raba (Mal. *rabak*), afgescheurd, afgescheiden deel (vgl. *karaba* en 1. 2. *lamba*), vdr. syn. met *lamba*, volksstam, *raba ri Pada saraba*, *kami sarabanja*, de volksstam in P. is een andere stam dan wij.

ma'nga raba, afhalen, afscheuren, *songko ndaraba ri uo'o noe ananggod*, *nepa mara*, het helmvlies wordt van het hoofd van het kind gescheurd, dan pas komt het vrij; *marabaki*, gescheurd, afgescheurd.

rabe (vgl. 1. *kabe*, *kawe*); *ma'nga rabe*, naar zich toe halen, bv. een tak waarvan men iets wil afplukken; aanhalen, tot zich trekken, menschen die men noodig heeft, *kita da ndjo'oe mebolosi, muka roomo narube ntawo*, we zullen wederdienst gaan bewijzen (op de akkers van anderen), want de menschen hebben ons aan zich verplicht (wdl. hebben ons aangehaald, door ons eerst te komen helpen); *merabe*, de menschen aan zich verplichten tot wederdienst, wdl. trachten aan te halen, *ndjo'oe merabe, malai ri pesale joenoe*, *nakumai'i uo'oe si'a ri pesaleta*, de menschen aan zich gaan verplichten, aan de landbouw-

werkzaamheden van anderen gaan meedoen, opdat zij ook komen bij ons akkerwerk; *monberabe*, elkaar aanhalen, elkaar dienst en wederdienst bewijzen, op elkaars gemeenschappelijk akkerwerk of op elkaars feesten komen; *mangkarabesi, mantangkarabesi*, naar zich toe trekken, van iets anders afhaken, *mantangkarabesi jokoe*, een armband over de hand heen van den pols trekken; *montangkarabe, montangoerabe*, wegrukken, wegrissen, ineens grijpen, *rengkokoe dja natanngkarabesi ntjoroba*, hij heeft mijne goederen maar ineens weggepakt (MS.); *metangkarabesi toea'ikoe, nato'o: ee, sima'i linggona*, mijne jongere zuster deed even een greep naar me en zeide: zeg, daar komen gasten aan (MS.).

raboe (vgl. *reboe*); *moraboe, mar*., uittrekken, uitrukken, uithalen, bv. onkruid, haar, *naraboe penainja*, hij trok zijn zwaard; *mandaboe*, 't zwaard trekken, *ane madja'a gaga paoe ntawo stoe*, da *mandaboe kami*, als ze al te grof zijn in hun woorden, dan trekken wij van leer; *meraboe*, hulp vragen in moeilijkheid, *ndjo'oe meraboe ri joenoe*, hulp vragen aan anderen, *ndjo'oe mamperaboe* (of *maraboe*) *joenoe*, anderen te hulp gaan roepen, *re'e anoe naperaboeka ri taoe salembanja*, er is een reden waarom hij hulp heeft gevraagd aan lieden van een anderen stam; *kandaboe²* (L. *kantaboe²*, zie *taboe*), *kandaboe² melindja*, door dik en dun heen loopen (zoodat men steeds de beenen uit de modder moet trekken).

montarabesi, gras of onkruid uittrekken, wieden, w. t. v. *meuaro*.

raboe-ate, een kruid dat zich zeer moeilijk uit den grond laat trekken: *poparaboe² ate*, *be maurotoe*, je zoudt er je ingewanden bij uittrekken en dan gaat het er nog niet uit; syn. *sinagorri*.

radapi (Mal. *radak*, Mor. *radaki*); *moradapi*, visch, vooral *booe* en paling, steken met een *poradapi*, een ongev. 3 dM. langen ijzeren priem, gevat in een bamboe-koker, in welken weer een houten schacht steekt; dikwijls is de priem dubbel, uit één ijzeren voet loopen dan twee evenwijdige gepunte stangen; *poradapi ndaporadapiku indo booe ri ara ntana*

lanto, met een aalgeer steekt men naar groote *booe*-visschen onder drijvende gras-eilandjes; *ma'ngaradapi*, met een aalgeer steken (tr.). *rade*; PmB. Amp. *marade* = B. *marate* (lang); *to marade goema*, Amp. w. t. v. *tadoelako* = B. *langgoe* (marter).

radjo; *paradjo*, L., *tambaradjo*, P., haakvormige tak of hertshoorn, met een langen riem van buffelhuid er aan; het ledige uiteinde van den riem wordt een op te vangen buffel om de pooten geslagen (zie 2. *anda*), zoodat hij op zijne vlucht den haak achter zich aan sleept, totdat deze achter een boom haakt; *dja koetonda radjo²*, ik heb hem maar op een afstand gevolgd [vgl. *radjoe*].

radjoe (Mal. *radjoek*, Boeg. *radjoe*, Mak. *lailjoe*, Sig. *rajoe*); *radjoe²*, met een afstand er tusschen, niet regelrecht, *dja koetonda radjoe²*, ik heb hem maar op een afstand gevolgd [vgl. *radjo*]; *moradjo*, afkeerig, afgeneigd zijn, vooral v. vrouwen tegenover mannen, *pai napoga'a ntawo setoe, aoe u'e'a moradjo*, dat die menschen gescheiden zijn is, omdat de vrouw afkeerig was (van den man); *mamporadjo*, met afkeer iemd. bejegenen, *mamporadjo langkainja*, niets van haar man willen weten; *mampaporadjo*, iemd. afkeerig maken v. e. ander.

terawaradjo, scheef, v. d. loodrechten stand afgeneigd, zijne makkers vooruit geraakt, *terawaradjo, ampa² sakodi, sangkina odo*, scheef geraakt, een weinig hellend, juist wat scheef, *uaja terawaradjoemo*, de heining is eenigszins aan 't hellen geraakt, *jakoe terawaradjoemo*, ik ben mijn gezelschap voor geraakt; *da ndawaradjoeni djaja oer*, *pakaterawaradjo manykae, boi matoba*, de waterleiding moet met hellende oevers worden gemaakt, maak ze hellend bij het uitgraven, opdat ze niet afstorten.

radoea, zie 1. *rova* (twee).

1. *rae* (Nap. *gae*); *merae*, tusschen de rijsthalmen door loopen en ze uit elkaar buigen, van elkaar duwen, *merae tadoelako mpomota*, *mosantja ri pae, nakuresaka, natonda ntawo da napantoejoeka da pomotanja*, de voorangster bij den oogst duwt de halmen uit

elkaar, terwijl zij langs de rijst loopt, zij buigt ze uiteen, de anderen volgen haar, opdat zij hun aanwijze waar ze oogsten moeten; *perae*, tijd, plaats, wijze van tusschen de rijsthalmen door te loopen, *uaka mperae, tomparae* (zie *tomp*), de rijst die nog te velde staat (tegenover die welke reeds geoogst is), *uiri mperae, tando mperae, kandeke mperae*, de grens van het deel rijst dat geoogst is en dat wat nog te oogsten is. In poëzie is *merue* = *momota*.

2. *rae* (Par. *rae*, Bad. *rae* „gepast”), pr. t.; *morae* = B. *mampokono* (graag hebben), *naporae ndandu*, verkiezen, gaarne hebben (in den 3en p. enk.).

ra'e, krik, krak, nab. v. kraakgeluiden.

Oemboemo kaka'e,

bara ndate sioudongi.

Oemboemo kara'e,

sioudongi bara ndate.

Trek aan de wieg, dat het kraakt, er is zeker wel tooverkruid aan 't hoofdeinde. Trek aan de wieg dat het kraakt, tooverkruid is er zeker wel aan 't hoofdeinde.

raego (alg. Toradj., vgl. Bad. *raigo*. Boeg. *saego* „zich vermaken”; wrsch. duidt het woord de schommelende beweging aan waarmee deze reizang wordt uitgevoerd, vgl. *gacero, gairo, gaigo, guego, baabo* en Tor. III, 607), reizang, uitgevoerd door mannen en (meestal ongetrouwde) vrouwen; de zang wordt begeleid door passen en aan het eind van elke strofe juichen de mannen en slaan den rechterarm uit in de richting der vrouwen: *engko nduego*, de bewegingen van den reizang, *djaja nduego*, strofe van den reizang; *morae go*, den reizang uitvoeren, *ndiporue gomo*! gaat den reizang uitvoeren; *ndaraegosimo jave, muka ra'a mbe'a be naitjani morarona*, gaat nu over tot den eigenlijken *raego*-zang, want de vrouwen kunnen niet (meedoen met het) zingen ter inleiding, *roo rarona, ndalimba ri porago anor roandjaja, bara mopenggoroe, bara montjoelakoe (monte'o'e), engkonja patesantaninja, ndapilisi*, na afloop der inleiding gaat men over tot het eigenlijke *morae go*, dat tweesoortig is, hetzij *mopenggoroe*, hetzij *montjoelakoe* of *mont-*

o'e, de uitvoering daarvan is verschillend, men kiest (tusschen die twee). Afb. Kaud. Cel. Ob. I, 312, 428.

raego is de algemeene naam, die de verschillende onderdeelen van den reizang omvat, maar is eig. de naam van één der onderdeelen, dat als 't voornaamste wordt beschouwd.

teuraraego, wankelend, de beweging van vallen makend, zonder te vallen, *teuraraego, da teioengka, be lo'oe*, hij wankelde, hij zou vallen, maar viel niet; *pateuraraego pelindjaja*, hij heeft een waggelenden gang.

1. *raga* (Mal. id., vgl. *rega*): *raga-raga karumaja*, zijne vingers zijn uitgespreid, staan van elkaar.

2. *raga* (Par. *raga* „najagen”): *mondagati*, vischen van uit een vaartuig met een lijn die men in de hand houdt en die aan 't eind zich vaak in tweeën splitst; aan 't eene eind is een haak met groot aas, aan 't andere een met klein aas; aldus vischt men op 't Meer. Tor. II, 374.

1. *ragi* (Mak. Boeg. Tob. Kar. Mal. id.), kleur, tint, *tontji ragi*, bonte vogel, *kajoe ragi*, zie 2. *kajoe*; *maragi*, gekleurd, bont, *toroe maragi*, bont versierde hoed, *tana maragi*, grond waarop van alles groeit; *kina'a ndaragi*, gekleurde rijst (offerspijs); *mondagi*, gekleurde rijst met allerlei toespis offeren aan de goden, *pondagi*, gekleurde rijst, rijst die met aardvruchten, eieren, kokos, visch, garnalen, lever is toebeleid, ook wel met kurkuma geel is gekleurd (offerspijs); *orici, t-joe manor, kajoeke ndapondagika kina'a*, aardvruchten, eieren en kokos om er de offerrijst mee te kleuren (mengen), *koepopondagika siko, era lumoa napopondagika ntao*, ik heb je van allerlei te eten gegeven, als de goden die van de menschen allerlei te eten krijgen.

purugia, w. t. en pr. t., regenboog, *pin-purugia*, als een regenboog gekleurd, veelkleurig; *oeragi*, in poëzie, gekleurd, bont.

ragi-ale („gekleurd van gordel”), een zeevisch, die *dolo* heet zoolang hij nog klein is.

ragi, pr. t., parill. m. *ngala* (soort).

2. *ragi* (uit 't Mal.), gist, zuurdeeg.

ragilele, pr. t.; *saandi ntjaragilele* „met jongere en oudere broeders en zusters”; *moragilele*, bloedverwanten hebben.

[Met] *ragi* [kan] Jav. *ragi* (vergeleken worden); *lele* [zie 4. *lele*] is een meervoudsuitdr.) *ragoeni*, L., *ragoeti*, P., zeewier, zeegras.

1. *ragoeti* (vgl. *ragoeni* (en Mor. *rago*)); *maragoeti*, krabben, met de nagels bederven door er aan te krabben en te trekken, *ne'e noeragoeti karabakoe*, maak mijn jakje niet aan farden, *ananggodi maragoeti toa'inja*, een kind dat zijn jongeren broer (zuster) krabt, *naragoeti noe inenja*, zijn moeder heeft hem gekrabd; *momberagoeti*, elkaar krabben; *talinja masempa, patesandagoeti*, zijn hoofdhoek is gescheurd, hangt in farden.

2. *ragoeti*, zie *ragoeni*.

raha (Boeng. Mor. *raha* „huis”, *raha* „offer-tafeltje”, *perahani* „stelling”); *peraha, perahani*, vloertje of vlonder, aangebracht in een suikerpalm, om daarop te kunnen staan bij het tappen van palmwijn, ook eene verbinding, bv. een staak of een paar latten, om van af het hoogere deel eener helling een boom die op 't lagere deel staat, te beklommen; zie ook *perangani* (op *rangani*), eene onjuiste uitspraak v. *perahani*, door de bet. van *rangani* ontstaan; *konase ndaperahani*, een suikerpalm, van zulk een vloertje voorzien.

rai (vgl. Nap. *rai*), pr. t., *rai ntarango ri raua*, we hebben 't in 't luchtruim gehoord.

raindi, pr. t. = B. *raindi* (koud, vochtig).

raio: *morao, morarao*, voor 't grijpen liggen, in groote hoeveelheid voorhanden, *koerata tarija dja morarao*, ik vond de mangga's maar voor 't oprapen.

raja (vgl. 2. *ra*, [dajo, 1. *laro*, 2. *raru*] en Jav. *dalem*; Austron.), inwendig deel, binnenste, *raja banoa*, het binnendeel van 't huis, *tasi raja*, binnenzee, kleine, omsloten golf of baai, met smallen ingang, *raja ntuoe*, iemds. binn-

[1] Bij deze afleiding staat een aantekening, die niet geheel duidelijk is, maar als volgt schijnt te zijn bedoeld: wrsch. is *ragilele* van 1. *ragi* af te leiden en staat *lele* voor *roja*, O. Jav. *reña* „moor” (zie 4. *lele* en *oja* op pr. t.); *ragilele* is dan „in soorten” en *sarugilele* „de heele troep.”]

nenate, gemoed, hart, *bar'e pa koepoasi rajanja*, ik heb nog niet gevraagd wat hij er van vindt, *ewambe'i rajanja*? hoe denkt hij er over, wat vindt hij er van? *madja'a rajanja*, hij is boos, *kodi raja*, gekrenkt, gegriefd, beleedigd, *maucongko raja*, blijde, *maeka rajakoe*, ik ben bang, *toemboe rajanja*, hij heeft er zin in, *bangke rajakoe*, ik heb veel lust, *maboeja raja*, mild, welgezind, gewillig, *malioegoe raja*, oprecht, geheel trouwbaar, *manoto raja*, goed bij zijn verstand, op de hoogte, *malose raja*, onstemd, onwillig, *masoesa raja*, bezet met gedachten, bezorgd, bekommerd, verdrietig, *pore raja*, hardleersch, ongevoelig, ontoegankelijk voor toespraak, *malente raja*, lusteloos, ongezend, afkeerig, *malipo raja*, zijne bezinning kwijt zijn, *tekalinga raja*, in de war, de kluts kwijt, onzeker, *mokda raja*, zeker van zijne zaak, vast besloten, wetend wat men wil, inwendig vast, *tebalisaka rajanja*, hij is van meening veranderd, van andere gezindheid geworden, bekeerd, *manginoe kopi da nakakeeja ndaja*? men drinkt koffie, opdat het binnenste hoe worde? (wat voor gewaarwording geeft het drinken van koffie?), *narata ndajanja, naposo ndajanja*, hij heeft het met zijn hart gevonden, opengebroken, hij heeft het begrepen, *nakeni ndajanja*, zijn last bracht hem er toe.

raja mala, aangezicht, *roente raja matanja*, zijn gezicht ziet blauwrood; *mampaporaja (-raa) mala ananggodi*, zie 2. *raa*.

ri raja, vaak verkort tot *ri ra*, in, binnen, *raurouja boti paikanja taoe ri rajanja*, van buiten was het een aap, maar van binnen een mensch, *ri raja banora, ri ra banoa*, binnenshuis, *dja ra'a nygaroepoe ri rajanja*, er zit niets dan vuilnis in; *mokariraja*, in den zin hebben, van plan zijn, lust hebben in, *mokariraja moeni doende*, hij had opnieuw in den zin om te gaan dansen; *mamparindaja* (voor *mamparindaja*), ter harte nemen, in zich opnemen, tot zich laten doordringen, *bar'e neparindaja patoejoekoe*, hij heeft mijne vermaning niet ter harte genomen; *tepariraja*, er in, op de hoogte van de zaak,

er goed achter, *bar'emo tepariraja jakoe*, ik ben er niet goed heen in.

da *rujakor*, ik heb er zin in, da *raja mami molontjo*, wij hadden lust om op den loop te gaan; *mampodaraja*, ergens zin in hebben, op iets vlissen, *ntje'emo se'e anoe korpodara*, dat is het juist waarop ik gesteld ben, *mampodara* *pai naparaimo ndja'inja da ndjo'oe moeloea*, omdat hij er zoo op gesteld was, stond zijne familie hem toe een reis te gaan doen; *mampodara* *jaka baola joenoe*, andermans buffels begeeren.

*sandaja*², in dezelfde binnenruimte, één van zin, *sangkompo sandaja*², volle broeders, zusters; *kasandaja*² i *mPoe Isa* (Chr.), de gemeente van den Heer Jezus.

moraja, een gat, een opening hebben, hol zijn, *ajapa aoe da koepotopi bar'epa moraja*, het stuk goed waarvan ik een sarong wil maken is nog niet met de einden aan elkaar genaaid, *timboka to'o inodo aoe be moraja*, deken heet een lap geklopte schors die geen koker vormt, *moraja*² *ojoe*, de wicheltouwjes vertoonen een kring (Tor. I. 422), *bangke porajanja*, het holle gedeelte is groot, het vormt een wijden kring, een ruimen koker, *taoe mudago porajanja*, iemand met een ruim hart, iemand die veel kan verdragen, geduldig, beheerscht is, *madago mporaja*, id., *sandopo porajanja*, de inwendige opening is een vadem-wijd; *mamporaja*, begeeren, verlangen, *anoe joenoe ne'e noeporaja*², andermans goed moet ge niet begeeren; *mampaporaja*, met eene holte, met een opening doen zijn, maken, zorgen, gelasten dat in iets eene opening zij, *we'a nTo Kinadoe bar'e napaporaja topinja*, da *napangkoto molontjo ane napeseaki noe irali*, de Kinadoesche vrouwen brengen hare rokken niet in kokervorm, opdat ze hard zullen kunnen loopen, als ze door den vijand worden overvallen.

meraja, zich binnen iets begeven, *ko'e agika maombo*, *meraja*² *mpajoejoe pai tana koepotoenda se'i*, *pai be da koepodjo dasompo komi*, ik wil desnoods nederstorten en zakken in dezen grond waarop ik woon, als in een vat,

liever dan ul. boete te betalen; *meraja*, *mamper. ntjombori*, zie *sombori*, op *sombo*; *mamperaja*, *mamperajaka*, begeeren, lust hebben in, *naperajaka kodjo asoe setoe*, hij had groote begeerte naar dien hond; *mamperirajai songka joenoe*, op de beschikkingen van anderen ingrijpen, bevelen geven, zaken beïsselen die tot eens anders taak behooren, bv. als gast, vreezende dat men zal te kort komen, doen wat des gastheers is.

*karaja*², groote trek, hevige begeerte hebben, *kami se'i karaja*² da *mangkoni*, wij hebben grooten trek om te eten, *karaja*² *mo si'a da mantima anoe joenoeja*, hij had groote begeerte om de dingen van zijn kameraad te nemen; *kandaja-ndaja*, steeds maar zijn zin volgend, eigenzinnig, eigenwillig, niet beheerscht.

mesoraja, midden door iets heen loopen, *mesoraja ri bonde joenoe*, midden door den tuin van een ander loopen.

Amp. malawi rajangkoe, ik ben boos, onstemd, *makodi rajangkoe*, ik ben gekrenkt, beleedigd, *la rajangkoe*, ik heb in den zin, ik ben voornemens, het is in mijn hart; *mompajarajani*, *mompajarangi*, verlangen naar, hart hebben voor, medelijden hebben met.

Tog. rajanja, het vleesch er van, de eetbare inhoud van iets.

rajo (vgl. 2. *lajo*); *mondajo* (intr.), iets waarvan tooverkracht uitgaat (bv. een mandje met sirih-pinang of ander offergerei, een *iroka*) zwaaien om het hoofd van een mensch of den kop v. e. offerdier; *ma'ngajajo*, zulk een voorwerp in de rondte zwaaien; *marajoka*, *mamporajoka*, met zulk een voorwerp zwaaien, het om iets heen zwaaien, *iroka ndaokotaka*, *ndaporajoka tanoana ntase ri poroerakr*, *taoe madjo'e'u anoe ndarajoka*, de model-huisjes worden opgenomen en daarmee wordt gezwaaid rondom de schedels der menschen bij gezingsplechtigheden, de zieken worden er mee omzwaaid, *batoeangka ndaporajoka ri kama'i irali*, *pitoangkani ndarajo*, *maka lairia da kamujanja*, met het schelpensnoer wordt gezwaaid om de plaats waar de vijanden moeten komen, 7 maal wordt het gezwaaid, want

op die plaats zal men ze krijgen (Tor. I. 236).

pandajora, „plaats waar het *mondajo* geschiedt”, een brits of bank, opgericht bij het water, waar zich diegenen gingen baden die aan het *mompasilangka* deelnamen; *mompandajora*, het baden in het water waarbij de *pandajora* stond, na afloop van het *molontjo waroe*; Tor. I. 372.

pr. t. *rajo*² *ntakoe tonde*, zwaai met het metalen doosje.

1. *rajo*: *marajoe*, beginnende te rijpen, *marajomo loka*, de pisangs zijn tegen het rijpen, *marajoe*² *mo paeta*, onze rijst begint rijp te worden.

2. *rajo*, een boom, waarvan de schors wordt gebruikt.

rajopo, zie *jopo*.

1. *raka* (vgl. 1. *haka*, *hangka*, 1. *soko* [en *Mor. rako*]); *meraka*, *meraka*², zich vergrijpen aan eene vrouw, *narakamo we'a aoe nakita ri djaja*, *se'i nakita*, *se'i naraka*², hij heeft zich vergrepen aan eene vrouw die hij op den weg heeft gezien, zóó had hij haar gezien, zóó ging hij haar te lijf, *naraka*² *rongo ntase*, hij heeft andermans vrouw geroofd.

2. *raka* (uit het Boeg.), het stel bewegingen waaruit de rituele godsdienstoefening der Mohammedanen bestaat.

rake (Mal. Ngadj. *daki*, *Mor. Mar. rake*, *Negr. daka*); *mandake*, bergklimmen, *mandake ri Napoe*, bergopwaarts naar N. gaan; *pandake*, tijd, plaats, wijze van bergklimmen; *mompandake*, eene bergbestijging verrichten.

rakea, *rakeani*, ook wel *rangkeani* (Mgkb. *ranghiang*, Boeg. *arakeang*), zoldering, vliering, een vloer van boomschors of geplette bamboe over de zolderbalken, bergplaats voor brandhout, rijst, mais, enz.

raki (Mal. Bis. Sang. Bik. Ibn. *daki*, Minah. t. *raki*, *raki*, Mak. *raki*, Boeg. *rai*), lichaamsvuil, huidsmeer, *makoemba rakinja*, het vuil zit er dik bij hem op; *mendaki*, zich het haar reinigen met geraspte kokos; *pendaki*, tijd, plaats, wijze van haarreiniging, geraspte kokos om het haar te reinigen, ook w. t. v. *kajoeke* (kokos); *marakisi wojoeanja*, zij reinigde hare haren, *se'i kajoeke da noerakisika wojoeamoe*,

hier is kokos om er je haar mee te reinigen; *mekirakisi*, zich 't haar laten wasschen, *mamekirakisi*, id. tr.

PmB. *marakia* (st. *rakia*, d. i. *raki* + *a*, wdl. „met vuil er op”, *marakia* bet. dus wdl. „merig”), ellendig, beroerd, benard, erg, *marakia koepe*, ik ben er ellendig aan toe, *marakia wilingkoe*, *keuoroe*, mijne voeten zijn in slechten staat, met framboesiaspletten.

rakia, zie *raki*.

rakoe (vgl. *doko*), het geluid van guizig slikken en van klappertanden, *morakoe adjekoe*, mijn onderkaak slaat tegen mijn bovenkaak, *paomonja baroe morakoe*² *ndadonge*, toen hij den palmwijn inzwol, hoorde men het klokken; *karakoe-rakoe adje ntase nauwembe*, de koortslijder klappert met zijne kaken, *karakoe*² *ngisi maranindi*, klappertanden van de koude, *karakoe*² *dopi*, de planken rammelen, *sani mpaepenja kamasi ntasi*, *karakoe*² *baola manginoe*, zoodra ze proeven dat zeewater zout is, drinken de buffels het gulzig op; *sarakoe* (*sandakoe*), *roerakoe*, één slok, twee slokken.

ralima, zie *lima*.

rama (vgl. *ama*, *djama*), in de uitdr. *marana pose*, diep betreuren, bv. een jong gestorvene of iem. die door een ongeluk ontijdig om 't leven komt, of die ver van de zijnen is komen te overlijden; de uitdr. beteekent wrsch.: tevergeefs naar iem. tasten, tevergeefs iemds. lichaam willen aanraken, daar hij er niet meer is; *anake malai moeloea*, *masaemo kapajanja*, *boi dja da ndarama*² *pose koronja*, mijn zoon is op reis gegaan, hij is al lang weg, als men maar niet tevergeefs naar hem moet tasten (als hij maar niet is omgekomen in den vreemde). Zie ook 1. *pose*.

ramaoe (vgl. *ramo'oe* en Tal. *ramaoe*, Badj. *raoe*, Saes. *rooe*, Lak. *arimaoe*, het monster dat zon of maan inslikt en daardoor eclipsen veroorzaakt, Pipik. *ngaramaoe* „harige rups”, Mal. *harimaoe* „tijger”, Tob. *laoe* „maanverblindende demon”, Pamp. *laoe* „maansverduistering”, Koel. *malimaoe*, duister; Tor. III, 49); *tekarumaoe*, schemerig, halfduister, bij het ondergaan der zon (syn. m. *tekaroepe*). *ramba* (Mal. *rumbak*, Mak. Boeg. *ramba*,

Soemb. *ramba*); *maramba*, fraai, opgesierd, prachtig, *karamba*, ook *ramba* en *ramba*², versiering, fraaiigheid, *roekinja sindjae*, *ntje* *ramba*² *nja*, de dingen daar die er aan hangen, dat zijn de versierselen er van; *paramba*, groote lap forja, niet tot een sarong aaneengehecht met de randen.

rambanga (Mor. id.); *morambanga*, *morambanga*, te zamen gaan, *da morambanga ri dja kila*? zullen we gezamenlijk gaan op reis? *mampaporambanga*, zich doen vergezellen, gelasten te vergezellen.

rambangi, Amp. = B. *kajai* (jachtspeer).

rambani: *irambani*, stuk hout of ander ding om mee weg te jagen; *mo'irambani*, *ma'irambani*, weggagen. *ndjo'oe sa*, *irambani asoe setoe*, ga dien hond toch weggagen; *natima kadjo*, *najo'irambani*, hij nam een stuk hout en joeg hem er mee weg.

[**rambae**, zie *soemo*.]

rambe: *torambe*, vastgeraakt, vastgehaakt in iets, *raja anoe monykodo*² *napotorambe*, in een lian die zich lang uitstreckte is hij vastgeraakt, *tindja mbaja napotorambe baola*, de buffel is vastgeraakt in de stijlen der omheining.

rambi, w. t. v. *so'a*, bos, bundel, bindsel, *pae sarambi*, één bos rijst, *rambi baengka*, hoofd-doek, w. t. v. *tali*; *morambi*, binden, *ndarambi silo*, *bara ri tambile*, *bara ri tindja ntaja da parambi*, *nakareme*, de fakkels worden vastgebonden, aan een plank van den binnenwand of aan een stijl van den haard worden ze gebonden, opdat het licht zij.

ramboe (Mal. *ramboet*, Tob. *djumboet*, Da'a-t. *ramboe*, haar; vgl. *rombo*, *raoe*, *garoe*), vezel, rafel, pluiz, *ramboe mbaoe*, de vezels in de schacht eener veer, *ramboe ndaja*, luchtpijp, longen, slokdarm, hart en wat er verder in de borstholte zit, *da natembisi ntage mepo- ngko ramboe ndajanja*, moge een weerwolf zijne verwondende deelen er uit lichten; *morambae*, *moramboe*², uitrafelen, pluizen maken, veel zijn, op een hoop bij elkaar liggen, zooals uitgehaald onkruid, *gapasi moramboe*, het garva rafelt, *ajaja moramboe*², *pai naporamboe*², *najalimo ntage sa'e*, *nasekati*, het

katoen is rafelig, en dat het rafelig is, is omdat men er draden heeft uitgetrokken; *mosasaramboe*, id.; *ramboe dena*, eene varensoort.

moramboe langi, wdl. „den hemel bewolken”, eene plechtigheid die ten doel heeft een verboden huwelijk te wettigen of bedreven bloedschande goed te maken; den hemel bewolken wil dan zeggen: dreigende droogte afwenden; Tor. II, 9—11, Measa, 75, 74 (Sa'd. *roemamboe* *langi*, T. B. G. LX, 51, *ma'ramboe* *langi*, ibid. LXIII, 108).

ramboeoe, zie *roeo*.

ramboesa: *moramboesa*, erg, hevig, zeer, *baola moramboesa peboendenja*, de buffel springt krachtig op, *moramboesa ngoe*, de wind is hevig.

rame (Mal. *ramai*, Jav. *rame*, Bis. Tag. Bik. Pamp. *ramai* „gezamenlijk verrichten, deelnemen aan 't werk v. anderen”); *morame*, zekere plechtigheden verrichten, die aan iem. die op reis, op jacht of uit koppen-snellen is, voorspoed, veiligheid en behouden thuiskomst moeten verzekeren (Tor. I, 235). *ne'e tapeeli kasojao morame*, *maka tapelempo kapate ndja'i*, laat ons niet naar het W. omzien als we voor de veiligheid van de onzen werken, want we houden hun dood tegen; *moparam*, voor iemand de plechtigheden van 't *morame* verrichten; in poëzie ook wel: zingen voor iemand; *mamporameka oedja*, voor iemand den regen bezweren.

mohorame oedja, den regen bezweren, een oogsterm voor het verrichten der plechtigheden waardoor de regen wordt bezworen.

Ndo i nTele ri banoa,

ndiboramekakoe oedja;

Ndo i nTele ndati gampoe,

oedja ndiboramekakoe.

Moedertje te huis,

bezweer voor mij den regen;

Moedertje in huis,

bezweer den regen voor mij.

pr. t. *roenaka mpoborame*, blaas er tegen.

zooals men regen bezweert.

rameangi, zie *laneangi*.

rameda (vgl. *peda*): *marameda*, warm, heet

(erger dan *maramoe*), *marameda eo*, de zon is heet, *marameda koronja*, zijn lijf is heet, *marameda porianja*, zijn optreden is heftig, *marameda palenja*, zijne hand is heet, hij heeft geen gelukkige hand (wat hij plant, komt niet op, groeit slecht), *marameda rajanja*, hij is oplopend, kort aangebonden, *inosa marameda*, heete adem, geen goede gezondheid; *karameda*, hitte, warmte; *mampakarameda*, warm maken, verhitten.

ramoe (Filip. t. *gamot*, Bent. *hamoe*, Bad. *amoe*, Sang *hamoe*, Niass. *hamo*, Sikka *ramoet*, Mad. *ramok*, Tal. *ramoeta* „wortel”, vaak syn. met „heete kruidenrij”), boomblad dat bij het vuur wordt heetgemaakt en op zieke plaatsen van het lichaam gelegd; *marumoe*, warm, *kina'a maramoe*, warme rijst, *bale maramoe*, warme vriend, *pari' mairinoe bontje*, *nukaramoe ndajamoe*, drink flink rijstepap, opdat ge warm wordt van binnen, *maramoe*², half warm, lauw, *maramoe'pa koro ntaoe* syn. met *kadjelakoe*, het lijk was nog eenigszins warm, toen ik kwam; *mompakaramoe*, warm maken, verhitten; *naroroni ira ngkadjo*, *nupakaramoe* (ook wel verkort tot *naramoe*) *komponja*, ze maakte boombladeren heet en maakte er haren buik mee warm; *mamperamoe*, een weinig verwarmen; *ma-(nga)ramoesi*, opwarmen, *baue ndaramoesi*, opgewarmde visch; *mondamosi*, telkens een weinig rijst gaan oogsten (als om de zaak warm te houden); *mondamoe*, w. t. v. *manghoni* (eten); *pedjama ro'onja pai palenja*, *dja sangkaramoenja*, voel zijn hoofd en zijne handen eens, ze hebben een verschillenden warmtegraad.

mboramoe, met een lucht van warmte, riekend naar zweet, bv. v. iem. die zich in lang niet gebaad heeft: wat telkens verwarmd wordt, *mboramoe komponja*, *be naove*² *mampakaramoe*, haar buik is gewend verwarmd te worden, ze houdt niet op hem warm te maken.

[**ramo'oe** = *ramaoe*: *tekuramo'oe*, schemerig, halfduister.

1. **rampa** (vgl. *rampo*, *djampa* en Mal. *rampas*, Mak. Boeg. *rappa*, Mong. *jampat*); *marampa*,

rooven, wegnemen wat je niet toekomt, *narampa ntaoe*, een ander heeft het geroofd, *narampa kodoentoe* „ze hebben de trommelstokken geroofd”, de verliezende partij in den strijd heeft nu ook eens koppen gesneld en kan dus ook eens trommelen bij het koppensuellersfeest in de *lobo* (Tor. I, 226); *merampa*, eens rooven, gaan rooven, trachten te rooven: *perampa*, boete voor het nemen van wat je niet toekomt, nl. voor het nemen v. e. tweede vrouw zonder 't goedvinden der eerste (Tor. II, 32); *naperampai moeni re'a setoe*, hij heeft die vrouw weer teruggeroofd; *marampaki*, wegrooven, *narampaki rongu ntaoe*, hij heeft andermans vrouw geroofd.

2. **rampa** (Mal. *rampak*, Boeg. *rampa*, Mak. *ramba*); *morarampa rajakoe*, wdl. „mijn binnenste ligt uit elkaar, mijne gedachten zijn verstrooid”, ik ben onzeker, in twijfel, in de war, *morarampa rajakoe mangkita dja se'i*, *maria panganja*, ik ben in de war bij het zien van dezen weg, hij heeft veel zijtakken, *morarampa rajanja*, *lae pantjaromakanja paoekoe*, *lae bare'e*, hij is in twijfel, hij heeft geloof in mijne woorden en hij heeft het ook niet.

3. **rampa** (uit het Boeg.), kruidenrij; *lekoe'i*, *koeja*, *lada*, *koeni paka ndaporampa*, langkoeas, gember, Sp. peper en kurkuma worden alle als kruidenrij gebruikt; *inaoekoe ne'e ndarampai*, laat er geen kruidenrij in mijne toespijs worden gedaan.

rampe (vgl. 1. *ampe*, *dampi*, *rampi*, [*rapi*, enz. en Mor. *rampe*, *ampe*]), tegen iets anders aangekomen, *doeanga rampemo ri rinanga ng Kodina*, het vaartuig is aangedreven aan de Kodina-monding, *rampemo ngoe marimbo*, een hevige wind kwam op, *sakodi sakodi rampe ri jakoe taos setoe*, elk oogenblik komen die menschen op mij aan, *rampemo linoegi*, *madja'amo rindi banoa*, er kwam een aardbeving op, de wand van het huis ging stuk, *pepara mbe'a mampepepara langkainja*, *rampe pui toe'a langkainja*, *narampe mpaoe mbe'a*, toen de vrouw aan 't schelden was en haar man toschold, trof (haar schelden) ook de

grootmoeder van haar man, die werd mede door de vrouw uitgescholden; *wa'a mpompaoe-moe se'e noerampeka uo'oe taoe be masala*, met al je woorden tref je ook hen die geen schuld hebben; *ri tando boeta karampe doea-nga mami*, tegen de boomstammen onder water is ons vaartuig aangekomen, *karampe ngojoe*, plaats waar de wind tegenaan komt, *laembe mangaoe karampenja*, *rampemo ri anoe mangaoe*, *kabar'enjamo re'e anoe da mata*, aan de droge sirih zijn we toegekomen, we zijn al gedwongen ons te behelpen met de droge, nu er geen versche is, *sinangge ndasoepi ngkarampe*, een kapes waarvan de breedte wordt gemeten met 2 vingers, die er als een tang overheen worden gelegd, om te zien of de toppen weer bijeenkomen; *merampe djoe'a*, er komt een ziekte opzetten, *taoe naperampe ndjoe'a*, de ziekte is over de menschen gekomen; *perampe ngkaso*, of ook *rampoe ngkaso*, de dwarsbalken die tegen de dakribben zijn aangeboden; *mompakarampe*, *mompakarampe*, tegen iets doen aankomen, *lan-nga ndapatakarampe ri rindi*, men doet de rustbank tegen den wand aankomen; *mondampesaka*, zich tegen iets aan werpen, zooals golven zich tegen het strand werpen.

rampe-rampe, dez. plant als *ndoe'-ndoe'*.

rampi (vgl. 1. *ampe*, *dampi*, *rampe*, [rapi, enz.]); *marampi*, plat, vlak, neergedrukt, *marampi tongo ndo'enja*, haar voorhoofd is plat (dit wordt fraai gevonden). *marampi lionja*, ze heeft een vlak gelaat, *taoe marampi potoe-ndanja*, iemand die plat zit, d. w. z. die rust in zich heeft, rustig kan blijven zitten, *taoe marampi*, een bedaard, standvastig, betrouwbaar mensch, bv. een vrouw die haar man trouw blijft, al gaat hij ook lang van huis; *mompakarampi*, plat maken, pletten, vlakstrijken, *bare'emo teunykataka ajapa ndaloepi*, *ndapakarampi pai nakatewailo'oka*, het opgevoeten goed is niet meer opgebeld, het is platgestreken, zoodat het naar beneden is gezakt: *marampisaka (-taka)*, op iets drukken, neerdrukken, platdrukken, *marampi-saka noe asele*, de belasting drukt op hem, *marampitaka inodo ri dadanja*, *boi kono oedja*,

zij drukte de geklopte boomschors plat tegen zich aan, opdat de regen ze niet zou raken; *monjoo'oe roejeanja*, *be terampitaka*, haar haar is pluizig, het is niet platgestreken; *sirampi*, *sindampi*, tegen elkaar sluitend, op elkaar passend, *bare'e sirampi inodo*, de lappen geklopte boomschors plakken niet op elkaar, *sindampi dada*, borst aan borst, *mareme katama'*, *maewengi sindampi dada* (versje), overdag als oom en nicht, 's nachts borst aan borst, *bare'e sindampi porongo ntaoe setoe*, het huwelijk van die twee is niet gelukkig, *nakasi-ndampi loranja*, *ne'e maloka'*, laat de kleur er van effen zijn, niet gebroken; *merampisaka (-taka)*, zich vervlakken, bezinken, *merampi-taka tana doemundo*, *ane be laoe oer*, drijvend land zinkt neer, als het geen water meer heeft, *toekoe merampitaka ri pela mbo'o*, de luizen gaan plat liggen op de huid van 't hoofd.

rampia; *morampia*, syn. m. *morampi*.

pr. t. *sandampiamo ntendeoe*, ééne verdieping zijn we doorgelopen.

rampo (Jav. *rampog*), naam v. e. soort schrokgeesten, die onder aanvoering van *Lantjadoko* op feesten verschijnen en op geheimzinnige wijze rijst en toespijs rooven (Tor. II, 120, 281, 293; Measa, 74, 250); *taoe napesoea ndampo*, *da bolomboari*, als iemand een schrokgeest in zich heeft gekregen, dan is hij hol (onverzadelijk); *da tairi rampo*, *boi naagoni pangkonita*, we zullen de schrokgeesten verjagen, opdat ze ons voedsel niet rooven; *marampoki*, gulzig, vraatzuchtig, schrokking.

rampoe (vgl. *dompoe* [en *Mor. rampoe*]), splitting, groep en onderdeelen daarvan, bv. van familieleden, van gewassen die zich uitstoe-len, *rampoe ndajaja*, splitting van den weg, *To Bantjea rampoe nTo Po'e mBoto*, die v. B. zijn ééne uitstoeeling van die v. PmB., *rampoe*, onze familiegroep, *taoe sandampoe*, ééne groep familieleden, *tae'ara sandampoe*, een groep sagoboomen, *wojo sandampoe*, een stoel bamboe; *sandampoe* is syn. met *sampoe*, ook *rampoe* vaak met *poe*, bv. in den versregel ([uit den] *tengke(-zang)*): *ire'i rampoenja ga'a nTo Maborosi*, hier is het begin

der scheiding van hen die naar Mab. gaan; *kasandampoe'ta*, onze medeleden der familie-groep; *wojo watoe kasandampoe'nja*, bamboe van denzelfden stoel; *kami taoe sandampoe'*, *oengka ri ngkai mami*, vanaf onze voorouders behoorren we tot dezelfde familiegroep; *sirampoe*, samenhangend, *sirampoe kadjo*, de boomen behoorren tot ééne groep, *kasirampoe-nja*, het tegenstuk, de wederhelft, *to'o noe anangge' ndapasirampoe'ka to'o noe inenja*: i Pontonge—i Pombeuce, de naam v. h. kind is gemaakt tot een tegenhanger v. d. naam zijner moeder: Inpakking—Inwikkeling; *taoe morampoe*, *taoe mendampoe*, iemand die veel familie, vele afstammelingen heeft, *kadjo mendampoe*, k. *morampoe*, een boom die zich wijd vertakt, of zich zelf in zijn omtrek voortplant, *morampoe kopi*, koffieboomen planten zich in hunne omgeving voort.

rampoe-rampoe, Todj., een kruid.

1. **randa** (vgl. *raja*, 2. *ronda*, [2. *rara*] en Boeg. *ranréng*, *rénréng*), pr. t., binnendeel, binnen, in; *to randa oer*, de watergeesten; *Poe' Ndo i Randa Eo*, Vrouwe Moeder in de Zon (Tor. I, 269).

moranda, in zich hebben, binnenin hebben, *daga moranda parore*, de zee die van binnen vuur heeft.

rinanda, in het binnenste geplaatst, binnenshuis gehouden, *moeli ntarani rinanda*, kroost van huisslaven.

mamporanda, bevatten; *mamporiranda*, in-steken, binnenin bergen, *mamporiranda doe'i*, in den sirihzak steken.

mamperanda-randa, begeeren, op iets gesteld zijn, *mamperairanda bola*, trachten in het huis te gaan.

PmB. *randa*, hart, binnenste, gemoed, *ma-woe' randangkoe*, ik ben ontstemd (oogsttaal).

2. **randa**, Sr. B. (uit het Boeg. *rénréng*), anker, meestal een haakvormige tak, met een steen bezwaard; *manaoesaka randa*, 't anker laten druipen.

[*randa'utoe*, zie *nda'a*.]

1. **rande** (Bad. id., op de vlakke hand dragen): *ma(nga)rande*, opheffen, *rande palemoe*, hef je hand op, *bepa saue koerande penai*, molo-

ntjomo taoe, ik had zelfs mijn zwaard nog niet opgeheven of ze gingen al op de vlucht; *terande*, komen opgeheven te worden, *terande laboe*, 't hakmes werd opgeheven; *taoe nara-ndeka mata mpenai*, de menschen zijn met oorlog bedreigd.

2. **rande**, Amp., een vogel, de *lioesa* (B. *lebago*) die een bruinen kop heeft.

randja (vgl. 1. *rantja*; Koel. *rantja*); *randja-randja*, terwijl, onderwijl, druk bezig met, *randja' mpodjamaa*, druk bezig met veldarbeid, *randja' mpangkoni kanti*, *djela taoe*, terwijl we bezig waren met eten, kwamen er menschen, *randja' mponontoe*, druk bezig met spreken, *randja' mpompadoengko*, *To Tentena*, terwijl die van Tentena a. h. oogstfeestvieren waren, *randja' ngkasiromoe ntaoe*, de menschen zijn nog steeds a. h. zich verzamelen.

rando (vgl. *randoe*), beschrijving, beteekening, *tali madolidi randonja*, een hoofddoek met fraaie teekening; *morando*, teekenen, schilderen, *jakoe be lo'e morando*, ik ben niet bedreven in 't schilderen; *marando* (intr.), kleurig, *tana marando*, grond van verschillende kleuren; *terando' tana*, *sa'e madago*, *sa'e mampakapate* '1) *pae*, de grond is v. verschillende hoedanigheid, sommige grond is goed, op anderen grond weer gaat de rijst dood; *ma(nga)rando*, iets beschilderen, kleuren, *tali ndarando*, een beschildeerde hoofddoek; *mekiporandoka*, vragen te beschilderen.

randoe (vgl. *rando*), versiering aan houtwerk, snijwerk ter versiering van een huis, een scheede, een kist, *banoea ndarandoe ri woe-mboe*, het huis is aan de nok versierd; *pe-randoe mpeti*, ééne sierfiguur; *morandoe*, versierd, met snij- of schilderwerk, verder n. v. e. srt. gras en w. t. v. *waja* (omheining).

randoja, pr. t.; *marandoja*, lachen; *nakararandoja*, zij lachen er over, Tor. III, 693, 97; *woedja ngkarandoja*, al lachende; *randoja toemalanggangga*, luidkeels lachende; *koeka-randojaka ntje'i*, ik lach hierom.

a) *dja bari mporarandoja*, alleen maar veel lachende,

[1] Het handschrift heeft *mampokapate*: *napoka-pate mpae* kan ook gelezen worden.]

b) *dja ogr mpololontoni*, id.

a) *doenantoe ngkararandoja*, lachende aankomen,
b) *toroendor ngkagontoe*, pratende nederkomen.

rane: *morane*, verspreid, door elkaar liggen, *dja morane* ² *rengkomoe*, *tetalesaka*, je spullen liggen maar door elkaar, aan alle kanten. *uatoe rane*, syn. met *kele'i*, berggruis, kwarts.

raneo, zie *eo*.

ranga (vgl. *danga*, *doronga*, [*renga*]); *meranga*, de vingers uitspreiden en daarbij de armen uitsteken, *ndasajoe*, *dja meranga*, hem werd een houw gegeven, maar hij strekte de hand met gespreide vingers uit (om hem af te weren); *momberanga*, de handen en de armen naar elkaar uitbreiden. *meranga inenja*, *meranga ananja*, *momberanga ntano*, de moeder spreidt armen en handen uit, het kind doet het ook en zoo breiden zij de armen naar elkaar uit; *mamperangaka*, de armen en handen uitspreiden tegen, met armen en handen afweten, trachten te keeren, zich trachten te beveiligen tegen, *naperangaka nganganja ri anoe sampompaoenja*, hij verweerde zich m. d. mond tegen zijn tegenstander, *maeka raja nor anangodi da nabobaki inenja*, *naperangaka palenja pai nganganja*, *nato'o: ne'e ine*, *koewemo*, het kind was bang dat zijne moeder het zou slaan en weerde het af met banden en mond, het zeide: neen, moeder, 'k zal uitscheiden, *oedja ndaperangaka pajoe*, tegen den regen wordt een regenscherm opgestoken; *mainguranga*, de armen uitstrekken naar, *naranga i Naitjoe'i kasiananggodinja*, N. strekt de armen uit naar een ander klein kind, *koeranga anangodi*, *nakami'i*, ik strek de armen uit naar het kind, opdat het bij me kome, *maranga loka*, de handen uitstrekken naar pisang, *moraranga djole*, *pae*, de mais, de rijst komt boven den grond; *masaranga*, *mokuranga*, gezegd van dingen die zich als vingers uitspreiden, bv. diep ingesneden (gevingerde) bladeren, *ira mosarangi*, gevingerde bladeren, *kadjoe setor morangja*, *sangja mosaranga iranja*, *sangja malodjo iranja*, die

plant komt voor in twee soorten, de eene soort heeft gevingerde bladeren, de andere langwerpige, *limoe mosasaranga*, vederwolken, *palengka mpangka mosasaranga*, *eua karama mokakaranga*, de steltwortels der *panka*-boomen vertakken zich, als vingers die uitgespreid staan; *kandanga*, alles tegelijk aanpakkende, overal de handen naar uitstreckende, niet recht wetende hoe de handen te gebruiken, onhandig, onbekwaam, *kandanga moapoe*, stoethaspelig koken; *salondanga*, schrikken en daarbij gebaren maken, bv. de armen uitsteken en de vingers uitspreiden.

moparanga tongo ndaoa, de lucht, de ruimte vertoont allerlei figuren (zooals voor 't gezicht van iemand die pas ontwaakt).

pr. t. *rororanga*, aangenomen worden.

Amp. *mondanga*, nemen, halen, *rangakakoe*, *gete*, haal het voor me, vriend!

rangaloe, pr. t. (vgl. 1. *ngaloe*), zie, geest.

ranganga, *maranganga*, zie *mara*.

rangani (Mal. *dengan*, Sang. *dingang*, Boeg. *rangéng*, Bis. Bik. *dongan*, Pamp. *dingin*, Tal. *dingana*, vgl. 1. *ronga*, *rongo*); *marangani*, bijvoegen, vermeerderen, *koeto'o be gana pai be narangani*, ik vond dat 't niet genoeg was, maar hij deed er niets bij, *se'i samba'a marangara-rangani*, en dan is hier nog iets dat er bij komt, *rangani*, *nakaria*, doe er wat bij, dat het veel worde: *mondangani*, zich er bij voegen, het getal vermeerderen, *siko ma'i mondangani*, *marangani paoe*, gij komt er bij, om het gepraat te vermeerderen; *poudangani*, een pakje rijst dat men tusschen twee gasten in legt, om als tweede portie te dienen, [w. t. v. *obosi*]; *mekirangani*, *mampkirangani*, vragen om vermeerdering; *terangani*, vermeerderd raken, zich vermengvuldigen, zich vermeerderen, *teranga-ranganimo kakodjenja*, hij werd hoe langer hoe drierster.

perangani, onjuiste uitspraak v. *perahani*, zie *raha*.

ranga-ranga mbonti, een struik die roode bloemen draagt; gebruikt als oogstmedicijn. **rangasawoe**, onheilspellende teekenen aan den bemel.

rangasoe, zie *rasoe*.

1. **rangga** (vgl. 1. *angga*, *gangga* en Mal. *rangk*); *marangga*, grijpen, met de volle hand aanvatten, *narangga kina'anja mangkoni*, hij greep de rijst met handvullen bij het eten, *du koepokandepa aoe ri uinanga*, *se'i narangga joenoe*, ik wilde het hutje aan den riviermond gebruiken en daar is het door een ander gepakt, *rioe² dja noerangga² mangkakoe² taoe*, *masae bemo re'e*, eerst tastet ge maar toe, om met handvullen aan de menschen uit te deelen, maar op 't laatst was er niets meer, *sako pantjoea ndarangga²*, zelfs de voorkost werd met handvullen gegrepen; *mondangga*, met de volle hand grijpen; *sandangga*, een flinke handvol.

parangga, een inhalige, iemand die neemt wat hij krijgen kan, bv. bij beboetingen, *parangga siko*, *be noepepeucoloka pisintoe²*, *be maperoe rajamoe*, ge zijt een inhalige, ge denkt niet aan de eischen der samenleving, ge zijt niet barmhartig; *momparrangga*, uitsluitend voor zich houden, geheel alleen in handen hebben, *taoe raparangga*, de menschen worden inhalig behandeld.

momberangga, mekaar aanvatten, aangrijpen, *momberangga asoe*, *mombanggapi*, de honden grijpen elkaar aan, pakken elkaar beet; *mampotirangga*, graaien in de spijzen, er met de volle hand in grijpen, *taoe mampotirangga katedo*, *nakakoe*, *narangga*, *dja napotirangga*, iemand die rondgraait in de pompoen, hij grijpt ze met volle hand en graait er maar in.

2. **rangga**, PmB., een kruid.

ranggi; *paranggi* (vgl. *rangki*, *parandji*), stikwerk op een baadje, sirih-zak, broek; *mamparangi itatoetoe*, *eua karaba nTo Napoe*, een sirih-zak bestikken, zooals een Napoesch baadje, *lemba ndaparanggi*, een bestikt baadje; *morangginaka*, opsnijden, snoeven, *morangginaka taoe mpongko*, *nato'o: i Anoe pai i Anoe koekoni atinja*, de beks snoefde en zeide: van dien en van dien heb ik de lever opgenomen; *mamporangginaka*, opsnijden over, *bar'e naore² mamporangginaka kakodjenja*, hij hield niet op met opsnijden over zijne

dapperheid, *kagasinja modjamaa naporangginaka ri joenoe*, *nato'o: si'a ngkalionja mauoe*, hij sneed tegen anderen op over zijne flinkheid in den landbouw, hij zeide dat hij daar in zijn eentje voor zorgde.

[*ranggoe*, *morunggoe*, zie *renggoe*.]

ranggoeni, [*maranggoeni*], pr. t. = B. *makoeni* (geel).

rangi'i (Tomb. *rangisngis*, Tontmb. *rangi'ngis*, *rangi'kis*), zand, *kerangi'i*, zandig; *rangi'i pore be ndjo'oe montantamoeoe*, *rangi'i mangka majoesa*, *ndabobaki mapedjemo*, *ntje'e mauaro*, hard zand stuift niet op, licht, zacht zand, dat fijn wordt als het geslagen wordt, dat stuift weg.

rangira (vgl. 1. *langira*), Tog., tandvleesch. **rangka** (Mal. *rangkas*, Minah. t. *rangkang*), van den boom gehaalde tak, dorre tak, takkenbos, *kadjoe rangka*, *kadjoe morangka*, dorre boom, *batoe rangka*, het snoer van getakte schelpen, dat de oorlogspriester om den hals droeg, wanneer hij met een troep uittrok; Tor. I, 233; *oemboek i ndapopakonika batoe rangka*, met een stukje schedelhuid wordt het schelpensnoer gevoed, *rangka beekito* (zie ook *boekito*), donker gevlekt hertzwijn, *rangka ngkajora*, een hertzwijn zonder zulke vlekken, volgens sommigen een hertzwijn van de kleinere soort, *rangkanja*, het mannetje v. h. hert of het hertzwijn, *to morangka*, w. t. v. *laginca* (hert), *morangkamo banoenja*, zijn huis staat al onder dak, maar nog zonder bladbedekking, *morangka tondoe laginca ri irawo mpada*, de horens van het hert steken uit boven het gras, *dja rangka² ngisi ntaoe mate*, de tanden van den doode steken maar zoo uit (den opengevalen mond), *morangka²*, uitsteken met het lichaam of de lichaamsdeelen, zich breed maken, veel plaats beslaan, armen en beenen uitslaan, *morangka² ri oe² koro ntaoe mate malodongi*, de lijken der verdrinkenen staken boven het water uit, *morangka² ngisinja*, *be ndaouo*, zijne tanden steken uit, ze zijn niet gekort; *merangka*, takkenbossen gaan halen; *mendangka*, vele vertakkingen hebben, met vele takken uitsteken, *mendangka paoenja*, hij

heeft allerlei praatjes; *marangkai*, met takken versperren, *ndarangkai edja*, de trap is met takken versperd (verboden toegang), *ndarangkai lobo*, *kapali mepone*, de dorpstempel is met takken afgesloten, men mag er niet in. *rangkeani*, zie *rake*.

rangki ([Mor. id.]; vgl. *aki*, *rongki*, *ranggi*), wat men naast of te zamen met iets anders neemt; *rangki² pekeninja*, hij draagt van alles bij elkaar; *marangki*, te zamen met iets anders nemen, *doeanga ndarangkai*, twee vrouwen die zij aan zij aan elkaar zijn gebonden, ook: een prauw aan welker lengtezijden van buiten balken zijn gebonden voor het vastliggen; die balken zijn dan *rangkinja*; *taoe ndarangkai*, iemand dien men voortleidt of voorttrekt; *morangki*, met iets samengebonden, samengenomen zijn, *doeanga morangki*, een prauw met een andere er naast gebonden, *morangki² molinga*, met elkaar zingen, *wa'a joenoenja naporangki² ri kajo-rinja*, al zijne kameraads heeft hij bij elkaar genoemd in zijne versjes, *morangki molaolita*, te zamen een verhaal doen, *samba'a i Maico Dago*, *samba'a i Maico nTasi to'onja*, *morangki² to'onja*, de eene heet *Maico D.*, de andere *Maico nT.*, hare namen liggen naast elkaar: *samporangki*, de eene die bij de andere is gevoegd, ook: de evenknie, die het naast den ander kan volhouden; *mondangkai*, twee buffels tegelijk voortleiden, *taoe mondaangkai*, *samba'a baola napelamba*, *samba'a naporangki*, *ntje'e samporangkinja*, *podu balaranja nakekeni*, *napotigaro*, als iemand twee buffels voortleidt, rijdt hij op den eenen, den anderen laat hij er naast loopen, dat is de meelooper, hij houdt alleen maar de leidsels vast, in elke hand één.

rangko (vgl. *djangko*, [*dangkoe*, *rongko*, *roko*, *dengkoe*, enz.]), en *ndangkoe*, als geluidswoord, nabootsing van den slag waarmee men een deur of een deksel dichtklapt, vndr. ook: ineens aangekomen, plotseling verschenen, *dja rangko² wa'a nykina'a*, het voedsel komt maar steeds aan, *ndangkoe nupilo wambo*, flap! sloeg hij de deur toe, *rangko² djela taue meangkoe*, ineens kwamen

de belegers opzetten, *rangko² baola ri gimpo² mani*, ineens kwamen de buffels in onze kraal; *mampakarangko²*, *mamparangko² ri rindi*, iets vlak tegen den wand drukken, duwen; *pakarangko²*, *rangko² ri rindi*, doe het ineens tegen den wand aankomen; *marangkoebaka*, met een klap dichtslaan, *rangkoebaka lodu*, klap het venster toe, *ananja naranangkoebaka lui soesoenu*, ze drukt haar kind aan de moederborst, *natima wo'o ntaoe mate*, *naranangkoebaka ri dadanja*, zij nam den doodskep en drukte dien tegen hare borst, *naranangkoebaka adje joenoenja*, hij gaf een klap tegen de onderkaak van zijn kameraad (zoodat die dicht sloeg), *joemo² ntaoe mate ndarangkoebaka*, *ndakekeni ri tendoinja tondo pou'onja*, *ndajojoeoka pitoeangkani*, *djela ri papitoe*, *ndato'o: rontjo mata nTo Kinadoe*, *tomp² mboeja se'i da koesoembanika moeni*, de kist van een doode wordt toegeklapt, ze wordt vastgehouden bij het handvat aan het hoofdeneind, zeven maal wordt ze voor de leus dichtgeslagen, en als men bij 7 is gekomen zegt men: steek den Kinadoe's de oogen uit, vóór het eind dezer maand zal ik den rouw over dit graf weer opheffen; *mamberangko²*, tegen elkaar slaan of klappen; *terangkoebaka*, dichtgeslagen, toegeklapt, *terangkoebaka toengka mbombo*, de deur is dichtgeslagen.

sindangkoe, vlak er tegenaan gedrukt; *pa-sindangkoe taropo ri ogoe matamoe*, doe den kijker vlak tegen je oogen aankomen.

roemangkoe, klappertandend, rillend van koude, *roemangkoe*, *ne-roemangkoe naepe*, *mo-toeroe*, *terangkoebaka ri djoia*, *wa taue narembre*, hij heeft het koud, als hij gaat liggen, bonst hij telkens tegen den vloer, als een koortslidder.

rango (Wot. id.), pr. t., hooren, *bara ba ndia mandango*, misschien is er niemand die 't hoort, *nurangomo i Do'opo*, Grootvader heeft het reeds gehoord: *mompandangoaka*, luisteren naar, *tapampandangoaka*, laat ons luisteren naar, *napupandangoaka*, hij heeft er voortdurend naar geluisterd.

1. *rani*, Str. B. (uit het Saes., waar het „warm“

beteekent, Baria en Lind. id.); *marani*, begeerig; *mamperanika*, *mompomarani*, begeeren, *noendja neopomarani*, *noeperanika*? wat begeert ge? *rani ndajanja*, *raninja*, 't is zijne begeerte. In poëzie, v. d. rijst:

Poe² Ndoi mPae nggini,

ronga² meralili.

Poe² Ndoi mPar rani,

ronga² waima'i.

Vrouwe Moeder v. d. krioelende rijst, kom maar gauw terug.

Vrouwe Moeder van de geliefde rijst, kom maar spoedig weder hier.

Amp. *rani odjo ngkalionja*, 't is maar zijn eigen zin, *raningkoe koepangalo'a*, 't is mijne begeerte om het te zien.

[2. *rani*, pr. t., schelpensnoer (MS.).]

ranindi (st. *rindi*, vgl. *rini*, *nindiri* en Sa'd. *didik*, Leb. *rindi*, Sang. *lending*); *maranindi*, koud, frisch, vochtig, ook de naam van een kruid met tooverkracht, *maranindi raa*, het is koud, vochtig in de lucht, *inosa maranindi „koude adem“*, d. i. goede gezondheid, *maranindi palenoe mampatoeroe ananggodiseto*, ge hebt een koele (gunstige) hand om dat kind op te voeden, *tana koepomaranindimo*, het land waar ik me aangenaam voel, *maranindimo teola*, *bemo jorenja ndapongo*, de kalk is krachteloos geworden, ze is niet goed meer om te pruimen, *boi maranindi siko raneo*, als je morgen maar niet dood zijt, *maranindi solo*, *be toeroe upoe*, de lucifers zijn vochtig, het vuur gaat niet aan; *karanindi*, koelte, koude, vochtigheid, *maneroe taue*, *be jore mposanbengi*, *karanindinju*, de menschen zijn bij het vuur gaan zitten en hebben den heelen nacht niet geslapen, zoo koud was het, *karanindi of ranindi ngkoro naperapi*, *boi mesajoe*, hij legde een boete op ter verkoeling van zijn lichaam (om zijne opgewekte drift te bedaren), opdat hij er niet op in zou hakken; *naranindisi noe wembe*, de koorts maakt hem koud.

siranindi, Todj., „het koele“, een kruid dat tegen zwellingen hoofdpijn wordt aangewend. [*ranindiri*, zie *nindiri*.]

rano (Micah. t. id., Tag. Bis. Mal. *danoe*),

meer, biz. het groote meer waaruit de Poso ontspringt, *wici ndano*, meeroever, *To Rano*, verzamelaam voor de bewoners van den Meeroever; *morano*, een plas vormen, *morano sangkani oer ri somakoe*, het water op mijn erf vormt één grooten plas.

rano², betz. als *rono²*, zie aldr.

Ranondo Lipoe (vgl. 1. *tondo*; *ra* is honorifiek lidw.) „dorpsbeschermer“, n. v. e. stuk katoen, dat de eerste priesteres te zamen m. e. stuk foeja en een *pebantja ndompoe* (zie *bantja*) uit de Bovenwereld heeft medegebracht.

1. *ranta* (Tontmb. *rantas*; [vgl. *ronto*, 1. *ganta*, enz.]); *maranta*, *maranta²*, *marantasi* (intr.), losgetrokken, losgesneden, losgetornd, losgegaan, *marantasimo po'oenja*, de bindsels zijn losgegaan, *marantasimo kale ntanta'inja*, de wortels die uit bunne billen waren geschoten, lieten los: *ma'nga rantasi*, lossnijden, los-trekken, lostorven, *marantasimo kale ngkadjoeseto*, hij kapte de wortels van dien boom door; *mondantasi djole ri buora*, maïs van het rek afhalen.

PmB. *meranta*, al de bladeren opeens laten vallen, zooals sommige boomen doen, *meranta ira noeno*, de bladeren van de ficus vallen opeens af.

Amp. *kamu pelanja*, *nakaranta*, krab zijn vel, dat het er af ga.

2. *ranta*, zie *rantani*.

3. *ranta* (Da'a-t. *ranta*, vgl. *ronto*), pr. t., oud stuk, vod, versleten ding, *ranta ntjawoe*, een oude sarong.

4. *ranta* (uit het Boeg. *rantang*), Str. B. Amp., mand, *ranta mbalenga*, mand voor den drinknap (B. *pangisa*).

rantani (PmB. Mor. *ranta*), totdat, zoolang totdat, *rantani mate be moga'a*, totdat zij stierven zijn zij niet gescheiden, *rantani toe'a bare'e mona*, totdat zij oud waren hebben zij geen kinderen gehad, *rantani napokaoe ntaoe da maore*, *mompaoe mo si'a*, totdat men hem gebod op te houden, sprak hij maar voort, *kakondjo² rantani 20 meteri*, het strekte zich uit tot 20 M. toe, *melindja² rantani djela ri oer*, hij liep maar door totdat hij aan 't water kwam; PmB. *une re'e bara noendja*,

kikeni, ranta a re'e bara ndjara rasili, als er iets voorhanden is, dan brengen we het, totdat er iets komt als tegengeschenk.

[ranta² mpososa = randja² mp., druk aan 't feestvieren. (MS.)]

pr. t. ranta maronte pangande, totdat de tanden uitvallen.

rante (Boeg. rante; wrsch. overgenomen), rante djala, ketting v. e. vischnet; morante ikoe ngkoese, de staarten der buideldieren haken ineen; [tamorante, w. t. v. l. wioe en v. koese].

ranteola (wrsch. voor lanteola, zie lante), pr. t., huisvloer, huisgezin.

1. rantja (vgl. 1. dasa, rasa, [1. dantja]); mondantja, met zware stappen, met stampende voeten loopen; mangarantja, stampen op, marantja dopi, stampen op de planken; kandantja², al stampende; marantjamaka, doen neerkomen, naar beneden brengen, afbrengen, marantjamaka kajoeke, kokosnoten afbrengen, afvoeren, benedenwaarts brengen.

mosarantja, afhangen, afdruipe, mosarantja ini ri adjenja, de zweetdruppels druipen van zijne kaken, ajapa mosarantja ri urinija, een stuk katoen (met uitgesculpten rand) dat neerhangt aan zijn rand, ira mosarantja, gevingerde boombladeren.

montandantja, stampend, trappelend loopen.

2. rantja (O. Jav. id.), pr. t., parall. m. ndale (ziekte); marantja, parall. m. mandale (ziek).

rantjongi (Mal. rantjang), pen om iets vast te steken, penvormig uitsteeksel aan iets, waarmee het in iets anders past, langke ndarantjongi, enkelriogen worden met een pen vastgestoken, marantjongi paruca, een beenderenkistje van een pen-sluiting voorzien; pondantjongi noe garango, de slaglanden van den krokodil.

1. rao (vgl. raava, 1. rura, [raoe] en Bes. mola, poepen. Nap. karao, ver (karao inao = B. ipoe raja), PmB. karao, zie raao), een aanvoerder der schrokgeesten (rampo); Amp. Tog.: luchtruim en wat daarin te zien is, woerino rao, het is donker, raomo koro Bongka, in de schemerige verte ligt de Bongka, raomo la tasi Binangoenani, ver in de zee is het eiland Oena² te zien, mui raongko, wdl.

„wat er in mij zit komt er uit”, ik moet poepen; rao is hier syn. met B. lamoa, in den zin van „geest”, ook „gezindheid” en verder „wat er in iem. zit”.

2. rao (Bad. Leb. rao), PmB., losse mouwen, die de vrouwen dragen als verlegstuk van de oorspr. korte mouwen, om de benedenarmen en de handen tegen de zon te beschermen, Tor. II, 219. Wrsch. id. met 1. rao, daar deze ondermouwen eig. dienen om de handen onzichtbaar te maken. Vgl. Woensdregt, Mythen en Sagen der Berg-Tor., Verh. B. G. LXV, 3e st. bl. 27.

raoa (wrsch. uit 1. rao met suff. -a en id. met 1. raica, zie aldr., vgl. ook de syn. laeraca, W. Tor., en tanga ndara, pr. t., en 2. rao, raoe, ramaoe), het luchtruim en de daarin wonende geesten, al wat er om den mensch heen is, de omgeving, de omtrek, anoe ri oja jangi pai tana, raoa to'onia, wat tusschen het hemelgewelf en de aarde is, heet luchtruim, botamo taoe setoe, bar'e nadonge raoa, die man is doof, hij hoort de geluiden om zich heen niet, anoe boeta, bar'e nakita raoa, wie blind is, ziet zijne omgeving niet, anangodi bar'e pa naintjani raoa, een klein kind begrijpt nog niet wat er om hem heen gebeurt, taoe nakodje ri laolita mombetoto ri raoa, malengi ndatiria, metoedoenaka moeni ri tuna, de helden in de verhalen vechten in het luchtruim, verveelt het hen daar boven, dan laten zij zich weer op de aarde neder, ri naioe kar'e ndiwa, in het rijstveld (waar de godsdienstige gebruiken plaats hebben) huizen de geesten, djingimo raou ntaoe, de (geesten in de) menschen verbaasden zich, molontjo taoe mangkoe woekoe ntuwe mate, meratamo raouja, de lieden die de beenderen der dooden gingen opgraven schoten in den draf, het verlangen (naar de dooden) beving hen, marongko raouja pai napemama pela mbo'o, zijn binnenste geruakte in geestdrift, zoodat hij in de huid van den gesnelden kop beet, marete raou, „de lucht openkappen”, monnikenwerk doen, mompaoe² raou, ijdelen prauw verkoopen, raou banoa (Str. B.), huisgeesten, raou mponceloa, lust om op reis te

gaan; moraoa mpanga'e, bevangen worden door lust om te gaan koppensnellen.

raoe (vgl. 1. rao en Ngadj. pr. t. rahoe, water, Mong. karaoan „geest v. e. overleden vorst”; wdl. „met een geest”, z. v. a. „bezeten”); maraoe, boos, vertoornd, bara maraoe siko? ben je boos? [maraoe ngasa, zie ngasa]; karaoe, boosheid, toorn, mui ai karaoenja, hij is erg boos, mongari² kabosenja, ka'ai ngkaraoenja, het hoofd schreeuwde, zoo erg boos was hij; mampokaraoe, boos zijn op iem., iem. boos toespreken, jakoe ndapokaraoe i Ine, Moeder is boos op mij, bar'e koepodjo monomboe pai ndapampokaraoe i Ine, ik wilde geen water halen, daarom was Moeder boos op mij; mangkaraosi, boos zijn op; pangkaraoesi, de schaamdeelen, eig. „scheldwoord, dat waarover men boos wordt”; mombekaraoe, op elkaar boos zijn, mombepokaraoe, elkaar boosheid toonen, tegen elkaar uitvaren, mombepokakaraoe, gedurig tegen elkaar uitvaren; baraoe, nijdas, lichtgeraakt mensch, driftkop.

1. ra'oe (vgl. ra'oe [enz.]); mera'oepeka, zich met het aangezicht voorover werpen, imboe, pera'oepeka, ne'e mangkalaka, watergeesten, werpt u plat voorover, verheft u niet (bezwering); tera'oepeka, met het aangezicht voorover gevallen; panda'oeipi, het laatste, de laatste, wat achteraan komt, zoodat het daarna gedaan is, jakoenno panda'oeipinja, ik ben de achterste, de laatste, panda'oeipinja, kapoera ngkina, paioea motila, dit is de laatste rest, hiermee is de rijst op, waarbij het uitdeelen ophoudt: simpura'oe, simpura'oe, te zamen gekomen, elkaar tegengekomen.

2. ra'oe (Soend. rahoe, Boeg. duco, Mak. raou, Mad. dhuu, Tond. le'oe, Bal. rahoe, Jav. raue, Mal. rura), Dracontomelon mangiferum, Cl. 1167, een hooge boom, met weinig duurzaam hout en eetbare vruchten, die verstopping veroorzaken, waarom de boom ook kasopi heet; mera'oe, op ra'oe-vruchten uitgaan; ndaomo mpara'oe, het wordt met pit en al ingeslikt (zooals men vaak met ra'oe-vruchten doet), het wordt ongekauwd doorslikt.

ra'oei (zie ook 2. oe); mara'oei, uiteenbuigen.

ombuigen, van elkaar buigen, mara'oei toga, nakalo'oe-rujali, den armband uiteenbuigen, opdat hij kan afgedaan worden; mera'oei, zich buigen en vasthaken aan of achter iets; bingka ndapapombera'oei, het vlechtsel der mand doet men in elkaar grijpen; tera'oei, sinda'oei, omgebogen en daardoor in iets blijven steken of haken, sinda'oeimo ri woekoenna tauralakoe, bar'e lo'oe koeroetoe, mijn lans is blijven steken in zijne beenderen, ik kon ze er niet uit trekken, laboe sinda'oei ri kadjo, het mes blijft haken in de boomen, witi baola sinda'oei ri kale, maduengka, napoe'a urinija, de achterpoot van den buffel is blijven haken in een wortel, hij viel en brak zijn poot; mampakatera'oei, maken dat iets wordt omgebogen; mampasinda'oei, id.; nauwoje laboe, napasinda'oei ri kadjo, napapodenggo ewa salira, ane da ndapakajou moeni, da ndawali-mpasinda'oei, hij heeft het mes kromgebogen, hij heeft het omgebogen op een boom, het krom gemaakt als een wiedmes, als het dan opnieuw recht gemaakt wordt, wordt het weer omgebogen.

sinda'oei, hetz. als sinda'oei; raowongko peka, rasinda'oei noe laboe, de haak wordt gebogen, met het mes wordt hij omgebogen.

raoea, vleermuis, de kleinere soort, die met de pooten aan de takken der kokospalmen hangt of in grotten en andere duistere plaatsen huist; wordt gegeten; raoea mesa'oe pai nakare'e mponpeindonja tonosa'oe, bara tamosa'oe, vleermuizen hangen zich (aan de pooten) op en daarom is hun tweede naam „ophaengers”; raoea wintoe, Saloem., de vleermuis die elders sikoeni heet (wintoe is geel).

rapa (Boeg. rapang; [vgl. dapa]), een afgescheurd stuk, rapa laero, een afgehaald stuk rotan, rapa mbajaa, een afgescheurd stuk lian; rapanja, wdl. een afgescheurd stukje of van een staaltje, bij voorbeeld, om eens iets te noemen, rapanja buolamoe koetima ngkabonga, be da maloe rajamoe? ik neem bij voorbeeld zoo maar een buffel van je weg, zoudt ge dan niet ontstemd zijn? rapa mpaue, spreekwijze, figuurlijke uitdrukking, over-

drachtelijk gezegde; *ma(nga)rapa*, afrukken, afscheuren, afhalen, *marapa laero*, rotan afscheuren (van boomen om welke ze zich slingert), *marapati apoe*, het vuur den pas afsnijden, zorgen dat de brand zich niet uitbreidt, *ndarapa-rapa apoe*, het vuur wordt beperkt, *ane monoendjoe komi, da ndirapa²ti apoemi*, als ge uwen akker schoonbrandt, steekt dan het vuur bij gedeelten aan (niet alles ineens), *rapa* (Imper.), breekt af! een uitroep om stilte te gebieden, wdl. „breekt (uw spreken) af“ (Sa'd. *rapa*, stil zijn), *rapamo mata mpenai*, breekt den oorlog af! (uitdrukking bij het vrede stichten), *rapa oni nganga!* stil met dat gepraat! *parapa*, tijd, plaats, wijze van afscheuren, *mbe i parapamoe laero?* waar haalt ge rotan af? *parapa baogea*, „voor het afrukken van den schaamgordel“, benaming van het loon dat iemand kreeg die voor eene partij optrad als duiker of speerwerper bij een godsgericht, Tor. I, 177; *maroso baola, paparapa² pela*, de buffel is sterk, een riem van buffelleer zou er van afbreken.

mondapata, afscheuren, afhalen, *mondapati apoe natoendjoe noe ananggodirongo*, 't vuur dat door ondeugende kinderen is aangestoken, afsnijden; *pundapa* „de wegafsnijders“, de voor- en de achterhoede van een troep die in hinderlaag ligt en die den heen- en den terugweg der voorbijgangers moet afsnijden; Tor. I, 212: *taoe ri pundapati da mandapati djiya ntawo nlatoenggai*, de voor- en de achterhoede moeten den weg afsnijden voor de belaagden; *sandapa*, een afgescheurd stuk, een afgezonderd gedeelte, *ali sandapa*, *ane ndarapasi, merali rorandapa*, een stuk mat, als [er een stuk van] wordt afgescheurd, wordt twee stukken, *tubaro sandapa*, een perk sagoboomen.

morapa, een verbond sluiten, eene overeenkomst aangaan, een eed afleggen, waarbij een buffel wordt geslacht, welks horens van elkaar worden gerukt, waarvan elke partij er één bewaart; *tondoe mporapa nakeni ntawo morapa*; *aw metuleba, niji'e da natondoe*, de horens van (den buffel geslacht bij) de

verbondssluiting nemen de verbondssluiters mee; wie afvallig wordt, dien zullen ze stooten; *taucala mporapa, penai mporapa, lana*, zwaard, door de verbondssluiters gewisseld (wie afvallig wordt, zal dus door eigen wapens verwond worden); Tor. I, 225, 226; *koeto'o mporapa²*, ik zeg het bij wijze van voorbeeld; *da koeporapa*, laat ik bijvoorbeeld zeggen, laat ik een vergelijking maken; *paoe mporapa*, vergelijking, gelijkenis; *samporapa*, degen met wien men een verbond sluit.

marapa, afgescheurd, afgehaald, *marapi koro Mapane ane ma'ai kaporemaja*, de Mapane is bij gedeelten droog, als de droge tijd erg is, *marapa ntjoeso*, afgescheurd van de borst, v. e. kind dat de moeder niet meer kan zoogen, *be marapa² porasinja*, zijn voorspoed is onafgebroken, *narata mpoanjanja, narata ngkatoe anja, bare'e re'e karapa ngkadolidinja*, hetzij dat ze kinderen krijgt, hetzij dat ze ouder wordt, er is geen afbreking van hare schoonheid (ze blijft even mooi), *koro nTomasa bare'e re'e karapa ngkarani-dinja*, de Tomasa blijft onafgebroken koel.

karandapa, PmB. (uit *kararapa*, wdl. „afgesneden“), gezegd v. menschen die geen water of geen vuur hebben, als 't noodig is, *karandapa, apoengki are'e*, we zijn zonder 't noodige, we hebben geen vuur.

Amp. marapa, afgebroken, *marapa poronyonja*, hun huwelijk is ontbonden, *karapa*, scheiding, boete bij scheiding, *rapa mbo'o*, fontanel v. e. kinderhoofd, *rapa mpau ntana*, bergspits; *rarapasi kale ngkadjoe*, de boomwortels worden stuk getrokken; *rapasaka* „ruk je los“, maak je gereed tot vertrekken.

rapi (vgl. *ape*, enz., *gampi, gapiti*, [rampi, dampi, enz.] en Tontmb. *rapit, ampet*, Tons. *apid*, Sang. *apide, impi, kapi*, Tom. *lapi*, Bis. *gupi*, Tag. *kampi, dapit, lapit*), *rapi ngkoro*, vertrouwde vriend; *morapi*, tweeling zijn, *ane moana baola, moapi ananja, m-asa*, als een buffel jongt en het is een tweeling, is dit onheilbrengend, *doanga morapi*, twee naast elkaar gebonden prauwen; *samporapi*, tweeling met een ander, *manoe kakadjo samporapi noe manoe ndapatoekoe*,

boschkippen zijn tweeling met tamme kippen; *marapiti, mampaporapi*, iets zetten naast iets anders, om de draagkracht te vermeerderen, *sanga mpelamba marapiti kadjo mboetongo*, het ruggenvleesch steunt de ruggegraat, *sala joenoe ne'e noepaporapi pai sala mami*, verbind de fouten van anderen niet met de onze, *kadjo ndarapitika nono*, een staak wordt samengebonden met den huispaal, *wojo ndapaporapi ri polemba*, een stuk bamboe wordt nevens den draagboom gebruikt; *woekoe ntiboliki re'e woekoe mparapinja*, het been v. d. benedenarm (spaaakbeen) heeft een parallelbeen (ellepijp); *kina'a samparapi*, twee pakjes rijst aan elkaar gebonden.

merapi, verzoeken, vragen, *merapi-rapi nykabongo*, vragen zonder iets in ruil te geven, *merapi tabako*, tabak vragen, ook: eene vrijerij aanknoopen, *merapi oedja*, regen vragen, een andere benaming voor het offer *maandoe sala*, Tor. II, 247, *merapi baroe*, een offer brengen om veel palmwijn te krijgen, Tor. II, 208; *mamperapi*, iets vragen, om iets verzoeken, *noetima ngkabongo, be noekoto mamperapi?* ge neemt het zoo maar, kunt ge het niet vragen? i *Doempaja napamperapi doeanga da napangkeni*, aan D. heeft hij een vaartuig gevraagd om het te gebruiken; *mamperapika*, vragen voor, ten behoeve van, in ruil voor, *se'i loka koeporapika gambe*, hier is pisang, waarvoor ik gambir vraag, *gambe koeporapika inekoe*, ik vraag gambir voor mijne moeder; *burapi, bamlapi*, vrager, vraagal, *mapari kabarapinja*, hij is een lastige vraagal; *sarapi* (wdl.: ineens vlak bij), gekomen op den akker, om schade te doen, gezegd van wilde zwijnen en herten, om *ruta, djela, ma'i* te vermijden. **rapoe** (Mal. Ngadj. *dapoer*, Jav. Soend. *dapoer*, Sang. *dapoehang*, Boeg. *dapoereng*, Tons. Tomb. *ramporan*, Tontmb. *amporan*), haard, kookplaats, *iciwi ndapoe*, rand van den haard, *icemo ndapoe*, achtereind van den haard; *to iciwi ndapoe, to wono ndapoe*, w. t. v. *we'a* (vrouw); *rapoe noe angga*, een groote platte mand (*tarow*), met asch, bij de doodenfeesten in gebruik, beschouwd als „haard der geesten“; Tor. II, 135.

rapo-rapo (uit het Boeg. *répo²*), scharnier.

1. **rara** (vgl. 1. *roro*, 2. *rara, jaja*, 1. *doro*, [1. *lala*, 1. *luja*, 1. *loro*, 2. *raa*] en Mak. Minah. *rarang*, Mal. *radang*, Negr. *jarang*, Sang. *darang*, Fidj. *rara*); *merara*, schijnen, schijnensel, gloed geven; *perara*, tijd, plaats, wijze van schijnen, *perara ntjilo, fakkellicht*; *marara*, beschijnen, zijn gloed laten vallen op, *narara ndeme*, door de zon beschenen; *mararamaka*, licht doen werpen, doen schijnen, *silo ndararamaka*, men laat de fakkel licht geven, *rararamaka ri ma'i silo setoe*, laat die fakkel haar licht hierheen werpen; *taoe ndapapararaka silo*, men laat de menschen door fakkels beschijnen.

mararasi (intr.), verzengd, verdord, *pae da mararasi*, de rijst zal verdrogen; *nalambesaka mpae ira ngkararasinja*, de rijst heeft hare verdorde bladeren afgeworpen (MS.); *mampararasi*, bedreigen, zich in boosheid keeren tegen, *achternazitten*, *ananggodi napararasi noe inenja, pai napampararasi, maka wongo*, het kind is bedreigd door zijne moeder, dat het bedreigd is, is omdat het ondeugend is, *napararasi noe oedja*, bedreigd door regen, *mboela napararasi noe joenoenja*, de bok wordt door een anderen bok achternagezet (om een wijffe), *jakoe dju noepararasi mpaor, pai ngkoekapanangi*, je hebt me met woorden bedreigd en daardoor heb ik het afgelegd, *mpampararasinja jakoe*, toen hij mij tot zwijgen bracht.

Amp. rara = B. *roro* (roosten), *raparara*, geroost.

pr. t. *werara* = B. *merara*, schitteren, blinken.

2. **rara** (vgl. *raja*, 1. *randu*, [1. *rara*]); *sindara*, tegelijkertijd, tegelijk met, terwijl, onderwijl, *posoesa ri Onda'e sindara pai posoesa ri Pebato*, het feest in O. valt samen met het feest in P., *sindara monoendjoe taoe maria rasoe*, tijdens het afbranden der akkers is er veel heiligheid, *sindara mpmota djelamo jakoe*, terwijl men oogstte ben ik gekomen, *paoe sindara taoe momota*, taal terwijl men aan het oogsten is; *kusindara ntana*, zoo oud als de wereld, *kasindaranja pai kalaoenjamu se'e*, toen het dan zoo trof dat hij aanwezig was.

mosindara, tegelijk zijn, samenvallen op denzelfden tijd; *mampasindara*, doen samenvallen, *napasindara kama'inja pai eo mpopa-doengkoë*, hij heeft zijne komst doen samenvallen met het oogstfeest.

rarampa, zie 2. *rampa*.

raranga mbonti, een [struik die] tot de oogst-medicijnen behoort. [Zie *ranga-ranga mbonti*.]

rarawoesa, zie *rauoë*.

1. **rare** (vgl. 1. *dare*), rol of bundel tooverkruiden, bladeren van *Cordylone terminalis*, Cl. 884 (*soi*), waarin gewikkeld zijn de bladeren van *ikoe masapi*, *pasara*, *pakoemba*, *touaa* en andere levenskrachtige planten: dezen „tooverstaf” gebruikt de priesteres bij allerlei gelegenheden, Tor. I. 379, 392; *mantende rare*, een eind-plechtigheid die soms bij het *moeroe-rake* wordt verricht, waarbij een *rare* in een mandje omhoog wordt geworpen; *mararei*, met een bundel tooverkruiden bewerken, bv. de doodkist van iem. die van al zijne broeders en zusters het langst heeft geleefd. — Het woord stamt uit de pr. t.

2. **rare** (vgl. 2. *dare* en Nap. *rare*, geest, Bad. w. t. „regen”, [Nap.] *to rare*, vreemdeling, *to hundarena*, iemand uit een andere streek); *torare*, w. t. v. *ngijoe*, wind, veel gebruikt in oogstliedjes (*bolingoni*), waarin de wind wordt toegezongen; *motorare*, zulke liedjes zingen (Tor. III, 507, 508); de wind wordt dus met „gast” toesproken, om zijn naam te vermijden.

mandure, w. t. v. *meurui*, waaien, ook syn. met *torare*, de waaiende.

rare'a (vgl. [2.] *rare* en *dare* „huis”, pr. t., missch. met suff. -a „met een huis”; [Mor. *lare'a*, *re'a*; vgl. *re'a*]), landschildpad, ook Amp.

rarena; *morarena*, v. water, traag stroomend en daardoor ondiep.

1. **rari** (Bad. *to marari*), L., *marari* en *tamarari*, P., *tamarari*. Amp., hertzwijn, Babirusa At-furus, Tor. II, 355: om zijn weinig behaard lichaam heeft dit dier tot 2den naam *to mara koro*. Afb. Kaud. Cel. Ob. I, 59, 61.

2. **rari**, Tog. = B. *lari* (stutwortel, wortelblad). *rāriti*, Amp. Tog.: *marariti*, slijkerig.

raro (vgl. [2.] *laro*, *jajo*); *moraro*, gezegd van lausat-vruchten, wanneer er hier en daar al een rijp is; *moraromo pae*, de rijst is hier en daar rijp.

rauoë, pr. t.; *ri poraroë ntoembiga*, waar de enkelringen rammelen; *kajoe mararoë nda'a*, boomen met dichte takken.

rarona, een gezang met rei, waarmede de mannen de meisjes uitnoodigen tot *morargo*; Tor. III, 609-613.

rasa (vgl. 1. *dasa*, [1. *rantja*]: het Tag. heeft *dag'as* „haastig roepen”, en *dagasdas*, *dagasras* „haastig iets doen”); *karasa*, *kandasa*, haastig, vlug voortloopen, bedrijvig rondlopende; *mandasa*, druk bezig, bezet met werk, het volhandig hebben. [Zie ook *mandasa*.]

perasa, w. t. v. *paja'a* (voetzool).

talandasa, wdl. „hardlooper, voortspringer”, w. t. v. *lagica* (hert).

rasi (Mngkb. *rasian* „droom”, Tob. „voorspelling, berekening”, Kar. „wicheltabel”, Bad. *rahi* „te zeer”, Mak. *raseng* „geluk”), voorspoed, geluk, buit, *radoea lagica rasikoe*, twee herten waren mijn buit, *rasi ngkatorioe*, voorspoed in het leven; *morasi*, geluk hebben, *morasi loka tusa*, het geluk hebben van rijpe pisang te krijgen, *ndjo'oe moasoe, bare'e morasi*, op de jacht gaan en geen geluk hebben; *porasi*, geluk, voorspoed, *sondo raucoe mikenii*, *ira'a mporasinja*, hij heeft veel varkensvleesch meegebracht, allemaal buit van hem; *paoendamo kuera, se'i raucoe koeporasika*, zet den pot te vuur, hier is varkensvleesch dat ik op jacht heb gekregen; *merasi*, op buit uit zijn, zoeken voordeel te behalen, *ntonggo mperasi ngalita'oe setoe*, dat jonge mensch zoekt nog eene vrouw.

raso, w. t. v. *boti* (aap), in Palande; ook *icoraso*.

rasoe (Filip. t. *asoe* „rook”, Mor. *merasoe* „opstijgen in de lucht”), damp, nevel, heiligheid, *sindāra mponoendjoe ntaoe maria rasoe*, in den tijd dat men de akkers afbrandt is er veel heiligheid; *epa rasoe mponota taor*, de menschen zijn juist druk aan het oogsten; *morasoe*, dampen, nevels hebben, heilig zijn, *morasoemo rauro ntuna*, er hangt nevel boven

den grond, *sindjaoe koro mPoso, morasoe ndakita porasoenja*, daar beneden is de Poso, 's morgens kan men zien dat er nevels boven hangen; *morasoe-rasoe*, zich in groot aantal, als een dichte menigte vertoonen, *sondo taor djela mampeole, morasoe' uo'onja*, vele menschen kwamen er naar kijken, hunne hoofden staken in menigte naar boven, *ndarasoe' ta-ucala ntaoe naroentjoepaka ri poe'oe elja*, de lanssen die de menschen onder aan de trap in den grond hadden gestoken vormden een bosch, *olo' banoen, morasoe'mo pantjaranja*, het huis staat scheef, de schuine stutpalen vormen een waar bosch, *sondo gaga toe'a ngkadjoe ri narcoemo, lara' ndakitamo porasoe'nja*, er staan veel te veel boomstronken op je akker, in de verte is het al te zien wat een bosch ze vormen.

rangasoe, rook, *ta'i ndangasoe*, roet, *taor be sako koeintjani rangasoenja*, menschen van wie ik niet eens den rook (de kookplaats, de woning) ken, volslagen onbekenden; *morangasoe*, rooken, *ipoli pai kasa mara porangasoenja, ip.- en k.-hout* geven zwarten rook; *marangasoe matakoe*, ik heb rook in de oogen; *rengkasaka apoemo, ma'ui karangasoenja, taor naoenoe*, haal je vuur uit elkaar, het rookt erg, het zet de menschen in den rook; *kerangasoe raja banoen*, het binnehuys is rookerig.

pr. t. *oenta naperasoe mpada*, schilden die in menigte boven het veld uitsteken.

rata (Jav. *dateng*, Mal. Pamp. *datang*, Sang. Tag. *dating*, Bik. Bag. *datong*, Bis. *dotong*, Ilk. *dateng*, Ibat. *rateng*), gekomen, aangekomen, *ratamo joenoekoe*, mijn makker is gekomen, *rata ri Todjo*, te T. aangekomen, *rata ri eo' se'i*, tot op den huidigen dag, *rata roa mboerju*, volle twee maanden; *rata' ri sambote ntasi*, heelemaal tot aan den oerkant der zee; *karata*, tijd, plaats, wijze van aankomst, *impia kwatanja?* wanneer is hij aangekomen? *sangkaranja*, tegelijk met zijne komst, *sangkaranja ntaor setoe ri banoenkoe, nalapasakamo merapi?*, met dat zij in mijn huis kwamen, gingen zij er op los vragen; *merata*, komen, gezegd van onzichtbare

verschijnselen, *merata uembenja, djoe'anja, koelenja*, de koorts, de ziekte, de reumatiek komt bij hem, *merata lamoanja*, een geest komt over hem, *merata raoanja, id., naperata ndaor, lamo*, door een geest bezocht, bezeten, *sa'e taor naperata noe anitoe ri lobo, naomo pela mbo'o pai uoejoeanja, ndawaka oe' ri takoe mbo'o, nepa manoto rajanja*, sommige lieden worden bezeten door de tempelgeesten en slikken dan een stukje schedelhuid met haar in, eerst als men hun water uit een schedel geeft, komen ze weer bij, *ane naperata ngkarasoe ndajanja, mauca sangkani lionja*, als de boosheid hem overkomt, ziet zijn gezicht heelemaal rood; *nomberata*, elkaar aantreffen, ontmoeten, *ri panga ndaja pomberata mami*, op de splitsing van den weg hebben we elkaar ontmoet, *pomberata mami pai icala mami*, onze ontmoeting met onze vijanden.

ma'nga)rata, vinden, aantreffen, *ratamo jakoe ri lipoe se'i, nepa korata aoe koepapali*, toen ik in dit dorp kwam, vond ik pas wat ik zocht; *koerata ndaja*, ik heb het begrepen, *masae kodjo koepompaoeka, da naperata ndaja anoe koeloenggai*, ik heb erg lang tot hem gesproken, opdat hij zou begrijpen wat ik bedoel; *narata mbengi*, de nacht heeft hem bereikt, hij is door den nacht overvallen; *parata*, plaats, tijd, wijze van aantreffen, vinden, *ire'i paratakoe, ire'i koeparata*, hier heb ik het gevonden; *paoekoe da noeparatakoe ri mokole*, doe voor mij mijne zaak bij het hoofd komen, breng mijne zaak b. h. b. voor; *narataka*, dikwijls als voorzetsel, tot, tot aan, *poeramo poraja, da moepa' narataka mperawo*, als het omheinen is afgelopen, dan is het wachten tot aan het wieden, *masae pojoenoe'nja, narataka nykatoe'a*, lang bleven zij getrouwd, tot hunnen ouderdom.

torata, aankomeling, gast, vreemdeling; *mampetorata*, als gast ontvangen, tot gast hebben, *bauela da ndapetorataka mokole*, een buffel om daarop het hoofd te onthalen.

mangkarataka, komen om, komen ter oorzake van, ten gevolge van, *padongkie bambari koekarataka*, daar ik ontstellend be-

richt heb gehoord, ben ik er op afgekomen.

Amp. *marata*, gekomen, aangekomen, *impia ntja ree karatamoe?* wanneer zijt ge aangekomen? *taa iratangko*, ik heb het niet gevonden.

1. *rate* (vgl. *rade*, *nda'a*, *nda'ati* [-ti-vorm van *nda'a*, zie Sprkk.] en Mak. Boeg. *rate*, Gant. *hiate*, Da'a-t. *ndae*, *ndate*); *marate*, hoog, lang, *boejoe marate*, hooge berg, *kajoro marate*, lang touw, *inosa marate*, lang leven, *marate kajoejanja*, hij heeft lange nagels, *marate paoenja*, hij blijft lang aan 't woord, *marate oe' ire'i*, hier staat het water hoog, hier is het diep; [*to rate lio*, w. t. v. *njara*; *to rate ikoe*, w. t. v. *langgoe*; *to rate witi*, nm. v. d. kikvorsch (MS.)]; *karate*, hoogte, lengte, *sangkoe'dja ndopo karatenja?* hoeveel vadem is het lang? *laolita anoe ma'ai ngkarate*, een verhaal dat erg lang is, *soempa, nakarate*, knoop er bij aan. dan wordt het lang; *mampakarate*, verlengen, lang maken, *ne'e noepakarate pompaoemoe*, maak je spreken niet lang, *maboeja rajanja ri joenoe*, *ntje'e pai napampakarate lanoa inosanja*, hij heeft een goed hart voor anderen, daarom hebben de goden zijn leven lang gemaakt; *kasiratenja*, zijn gelijke in lengte, hoogte; *talarate*, hoog, lang in zijn soort.

ndate, *sindate*, *rindate*, *toendate*, *retoe ndate*, boven, hierboven, daar boven, *ara ndate pamoe?* is je vader boven (in huis), thuis? *moe be da mepone kita*, *be ndate tane*, we behoeven niet naar boven te gaan (het huis binnep), er is niemand thuis, *lamoa sindate*, de goden daar boven, *ntje'e da taperapi ri anoe sindate pai anoe silao*, dat zullen we vragen aan hen die boven en hen die beneden zijn (de goden); *intjindate*, syn. m. *sindate*; *ndati*, uit *ndate ri*, boven te, *ndati Tentena*, daar boven te T., te T. in het bovenland, *ndati wawo jangi*, boven in den hemel; *ndatiria* (uit *ndate ri ria*), of *ndairia*, aldaar boven, te genoemder hooge plaats, *mandakemo kami ri boejoe Lebanoe*, *mosambengi ndatiria*, wij zijn op den berg L. geklommen en hebben aldaar den nacht doorgebracht; *ndateka*, hoog (adj.), *be ndateka banoa mami*,

ons huis is niet hoog, *ndatekamo eo*, de zon is reeds hoog; *kandateka*, hoogte, *ma'ai kandatekanja*, het is erg hoog, *dja na'oka mampakandateka*, hij heeft het maar met opzet hoog gemaakt.

[PmB. *ndateria*, *ndateriria* = B. *ndatiria*. (MS.)]

2. *rate* (W. Tor. t. id., Tom. t. *late*, Gor. *lati* „spook, geest, ziel”), alleen in *Torate*, het Tor. doodenverblijf, het Schimmenrijk, de Onderwereld [zie *lino*]; Tor. I, 376, II, 84, 94, 104, 109, 116, 118.

3. *rate*, Str. B. (uit het Boeg.); *morate*, het hoofd rechts en links buigen, bij de godsdienstige oefeningen der Mohammedanen, Tor. I, 333.

rato (Mal. *datar*, Tag. *latag*, Bis. *datag*, O. Jav. *ratā*), vlakke; vlak, *rato sangkani tana se'i*, dit land is geheel vlak; *Rato ngKasimpō*, een mythische vlakke, verblijf der zielen voor wie geen *tengke*-feest is gevierd; Tor. II, 129; *teseboemo ri sandato ngKoekoe*, over de ganse vlakke v. Koekoe verspreid; *morato-rato*, uitgespreid liggen, *morato² kasoro pai ali tapi*, de matrassen en de matjes liggen uitgespreid.

ratoe (vgl. *latoe*, [*dantoe*] en Mal. *djatueh*), afgevallen vrucht, in P. in 't biz. de doerian, *da ndjo'oe tapeole lemo*, *bara re'e ratoenja*, laat ons naar den citroenboom gaan kijken, of er ook vruchten zijn afgevallen, *noekoni ratoe?* houdt ge van doerian? *kita se'i dja naadjo² mporatoe noe urali*, de vjanden komen maar geregeld bij ons als om afgevallen vruchten (koppen) op te rapen, *ratoe kajorenja*, *bare'emo nadonge raao* (P.), hij slaapt vast, hij hoort geen geluiden meer; *moratoe*, van den boom vallen, v. vruchten, *moratoemo madoe²*, de doerians zijn al van den boom gevallen: *meratoe*, 1) afgevallen vruchten zoeken, onder den boom, op doerians uitgaan; 2) zinken. *tojoe manoe ane meratoe ri oe² madago*, *ane molanto*, *madja'amo*, een kippenei, als het zinkt in 't water, is het goed, als het drijft is het al bedorven; *meratoebaka*, zinken, zich laten zinken, *meratoebaka ri oroe ndano*, zich laten zinken tot op den bodem van 't meer; *mampaperatoe*, doen zinken,

maken dat iets zinkt, *koepaperatoemo ri oe²*, ik heb het al in 't water tot zinken gebracht; *mboratoe*, ruiken, smaken naar doerian, *mboratoe baroe ane nepa roo ndawoeli*, de palmwijn smaakt naar doerian als hij pas met bitterhout is aangezet (eenigszins zoet).

1. *rawa* (vgl. 1. *rao* en Pipik. *morauca*, belder, v. d. lucht, Sang. *aha'*, flauwe omtrek, Jav. *awang*), pr. t., zon, daglicht, luchtruim, de geesten in het luchtruim, *tomoo ndaura*, vogel, *tanga ndaura*, in de lucht, *kasitotangandaura*, medeluchtbewoner.

a) *talajanaka ri rauca*, als we 't opheffen in de lucht,

b) *sangkoraua mabotoemo*, dan breekt het heele luchtruim.

mendaica, schijnen, licht geven, v. d. zon.

B. *marawamo sakodi*, het wordt al een weinig licht; *karawasa*, betz. als *maraua²*, al eenigszins licht, helder geworden.

2. *rawa*, Str. B. (uit het Boeg. *raucang*), *badjoe rauca*, doorschijnend baadje.

rawo (vgl. *ilawoe*), *rawo raja*, verbijsterd, in de war, van de wijs, *koedonge paoenja*, *majoa*, *koedonge wo'oe anoenja*, *majoa*, *rawo rajakoe*, ik heb gehoord wat hij zeide en dat was juist, ik heb ook gehoord wat de ander zeide, dat was ook juist, en nu ben ik in de war; *morawo*, drijfsjacht, klopjacht houden, met zijn velen een mensch of een dier opjagen, nazitten, Tor. II, 364; *mangarawo taralapa*, een vluchteling met zijn velen nazitten, *ndarawo njarakoe*, er wordt een paard voor mij opgevangen; *ndaporawoka asoe*, er wordt met honden op gejaagd.

rawoe (vgl. *gauoe*, *ramboe*, enz.), *rawoe-rawoe*, flauw zichtbaar, bijna buiten 't bereik der oogen, *metowosaka doengra ri tampanaoe*, *bemo josa*, *dja rawoe²*, het schip spoedt zich voort in volle zee, het is niet goed meer te zien, slechts flauwtjes; *marawoe²*, nog slechts flauw zichtbaar, door nevel of grooten afstand; *darawoesa*, id., ook wel *madarawoesa* en *mararawoesa*; *sindjoe jujo ngkajoekoe*, *darawoesa*, daarginds is de top van een kokosboom nog juist te onderscheiden.

rawoejoe (zie 1. *woejoe*); Tog. *marawoejoe*, groen. *rawoo* [Mor. *rawoko*], w. t. v. *nambo*, mosterd-kruid.

re, Tog. = B. *ri* (te, voorz. v. d. locatief), re *Togiani*, op *Togian*.

1. *rea* [vgl. *gea*, 3. *lea*, en Mor. *rea*]; *ma(nga)rea*, uiteenhalen, uit elkaar werken, *kawadi maroei narea mpalenja*, *napolioe*, hij haalde met zijne handen het prikkeldraad uiteen, om er door te gaan, *dja noerea wo'oe kami*, je duwt ons maar uit elkaar, *narea koroewoe ndjoia*, *napanawoe garoepe*, zij haalde de vloerlatten van elkaar, om het vuil er door te laten vallen; *mondeati*, *mondeapi*, *moreapi* „vaneenhalen, uiteenscheuren”, een zelfde plechtigheid als het *mantjela panga* (zie *sela*), maar bij gewichtiger zaken toegepast, om schuld van zich af te doen (Tor. I, 272), *taoe malai manga'e da moreapi*, *taoe ri banoa da mamporeapi*, degenen die gaan koppensnellen scheuren een gevorkt takje vaneen (wonen de plechtigheid bij), zij die thuisblijven verrichten de plechtigheid; *nareasaka goemboengi*, hij boog de struiken uit elkaar; *tererea*, komen uit elkaar gehaald, uiteengeduwde worden, *tererea djoia pai nakasarampoe*, de vloerlatten geraakten uit elkaar geduwd, zoodat hij er door zakte, *tererea*, *tererasaka*, *ucatoe*, de steenen geraakten uit elkaar; *merea*, zich ergens doorheen werken, door iets heen gaan.

pondeapi „ijl-maker, dus-maker”, naam van een der hamertjes voor het kloppen van boombast.

garea (uit *rarea*); *magarea*, wijd uiteen, ijl, dun, van vlechtsel, latwerk, weefsel, *magarea ali*, de mat is ijl gevlochten, *magarea ajapa*, *mara reme ri ojonja*, de stof is dun, men kan er het daglicht doorheen zien, *magarea atu*, *magangya*, de dakbedekking is ijl, met gaten.

pr. t. *marea* (Nap. *marea*, ijl, dun), vlug, snel. *nakarea ngkaraleta*, opdat onze gang vlug zij; *lorja mpaporea randa*, pinang, die het binnenste opfrischt; *wojoengi paporeanja*, tabak is het die je opknapt; *inorea*, zie afz.: *morea*, parall. m. *mabari*.

pesindi ando morra, schijn ijlings, zon!

predora ando molape, zon, geef spoedig licht!

2. *rea*, vlechtsel om een bamboe-koker, een handvat of een scheede, om splijten te voorkomen of stukken bijeen te houden, band om een kleedingstuk dat om 't lijf geplooid is, in de plooiën vast te houden, *rea nggoema*, omvlechtsel eener scheede, *rea ntopi*, de afhangelende plooiën waarin de sarong naar beneden valt; *mondea*, een band vlechten of aanleggen om iets heen, om het in de plooi of in samenhang te houden; *tereaaka topi nto Napoe*, de sarongs der Napoesche vrouwen worden door een band om 't lijf gehouden, in de plooi gehouden.

3. *rea* (uit het Mak. *real'a*), een bedrag van 240 haantjes-duiten. in Ned. munt 66½ ct.; *sarea*, één reaal.

4. *rea*, in *djole sarva*, *eica pataloñ*, *eica rocampoe-joe pai patampoesoe*, één *rea* maïs is 4 bosjes, is 24 stuks.

re'a (vgl. *rare'a* [enz.]), Amp., landschildpad.

reanga, een soort boontjes (katjang hidjaoe, *Phaseolus radiatus*. Cl. 2663), waarvan de ruige bladeren niet gegeten worden.

rebeti (vgl. *sebe* en *Mal. rabit*): *marebeti*, ingescheurd, uitgescheurd, *marebeti engokoe*, *nakangka ndori*, mijn neus is ingescheurd, gekrabd door dorens, *nasada loemai pela*, *marebeti*, de huid haakte in een rotan en scheurde; *mai ngaprebeti*, een scheur in iets veroorzaken, *ndawoenoe uawoe*, *narebeti ngkajai*, men wierp met de speer naar het zwijn, de speerscheurde de huid open.

reboe (vgl. *raboe*): *mareboe*, uitgerukt, uitgeplukt, *mareboe woejoe ngoedjoenja*, zijn snorharen zijn uitgetrokken; *moreboe*, uitplukken, uithalen, *mareboe* (tr.), id., *ma'ngapreboesi*, mvd., *nareboe woejoenja santoko*, hij trok een haar bij hem uit, *nareboesi eiro*, hij trok het onkruid uit; *mandeboe*, syn. met *mandaboe*, het zwaard trekken; *montareboesi*, hetz. als *montaraboesi*, onkruid uittrekken.

Amp. *nireboe* = B. *ndano'o*, voortgetrokken.

rede, oudere vorm v. 1. *ede* (W. Tor. t. *rede*), nog over in enkele uitdrukkingen, zooals *toe'u rede* „korte stomp“, de 27ste dag der maan; *Tamoengko Rede* „Lage Berg“, een heuvel

met een vroeger dorp der To Kadomboekoe; *talarade*, klein van stuk, benaming voor korte mensen.

redi (vgl. *rede*); *maredi*, bij beetjes ronddeelen, *inii koeredi dja*, *maka bare'e maria anoekoe*, de zaaijst deel ik maar bij beetjes uit, want ik heb niet veel, *ndiredi' manta pantjoea*, *boi be woengka taoe*, deelt bij beetjes de voorapijs uit, anders krijgt niet iedereen, *koeredi'ka gambekoe*, *boi be da gana*, ik ben zuinig in 't geven van mijn gambir, anders is er niet genoeg.

redo (vgl. *reko*), het geluid van rammelen, kletteren, kraken, *karedo*², zulke geluiden voortbrengen, *karedo² wojo ndapasa'a*, de bamboe die op den schouder wordt gedragen, maakt een rammelend geluid, *karedo² kadjo mangaoe*, het droge hout kraakt, *karedo² nganga ananggod*, de stemmen der kinderen rammelen; *ne'e noeredosi mompaoe*, rammel zoo niet als je spreekt.

karedo, lian waarvan het sap een bijtenden smaak heeft; de stengels worden als tandmiddel gebruikt en als toovermiddel bij den oogst; *mokeredo*, kraken, knappen, knetteren, *mokeredo apoe*, het vuur knettert.

1. *ree*, geluid v. h. rammelen v. bamboe-latten of derg. dingen; *ree-ree*, bamboe-harp, een muziekinstrument dat bestaat uit een bamboe-koker, die zóó is uitgesneden, dat er twee lange lippen aan zijn, die men in trilling brengt door ze tegen de handpalm te slaan; op een gaasje in het handvat-gedeelte houdt men den duim of licht hem er af, om doffe en heldere tonen te maken (Tor. II, 381, Atl. Hfdst. Muziek); *moree-ree*, deze bamboe-harp bespelen.

paree, vogelverschrikker, wildverschrikker, bv. stukken bamboe of ander rammelend materiaal, dat vogels of wild doet schrikken, ook wel het wild naar nabijstaande bamboespitsen jaagt.

2. *ree*, Amp. = B. *re'e*, zijn; *ta ree*, *gete*, er is niet, het is niet zoo, vriend; *oemba ree?* waar is het? *kasa ree?* wat is het? Vaak is het niet meer dan een stopwoord.

1. *re'e* (vgl. 1. *ria* [enz.]), zijn, bestaan, voorhanden, aanwezig zijn, hebben, *re'e djole*, er is maïs

voorhanden, *re'e marari ri wawonja*, er zijn hertzwijnen in het bovenland, *re'e mokole aoe mamporongo watoea*, er zijn vrijen die met alavinnen trouwen, *re'e doengakoe pai bare'e re'e kaloemaninja*, ik heb een prauw, maar die heeft geen vlerken, *re'epa*, er is nog, *re'epa pae*, er is nog rijst, *re'epa barokoe*, ik heb nog palmwijn, *re'e dja*, er is maar, er is toch, er is wel, *re'emo*, er is al, *re'e jaoe*, er is wel, *re'e jaoe kadjela ntaoe ri poe'oe jangi?* zijn er wel menschen die den gezichteinder bereikt hebben? *bara re'e pandakemo ri Napoe?* zijt ge wel eens de bergen op naar N. geweest? *re'e ntano padongemo paoe nTo Leboni*, ge hebt dus de taal der Leboniërs wel gehoord, *re'emo pomberatako pai To Kinadoe*, ik heb al eens Kinadoeërs ontmoet.

kar'e, woonplaats, verblijfplaats, het zijn, het voorhanden, aanwezig zijn, het feit dat is, hoedanigheid, wezen, gesteldheid, *ri wana kar'e bentji*, in het woud is de verblijfplaats der gemsbuffels, *ewambe'i kar'enja?* hoe staat het er mee, hoe is het er mee geschapen, hoe zit de zaak in elkaar? *ane ewaintje'e kar'enja*, *korpokono*, als het er zóó mee gesteld is, vind ik het goed, *malaa kar'enja*, het komt zelden voor, *ane kar'enja* (korter: *ane re'enja*), *re'e*, als het (de vraag is of er) is, er is (ik ontken niet dat er voorhanden of aanwezig is), *dja kar'enja* (*re'enja*) *aoe ma'i*, er zijn er inderdaad gekomen, *dja re'enja aoe mampokono*, er zijn er wel die willen, *kajai modjila mpolimali*, *dja re'enja mamporia pai masoeli kar'enja*, jachtsperen met twee weerhaken, er zijn er die ze maken, maar ze komen weinig voor: *sangkare' boba*, er is juist eelt opgekomen, pas eelt ontstaan.

anoe korpore'e, *intje'e koewai*, wat ik zeggen kan, weet er te zijn, dat geef ik, *anoe ndapore'e*, *wa'anja katedo*, wat men zeggen kan dat er is, dat is alleen pompoen.

mompare'e, voorhanden doen zijn, leveren, zorgen dat er is, *i sema damparr'ekit kito njara?* wie zal ons paarden bezorgen? *oicemo mepara²*, *dja mompare'e iso*, houd toch op met schelden, 't is niets dan twist veroorzaken; *mangkare'eka*, syn. met *mompare'e*; *siko da*

mangkare'eka uawoe aoe da takeni ndeki posoesa, gij moet zorgen dat er een varken is dat we zullen meenemen naar het feest; *dja re'enja toendjo'oe aoe dangkar'e'eka*, er zijn er wel daarginds die er een zullen leveren.

kore'e, rijk; *kakore'e*, rijkdom, *taoe ma'ai ngkakore'e*, een zeer rijk man; *mampakakore'e*, rijk maken; *mangkakore'eka*, van iets rijk worden, *pampatoeroenja djapi nakakore'eka*, van het fokken van runderen is hij rijk geworden; *mokokore'e*, doen alsof men rijk was, rijkelijk leven, den rijke uithangen.

bare'e, zie afz.

2. *re'o* (vgl. *re'i*, *se'e*, *se'i*); *ire'e*, in de uitdr. *oen-gka ire'e*, van nu aan, van de genoemde plaats of het genoemde tijdstip af, sedert, *oengka'ire'e te'airakamo*, sindsdien werd het nog erger.

[*laire'e*, *ndjuire'e* = *lairia*, *ndjairia*.]

ree-ree, zie 1. *ree*.

rega (vgl. 1. *raga*, *ega* [enz.]), wijd uiteen, verspreid, *ngisinja dja rega²*, *bangke ojonja*, zijne tanden staan ver uit elkaar, met groote tus-schenruimten, *rega² karamanja*, zijne vingers zijn uitgespreid; *pae mami marega² katoeroenja*, onze rijst groeit ij op; *gantji ndega*, een tol die niet op zijne plaats blijft draaien.

rege (vgl. *gege*, [*dege* en *Mor. rege*, *modder*]): *marege*, nat, vochtig, klam, *marege topikoe*, *naisoe² ndini*, mijn sarong is nat, door den dauw bestreken, *marege dopi*, *naseiro oedja*, de planken zijn nat, de regen is er over ge-gaan, *naboeboesi oer pai nakarege*, er is water over gestort, zoodat het nat is; in P. bet. *marege* ook: fijn, verbrijzeld, *wea rarete*, *maregemo*, ontbolsterde rijst die gestampt en fijn geworden is, *ane bare'e manana woeirirapanoira*, *be da marege*, als deschelpen niet goed zijn doorgebrand bij het kalkbranden, worden ze niet fijn, *marege tabako*, *podo regenja noe-waika taoe*, de tabak is fijn, je geeft alleen maar het stof aan de menschen; *maregepi*, -ti, fijnmaken, platslaan, *wea ndaregepi*, ontbolsterde rijst die fijn is gestampt; *pondegepi* [vgl. *pondegepi*, op *rpe*], een der hamertjes voor het kloppen van boombast, „platslaander“, *ndaregepika inodo*, *nakabini*, daarmee wordt

de boomschors platgeslagen, opdat ze breed worde; *mampakarege*, plat, zijn maken, *taoe napere ngkadjoe*, *napakarege*, iemand op wien een boom is gevallen, die hem verbrijzeld heeft; *boemboerege*, kletsnat, met kleeren en al nat geworden.

[rei, PmB. = B. re'i. (MS.)]

re'i (vgl. se'i); ire'i, hier, op deze plaats, waar ik ben, ire'i kare'inja, hier woont hij, ka'ire-injamo, bepaald hier, hier en nergens elders, ire'ikoe pai ire'ikoe anoe madjoe'a, hier en hier (de plaatsen aanwijzende) heb ik pijn, ntje'e da ire'i, die blijft hier, kada'ire-injamo, maka nato'o mpanja, dat hij bepaald hier moet blijven, dat heeft n.l. zijn vader gezegd; ire'ika, hier in de buurt, in de nabijheid van deze plaats, ire'ika gaga siko, entjoe icaindjoe, ge zijt te dicht hier in de buurt, schuif ginds heen.

rei-rei, klanknab., een boomkrekel, die zich na zonsondergang laat hooren, moirotomoe rei-rei, de kreklens laten zich al hooren (het wordt avond).

reka (Sang. diko', Tag. dikit, Bis. dokot, Mong. jongkit; [vgl. djeka]) en kareka, glans, schittering, reka ndeme, kareka mboeja, de glans der zon, de maneschijn; mareka, schijnen, blinken, glanzen, schitteren, mareka ua'a betoe'e sindate, de sterren schitteren daar boven, mareka apoe, het vuur flikkert, mareka matanja, zijne oogen schitteren, mareka pompaonja, ma'ai, zijne woorden vlammen, ze zijn heftig, mareka nganga ntase setoe, die lieden hebben een luidruchtige wijze van spreken; mampakareka, doen schitteren, schijnen, glanzen, vlammen, mampakareka apoe, het vuur doen opvlammen, mampakareka mata, monboelokosi joenoe, de oogen doen vlammen terwijl men anderen aankijkt.

1. reke (vgl. 1. teke, leke, 1. roekoe), klanknab., geluid van schrapen met de keel; moreke, schrapend, rochelend geluid maken met de keel, moreke karoemoe, tadji, de fluimen rochelen in je keel, doe ze weg, inosanja ma'i moreke² ri dadanja, beno djela ri nganganja, zijn adem reutelt in zijne borst en komt niet meer in zijn mond; mareke, schuren, afschu-

ren, in 't biz. van de tanden, ngisi ndareke, be ndapole rioenja, tanden die kort geschuurd zijn, niet eerst afgeslagen, nareke mbatoe, door de steenen geschuurd, nareke noe laboe makoejoe, met een bot mes doorgesneden (als 't ware doorgeschuurd); mopareke, de tanden korten, door ze met een steen af te schuren; kareke², rochelend, reutelend, schrapend, kareke² inosanja, zijn adem rochelt.

matareke [vgl. taroekoe], ook soms makareke, makoreke, oneffen, ruw, niet glad, v. e. oppervlak, matareke uawo ntorouawa, de bovenzijde van eene pad is oneffen; boereke, ruw, schor, heesch v. stem, oni nganganja boereke, zijn stemgeluid is schor.

2. reke (vgl. eke [enz.], kerekesani, bembereke en Boeg. Mak. reke); terreke, kort, ingedrukt, v. iemd. die klein is en wat breed uitgespreid; kandeke², zwak, onzeker, onvast, kandeke² pelindja noe ananggodi, de gang van het kind is onvast.

3. reke (uit het Boeg. rekeng); moreke, rekenen, tellen, berekenen, bedenken, koereke ganamo, ik vind dat het genoeg is, be montjo noereke ndaja, ge hebt het niet goed berekend, porekekoe, poreke ndajakoe, naar mijne berekening, naar mijne gedachten.

reki (vgl. deki, [djeki] en reko), klanknab. v. rammelen, reki nteola, het rammelend geluid dat ontstaat door het schudden van kalk uit de kalkbus, door de harde stukjes kalk die er in zitten; kareki² teola ndatente, de kalkbus rammelt als zij wordt geschud.

reki², een gele papilionacee, die een rammelend geluid maakt, als de wind er tegen blaast, reki² nteola, een krekel, die 's avonds een scherp geluid maakt en daarmee de komst van gasten aankondigt, [reki² toue, zie 1. tengko].

reko (vgl. reki, rengko), klanknab., gerammel (fijner dan reki), reko langke, het gerammel v. enkelringen, kareko² ua'a mparewa ri bingka, de gereedschappen in de mand maken een rammelendgeluid, iajwe ndumboeloe² ni nakareko, de rijststamper is voorzien v. e. ramme-laar, opdat hij rammele; mampereko wojo, bara laoe boere, eens aan den bamboe schudden,

rammelen, om te weten of er zout in is; nape-rekosi wojo, napelodoe, hij heeft de bamboes laten rammelen, hij heeft ze geschud; sareko nganganja mompaoe, allemaal rammelen ze tegelijk bij 't praten; dopi ntjareko, zie dopi; moreko², in groot getal voorhanden zijn, overvloedig zijn, soeai moreko² ri bonde mami, de komkommers zijn talrijk in onze tuin, moreko² ananja, hij heeft een aantal kinderen.

goemereko (uit roemereko, redupl. en inf. -oem-), rammelend, ratelend, van lawaai dat men maakt, goemereko woekoe ngkopi ri bele, de koffieboonen rammelen in het blik; ma'ai pogoemereko ntase mobanoa, degenen die het huis bouwen maken veel gerammel.

reko'i (Boeg. reko'i, 'ombuigen'); Todj. mareko'i raja, in de war, verlegen, als men voor een moeilijk geval staat.

1. remba (vgl. rimbe); moremba, zich inspannen, zijn best doen, naremba, hij deed er zijn best op, spande er zich voor in, ndaremba ganda, de trom wordt met kracht geslagen, remba² njara noepelamba, zet het paard dat je berijdt aan; monberemba, tegen elkaar zijn best doen, met elkaar wedijveren, isema da sampomberembae? tegen wien zult ge het opnemen?

pr. t. papoteremba, Tor. III, 687, 265, par. m. papotesoendo.

2. remba, Str. B. (uit het Boeg. remba'), met de riemen vóór aan het vaarttuig scheppen, om van koers te veranderen.

rembe (vgl. rembi, [tembe]); rembe-rembe, loshangend, los naar beneden hangend, van haren, veeren, enz., rembe² mpani, de vlerken latende hangen, tontji koeni rembe² mpani, ane wola, be menesi, be membini, het suikervogeltje heeft hangende vlerken, als ze nat zijn schudt het ze niet uit en spaant ze niet uit, taoe toema'i be motali, dja rembe² woejoenja, de vrouw die daar aankomt draagt geen hoofddoek, haar haar hangt maar los, onto nta'i dja rembe² ri tanta'i mboe, de rest van haar drek hangt maar los aan het achterste van de greit, siga ri bengonja dja rembe² silaoe, de bos kruiden op hare billen hangt maar los ter neer; moremba woejoea,

letoewoe, het haar hangt los, uit elkaar; marembesaka woejoea, het haar los laten hangen; merembe, zich wijd uitstrekken, tana nTo Lage mongkodo, tana nTo Onda'e merembe, het land der Lageers strekt zich in de lengte uit, het land der Onda'eers breidt zich wijd uit, perembe ntana mami, de uitgebreidheid van ons land.

rembi (vgl. ombi); marenbisaka, aan iets trekken om het naar zich toe te halen, narenbisaka pae ri topo, sa'e manauoe ri apoe, ze trok de rijstbossen van het droogrek, er viel wat van in 't vuur, narenbisaka talinga noe ananggodi icoongo, hij trok het ondeugende kind aan 't oor; mandembi, de rijstaren vlug van den stengel halen, w. t. v. vlug oogsten, pakandembi menggar, haast je met oogsten.

montendembi, trillen, van lippen, oogleden of spieren, ane montendembi toetoe mata ri urawonja, da nabesi ndangka mata, ane kale-ngo² mata, ane bare'e, da mangkita taue so-ndo; wiri mata ri aranja ane montendembi, da nalepesi noe oe' mata, napontendembika mauo ndaja, als het bovenste ooglid trilt, dan zal er een tak tegen 't oog zwiepen, als ook de oogen bewegen, zoo niet, dan zal men een menigte menschen zien; trilt het onderste ooglid, dan zullen er tranen overheen druipen, dan zal het hart geroerd worden en daarom trilt het ooglid; pontendembi nor oea, posokinja oea pai daa mogombo, bara da kebisoe koro, pontendembi mbiiri manto'o da kare'e anoe ndapokalse, het trillen der spieren beduidt, dat spieren en bloed overleggen, of het lichaam een puist zal krijgen; het trillen der lippen zegt dat er iets is waarover men boos zal worden.

1. remboe; remboe², slordig, zonder zorg behandelid, dja remboe² potopinja, ze heeft haar sarong zoo maar onverschillig aangedaan; dja noeporembae², je doet het maar zonder zorg.

2. remboe, Amp., touw om een tol mee op te zetten, riika remboenja, ratoro kasi, het touw wordt er om gedaan en de tol opgezet.

reme, zon, zonnelicht, dag, mata ndeme, opo-ndeme, lio ndeme, batoe ndeme; zonnenschijf, mosoe reme, dageraad, rano mosoe reme, mor-

gen met den dageraad, *reme² ngkadjelakoe pantina noe garanngo taoe*, op den dag zelf mijner komst heeft een krokodil iemand verslonden. *bangke reme*, den volgende dag, des anderen daags, den dag na dien van welken men spreekt. *motoeroe jore*, *bangke reme malai moeni*, hij ging liggen en sliep in, den volgende dag ging hij terug, *toedoe reme ri tana*, juist brak het daglicht aan, *reme simbanoe bale*, *nepa sangkadjoe irojo*, de zon staat één bamboestaak hoog, staat pas zoo hoog als een bamboe ('¹/₂ 8 v.m.), *podo sangkadjoe irojoja reme ri iwaro mbana*, de zon staat nog maar een bamboe hoog boven den horizon ('¹/₂ 5 n.m.): *reme mbonti*, *nepa narara jopo*, *masae nepa narara taoe*, *reme ntaemo* „apenzon“, als de zon pas het bosch beschijnt, een poos later beschijnt ze pas de menschen, en dan is het de „menschenzon“: *sandeme*, één dag, *roeandeme*, twee dagen, *marandeme*, vele dagen lang: *mantjandeme*, iets in één dag doen, in één dag bereiken, *roa mpoe a ndeme pouroetinja*, *naparoandeme aoe da sandeme*, twee halve dagen hebben zij gewied, ze hebben 2 dagen gedaan over 't geen maar één dag zou geweest zijn; *mareme*, helder, licht, zonnig, *to[ə]toloro'o*, *marememo*, kukeleku, 't is al dag! *kareme*, het licht zijn, dag zijn, *karemenja*, overmorgen, *toetoni silo*, *nakareme*, steek de fakkel aan, opdat 't licht worde; *mampakareme*, wachten totdat het licht wordt, *dja napakareme morango*, ze hebben den reizang uitgevoerd tot het daglicht toe; *mompakareme* wordt gezegd van een paar dat trouwen wil en de familie voor een feit stelt: de man bezoekt de vrouw des nachts, gaat niet vóór daglicht weer weg, maar wacht den dag af en komt dan met de vrouw te voorschijn (Tor. II, 17): *maremekka*, den ganschen dag aanhouden, den heelen dag, dagen lang duren, *peroei ngajo dja naremekka*, het gubbeas van den wind duurt den ganschen dag; *maremetaka*, *maremenaka* (P.), de zon laten schijnen, droog weer laten zijn, ook wel syn. met *maremeku* gebruikt, *ngajo dja naremetaka*, *beno re'e oedja*, de wind houdt den drogen tijd gaande, er valt geen

regen meer, *be moojoo² oedja*, *dja raremenaka teasandeme*, toedoe moeni oedja, de regen valt onverpoosd, een enkelen dag is het eens droog, dan valt er opnieuw regen, *mampoi soka pai naparemetaka ane teosoe Rano*, als het Meer laag staat, liggen de wrakhouten op den oever in de zon en laten den drogen tijd voorbijgaan, *naremenaka roda*, *molandemo*, de dedap laat het droge jaargetij voortduren, hij bot uit.

mormemo ka'ire'ikoe, ik ben al dagen lang hier; *poreme*, de droge tijd, *masaemo kaporemenja*, het is al lang dat het droge jaargetij duurt, *poreme mbalesoe*, een heldere avond, waarop de muizen de akkers gaan plunderen, *poreme bati*, een helder uurtje vóór zons- ondergang, na een regenbui, waardoor de apen nog even hun slag kunnen slaan; *mopareme-reme*, dagen lang duren, dag aan dag aanhouden, *mopareme² pelindjanja*, dag aan dag liep hij voort; *ngkinareme*, des morgens vroeg, *sangkinareme*, met dat het licht wordt, *moicoero ngkinareme*, morgen vroeg, *ngkinoria ngkinareme*, morgenavond.

remo-remo (vgl. *remoe*, *roemoeki* [enz.]), rommel, vuil, ook: spullen, zaakjes, dwaasheden, grappen, *maria remo²nja*, *hare'eno montjo*, er is veel onzin bij, het is niet meer geloofwaardig, *remo²nja napakoroka*, hij pakt zijne spullen bijeen.

remoe (vgl. *remo²* enz.): *remoe²*, ongev. hetz. als *remo²*, ook *remoe²ki*, allerlei rommel, tuig, boel, *be mompali² siko*, *dja remoe²nja noekoni*, *be da rongga osa*, je onthoudt je van niets, je eet maar allerlei dingen, je zult niet spoedig herstellen.

rempa (vgl. *repa*), drukte, bezigheid; bezet met, *taoe rempa mpondjamaa*, de menschen hebben het druk met den landbouw, *towa'ikoe dja rempa mpekadjoe*, *mampomangui'a i lne*, mijn zusje heeft het druk met hout halen, om het Moeder gemakkelijk te maken, *re'e rempa*, *maka re'e aoe mate*, er is drukte, er is zorg, want er is een doode; *marempa*, bezet, vervuld met bezigheid, zorg, *marempa raja ntaoe ane re'e aoe mate*, de menschen zijn met zorg vervuld, als er een doode is: *re'e anoe koe-poe*

marempa, er is iets dat mij veel te doen geeft. **rempe** (vgl. *repe*, *depe*, [demp], *rampi*, 1. *lempe*, [enz. en Mor. rempe, ondiep]); *marempa*, plat, platgedrukt, *marempa tongo ndo'oerja*, haar voorhoofd is platgedrukt (in de wieg, Tor. II, 57); *moparempa*, een meiseje in de wieg het hoofd pletten, door dit tusschen plankjes te knellen, *poparempa*, of kortweg *rempe*, de plankjes die daartoe dienen; *ndarempa*, wordt gedrukt, geplet, *ndapakarempa*, wordt plat gemaakt.

Amp. *morempa kire*, *nakalempa sangkodi*, het voorhoofd platdrukken, opdat het een weinig plat worde.

rempo; *morempo-rempo*, hier en daar verspreid, niet ordelijk bij elkaar, op en door elkaar, *dja morempo² kajore ntaoe*, de menschen slapen maar door elkaar, in een ordelloozen hoop, *morempo² kosa*, nu'ti *motojoe ri iciri nDano*, in ongeregelde troepen komen de klimbaarzen kuit schieten aan den oever van 't Meer, *kadjoe toelo'oe dja morempo²*, *be noepakoroka*, dat hout daar ligt maar ordeloos door elkaar, je hebt het niet bijeengelegd; *marempo²naka*, hier en daar neerzetten of neerleggen, niet ordelijk bijeenvoegen, *dja teremponaka*, *tetalesaka rengko*, *be ndapapongolika*, de goederen zijn maar hier en daar neergezet, ze zijn niet in een klein bestek bijeengevoegd.

[*rempo²*, benaming van zekere balken, zie *otoha*.]

rempoeti (vgl. *roepoe*, [roemporgi, roemoeki, enz.] en Mal. roempoe), vuil, afval, droog onkruid; *marempoeti*, met vuil, met afval of smerigheid, *marempoeti djoia*, *pesojoki*, de vloer is met vuil, veeg hem aan, *marempoeti rajakor*, ik heb allerlei tegelijk aan het hoofd; *kadjoe marempoeti*, boomen die aldoor hunne bladeren laten vallen (hier is *marempoeti* transitief op te vallen); *mundempoeti*, 't vuil, den afval opruimen.

1. **renda**; *marenda*, *mangarenda*, uit elkaar halen, afbreken, *ndarenda lobo*, *ndawali-mpakoroka*, de dorpsstempel wordt uit elkaar gehaald en opnieuw in elkaar gezet, *rendakakoe kundepe setoe*, *maija'amo*, haal me die

hut uit elkaar, ze is al slecht; *marenda* (intr.), uiteengehaald, stuk, *marendamo waja*, de beining is al uit elkaar, *naini darendamo taoe*, zoo aanstonds zullen de menschen zijn uiteengegaan, *marendamo poemba ntaoe setoe*, *maka re'e mangarenda*, de vriendschap dier meisjes is bedorven, want er is iemand die ze uit elkaar gehaald heeft; *terenda*, uit elkaar komen gehaald te worden, *pai nakaterenda ngkandepe mami*, *maka ngajo mampakarenda*, dat onze hut uit elkaar is geraakt, is omdat de wind ze uiteen heeft geslagen; *abinja i Renda*, *maka napakarenda posintoeroe*, ze heeft den bijnaam Renda, want ze haalt de vriendschap uit elkaar: *karenda'amo taoe*, *kuoko'amo da malui*, de menschen gaan al uit elkaar, ze staan al op om te vertrekken.

2. **renda** (uit het Mal.), kant, tule, borduursel aan vrouwenbaadjes.

1. **rende** (vgl. 2. *ridi*); *terende*, in trillende, bevende beweging geraakt, *terende² oni ngungu ntaoe mogele*, het geluid der stemmen van de lachende menschen trilt, *noentjia nakaterende²ka mogele*, wat is er dat hij schudt van 't lachen? *kandende-ndende*, aan 't beven, trillen, *kandende² ngunga ntjoeloke*, mijn hart trilt, ik beef van angst, *kandende² naremba*, *nandendibaka mparembenja*, hij beeft van de koorts, zijn koortsaanval brengt hem aan 't beven: *mokandende*, beven, trillen.

marende, in trillende beweging brengen, biz. den penis; *moparende*, coitus uitoefenen; *roemende*, in raadsels of poëzie, in trilling zijn, heen en weer gaan.

mandendesi, doen beven, schudden, *taoe mandendesi noe rembe*, de koorts doet de menschen beven; *mompandendesi*, schudden, vastgrijpen en aan 't lichaam schudden, *toe-anu mompandendesi ana we'a*, een man die een meiseje aan 't lijf komt; *mantandende*, schudden, afschudden, *matandende asoe toekoenja*, de hond schudt zijne vlooiën af, *matandende njara koronja ane mesoremo*, het paard schudt zijn lijf als het uit 't water komt, *tangkandende*, hetz. als *telari*, volkomen

insect v. d. termiet; *motangkandende*, L., *toemangkandende*, P., beven, rillen, trillen, *motangkandende taoe naremba ane marani-nilipa, roo setoe, namelai, naperata ngkaramelanja*, menschen die de koorts hebben rillen als ze 't nog koud hebben, daarna gaan ze gloeien, als de heete koorts over hen komt.

2. *rende* (uit het Nap.): *morende*, w. t. v. *moboere*, zout zieden, *porende*, zoutkeet, zoutziederij.

rendja: *morendja*², uitgutsen, snel uitdruppelen, *morendja*² daa, het bloed gutst uit; *karendja*², snel druppelen, *baroekoe sondomo ri tana, karendja*² *koerata*, veel van mijn palmwijn is op den grond gestort, ik kwam er bij toen hij snel wegdruppelde, *majosoec uojokoe, we dja karendja*², mijn bamboe-kokeris lek, het water druipert er zoo maar uit; *terendja*, weggedrup-peld, weggeslonken.

rendje: *terendje*², op en neer gaan, telkens op-wippen, *terendje*² *bengo mboela, kampoe*², het achterdeel van de geit gaat telkens omhoog, wipt aldoor op; *siko da ndjo'oe mumparendje-ka ri lipoe*? ga je soms „wippen“ met iemand in het dorp? (grap voor: coire)

rendo (vgl. *salero* enz.), *endo*, *rendo ndaja*, af-leiding, iets wat de aandacht afleidt, stoornis, wat in de war brengt; *ma'nga rendo, mare-ndosi*, van de wijs, in de war brengen, de aan-dacht verstoren, *ne'e noerendo jakoe moimba doi*, leid me niet af terwijl ik aan 't geldtellen ben, *da koeapoemo anorkoe pai dja noerendosi mompae*² *ntaninja*, ik wilde zeggen wat ik te zeggen heb, maar je verstoort mijne aandacht door over iets anders te praten, *otoe narendo ntjiga ira mpia*, een wind dien men niet ruikt door een bundel uienbladeren, *bar'emo kaka-ta kandjo'oe noe ja'u baeala mami, maka na-rendo noe joroenja*, we konden de sporen onzer buffels niet meer onderscheiden, want ze werden in de war gebracht door die van andere buffels.

— *merendosi ri joenoe*, lastig zijdt, storend zijn voor anderen.

renga, P., syn. met *ranga* en *rengka*; *narenga-sika karama*, de vingers of teenen uitsprei-den; *renja*² *enanja*, het vlechtsel er van is open; *re-renga*, of *renga-renga*, het binnendak

v. d. dorpstempel, alleen bestaande uit dak-ribben en dwarslatten, zonder dakbedekking, dat het binnendeel van den tempel, de eigenlijke woning der *anitoes*, overspande; Tor. I, 287; *lobo ndarerengani*, de tempel is v. e. binnendak voorzien.

reng: Amp. *bareng*, *boereng*, zeurkous, dreiner.

rengga, zie *rengka*.

rengge (vgl. *lengge*, 2. *rengke*): P. *morengge*², helder klinken, van een stem, een schelletje of iets derg., *morengge*² *nganganja, mondolo-goe*, zijn stem klinkt helder, ze rondt zich af; *karengge*² *nggiri*², de belletjes klinken helder, *karengge*² *ana manoe, maka indonja moeroe-mo*, de kuikens piepen luide, want de klok is al op stok.

soerengge (L.) of *soerengke*; *mesoerengge*, -ngke, zich verheffen, zich opwerken, zooals de kiemscheut uit de vrucht, *mesoerengge toe-icoe ngkonaoe, ntongo ndjapoe pela mboeanja*, de kiemscheut van den suikerpalm werkt zich in de hoogte, terwijl het schutblad er nog aan zit, *mesoerengge uoejoe manoe*, de veeren der kip gaan rechtop staan, *taoe ntongo ndapikoe-li bare'e naidago mangkitu ooe mate, da me-soerengge djo'a ri pelanja*, iemand die onder geneeskundige behandeling is, mag geen lijk zien, dan komt de ziekte weer op zijne huid.

boerengge, *woerengge*, syn. met *soerengge*; *meboerengge*, opkomen, zich verheffen, *meboe-rengge toeroe ngkajoekoe ri katopoga'a mboe-anja*, de kokoskiem komt naar boven bij het zich splitsen van de noot, *meboerengge, meboe-rengge uoejoe manoe*, de veeren der kip staan overeind.

renggo (vgl. *enggo, denggo*, enz.); *merenggo*, *merenggolaka*, op zij springen; *mamperenggo-laka* *ka kajo madoengka*, op zij springen voor een vallenden boom, *mamperenggolaka asoe wando*, op zij springen voor een dollen hond; *nakeni mperenggolaka*, hij deed een zijsprong; *ma'nga renggo*, op zijde springen voor, door een zijsprong ontwijken, *natubasi ananggodi, narenggo inabasi*, hij sloeg het kind, het sprong op zij voor den rotan, *taucala narenggo noe lagiura*, het hert sprong

op zij voor de lans; *morenggo baeala*, de buffel deed een zijsprong; *renggo rini*, „op zij springend voor den dauw“, benaming voor iemand die kouwelijk is en bv. niet wil baden.

renggoe, syn. met *ranggoe*, P.; *morenggoe*, gezegd van het klokken van 't water in een nog niet rijpe kokosnoot (vgl. *kajoekoe*).

1. *rengi*, of *woerengi*, het geluid v. e. zwaard of hakmes op een been, een steen of iets anders dat hard is, *woerengi laboe ri icatoe*, kets! kwam het hakmes tegen den steen, *sarengi penai ri woekoe*, in één slag kwam het zwaard tot op het been; *karengi*², knarsend, krakend, zanderig, hardkorrelig, *karengi*² *inaoe se'i*, deze toespijs kraakt tusschen de tanden (doordat er zand en steentjes in zijn), *gambe dja karengi*², *ewa ragalo rangi*², de gambir knarst tusschen de tanden, alsof er zand in gemengd was, *matakoe karengi*², *ewa ndaroeroerika rangi*², mijne oogen zijn stekkerig, alsof er zand in gestrooid was; *morengi*, het geluid maken van ijzer dat op steen of been komt, *morengi taurala, katoe-doenta ri woekoe*, de lans geeft een ketsend geluid als zij neerkomt op een been, *mamo-ngo montepoe oemo mato'a, morengimo nda-pongo, ndadongemo porenginja*, als een pinang begint oud te worden, knarst ze als ze gepruimd wordt, men hoort het knarsen er van.

2. *rengi*: *kandengi*², *maeka ewa napolontjoka baeala*, bevreesd, bang, zooals iemand met wien een buffel op hol gaat.

3. *rengi*, de amandelklieren, in de keel.

rengka (vgl. *renga*); *rengka ngisinja, mengin*², *mute*, zijne tanden grijzen naar voren, komen bloot, hij is dood, *rengka*² *karamanja*, hare vingers staan stijf rechtuit; *to renyka kasi*, „die de knijpers uitspreidt“, srt. garnaal; *merengka* of *merengga*, gaan uitsteken, van dingen die uit iets anders opgroeien, *merengka, merengga doa ngkonaoe, meboereka ko-moemoenja*, de bloemkolf van den suikerpalm gaat vooruitsteken, de dekbladen der bloe-sens gaan open, *merengka soesoer, maoemo*, de borsten staan stijf, ze zijn vol melk; *karengka*² *woekoe oesoenta*, zijne ribben ver-toonen zich als tralies, als grijzend; *ma-*

doesoe ntorengka, mager zoodat de ribben op een rij te zien zijn; *narengka noe manoe paninja*, de kip spreidt hare vierken naar beneden uit; *merengkasaka*, zich terugtrekken, bv. van de vervulling eener belofte, van het afleggen v. getuigenis, het verleenen van hulp, *jakoe pai koeperengkasaka, maka narata uo'oe mpepa*, dat ik mij heb teruggetrokken is omdat ook ik in moeilijkheid ben gekomen; *marengkasaka*, uit elkaar halen, het een van het ander weghalen, *jakoe narengkasaka nitoe setoe*, die menschen hebben mij uit de verbinding met hen gehaald, hebben me in den steek gelaten, *apoe pai ajoeta narengkasaka*, het vuur en het brandhout heeft hij uit elkaar gehaald; P. ook: van zich afgooien, bv. een vracht die men op den schouder draagt, *wojo anoe napusa'a dja narengkasaka ri soma*, den bamboe dien hij op den schouder droeg, heeft hij maar van zich afgegooid op het erf, *naombi buso, koerengkasaka*, hij haalde de draagmand naar zich toe en ik liet ze van mijn rug vallen.

mesoerengga, mesoerengka, zich opzetten, zich verheffen, oprijzen, *mesoerengga, -nyka roei ngkusa, ane re'emo ooe napoljingki*, de stekels van den klimbaars zetten zich op, als er iets is waarvan hij schrikt, *mesoereng-gamo anoe tekomoenaka rioenja*, wat eerst gedeekt lag, is opgerezen, *mesoerengka topinja, nuroei ngojoe*, haar sarong gaat omhoog, door den wind opgewaaid.

1. *rengke* (Boeg. *ringki*), vuil dat als een korst op het lichaam kleeft of korst die zich op of uit iets ontwikkelt, *laue rengkenja, kula metaka ri iricinja*, er klevten korstjes vuil aan hem, snoot dat op zijne lippen plakt, *icaramo gola, sondo rengkenja*, de suiker is aangebrand, er zijn veel korsten aan; *marengke*, met aanklevend vuil, smerig, weerzinwekkend, *marengke nlanle onto ntu'i metaka ri ikoe mboela*, het is walgelijk de restjes van drek te zien die aan den staart der geit klevten, *marengke poedjoe ngkaronja, be maboese*², zijn kleeren zijn vies, hij wascht ze niet, *marengke rajanja, be mupotjo da ma'i*, zijn hart is afkeerig, hij wil niet hier komen:

*naporengke*² *mekenja*, *bemo da oea*, *rengke*² *mo*, *maseamo*, zijn hoest is iets dat hem aankleeft, hij zal niet meer beter worden, hij zit al vast sedert lang.

[Todj. *marengke*, onwillig, ongehoorzaam; Amp. *morengke rajanja*, *bo'mja*, hij is onwillig, hij wil niet. (MS.)]

2. *rengke* (vgl. *rengge*), klanknab. v. geknor of gebrom. *rengke nygele*, grinnekend lachende, op het zien van iets begeerlijks; *merengke*, geknor of gebrom laten hooren, *merengke wacoe*, *mangkita anoe ma'i da mampakoni*, de varkens knorren, als ze zien dat iemand hun eten komt brengen; *ananggodi manguarengke papanja*, het kind uit kreten van begeerte tot zijn vader; *toecoe napondengkeka* (of *narengkeka*) *mpapanja ri ananggodi*, met suikerriet wekt de vader genoeg op bij zijn kind.

rengko (vgl. *reko* [en Mor. *rengko*]), versierselen, gereedschap, werktuig, in 't alg. tuig, spullen, wat men aan of om heeft, *rengku banoea*, huisraad, *rengko mbe'a*, vrouwen sieraden of -kleeren, vrouwenbenodigdheden, ook omschrijvende wijs, vrouwelijke geslachtsdeelen, *rengko ngkoro*, lijfsieraden, kleeren, ook: ledematen, *rengko ngkuranja be gana*, zijne ledematen zijn niet voltallig, hij mist een zijner ledematen, *rengko ntoeana poera*² *napatuku*, hij had alle wapenen aangegord; *morengko*, zich aankleeden, zich uittossen, *rengkokoe poeramo koeporengko*, ik heb mijne kleederen en versierselen al aangetrokken; *mampaporengko*, van kleederen en versierselen voorzien, uittossen, toerusten; *marengkoi*, kleederen, sieraden en verdere benodigdheden geven.

rengo (vgl. *ngero*); *morengo*, dwingen, zeuren, zijn wil trachten door te zetten, *banela setoe morengo*, *be napolja meloele*, *sako joenoenja napesintoeke*, die buffel zet koppig zijn zin door, hij wil niet achteraan loopen, zelfs de andere buffels loopt hij vooruit, *ananggodi morengo ri inenja*, het kind dreint bij zijne moeder, tracht met zeuren bij zijne moeder zijn zin te krijgen; *nato'u: natosoe ndoei*, *ntanoka dja porengonja*, *da rajanja da ko-*

oeba, hij zegt dat hij door een doorn is gestoken, dat is intusschen maar dwingen van hem, hij wil dat ik hem draag; *mamporengoka*, met zeuren tot zijn wil dwingen, met dreinen tiranniseeren, *siko dja naposaloeloe*, *naporengoka*, hij behandelt je maar als zijn gelijk, hij dringt je zijn wil op; *barengo*, zeurkous, dreiner, dwingeland.

reno, Lew., en *rereno*, kort, klein, laag.

renta [vgl. *l.genta* enz.]; *morenta*² (syn. met *moseo*²), doorrenlopend, elkaar kruisend, zoals open vlechtwerk, door elkaar, verward, ordeloos, *morenta*² *njoa*, de boel ligt maar door mekaar, *pakoroka djole*, *dja morenta*² *ri djoia*, ruim de maïs op, ze ligt maar ordeloos op den vloer, *banoea dja morenta*², *bemo mapia*, het huis is een warboel, het is niet meer waterdicht, *morenta*² *pangkrenimi rengko*, jullie brengt de goederen zonder orde aan, *dja morenta*² *pelindjata se'i*, *sa'e nulasoko*, *sa'e ndasulili*, *sa'e ndakajo*, *sa'e ndalo*², onze tocht is ordeloos, het een wordt in de armen gedragen, het andere aan een band over den schouder, weer iets anders op den rug of aan de hand, *morenta*² *dadanja*, *be naboko*, zijn borst is als een warboel van beenderen, hij is niet dik; *morenta*², slordig, ongeredderd, vol rommel; *karenta*², krioele, door elkaar loopen.

mondenta, door hoog gras of struiken zijn weg zoeken, *mondenta ri taloe*, *mondota ri jopo ngpera*, door het hoge gras ploeteren, als men in dicht onkruid oogst, *mondenta*² *taoe*, *montjee*², *be mara djaja*, de menschen dringen door de struiken, het geeft een ruischend geluid, de weg is niet gebaand.

rente (vgl. *woerente*); *karente*², knetterend, knallend, v. afgeschoten geweren, krakend, knappend; *mongkerente*, *mongkengkerente*, kraken, knarsen, piepen, knerpen, *mongkerente pangkirongkinjo mami*, de draagbanden onzer draaglasten kraken, *mongkengkerente iwojone ane ranpe njojoe*, de bamboe kraakt aldoor, wanneer de wind er tegenaan komt. *rentja* [Mor. *rensa*, *resa*]; *ma nja rentja*, naar beneden halen, *marentja waja*, de beining naar beneden halen, *toko mpaie narentja mbiti*, hij haalde de rijsthalmen naar beneden met

de voeten; *terentja*, ineengezakt, in elkaar gestort, *terentjamo banoea*, het huis is ingestort, *osipanja terentjamo*, zijn houtstapel is ingezakt, *koromoe boi terentja*, laat uw lichaam niet instorten; *katerentjanja wailo'oe maka nonnja tepasolaka*, dat het is ingezakt, komt doordat de palen in den grond zijn gezakt; *kadjoe keyoemboengi ndaponggoe*, *ndaparentja*, het struikgewas wordt (met een balk belegd en daarop wordt) gewipt, het wordt naar beneden gehaald; *apoe teparentja ane bare'emo mareka*, *mombepalaikamo njoeta*, het vuur wordt „omlaag gehaald”, als het niet meer opvlamt en het brandhout uit elkaar gaat, *bare'epa masue tuoe mantaoe'i apor*, *nepa kateparentjanja*, nog niet lang hadden de menschen het vuur aangewakkerd of het viel in elkaar.

rentje(ki) (vgl. *entje* [enz.]); *mondentjeki* (-ngi), door de rijstplanten heenloopen om de aren te kiezen die men kan afsnijden, omdat een groot deel daarvan nog niet rijp is.

rento; *karento-rento*, leven makend, *be meurali mompae*, *taoe dja karento*², het lukt niet te spreken, de menschen doen niets dan leven maken, *karento*² *taoe moloemangi*, de menschen schreien met groot misbaar.

reo, klanknab. v. gerammel, gerinkel, *reo nti-woeloe anoe raloeka ri so'o ntaboe mborruke*, gerinkel van bellen, die gehangen zijn aan den gordel der priesteres; *moreo ginggiri*, de bellen rinkelen; *taoe montjole djole*, *karento poikonja*, als de menschen maïs poffen, maakt het omroeren er van een rammellend geluid.

mboreo, aangebrand, gezegd van spijzen die in water gekookt worden en die aanbranden doordat het water is verkookt, zoodat ze hard worden en gaan rammelen.

pr. t. *reo rugi*, alikruik (*woeriri*), *reo* naar het rammelen der schelpjes, *rugi* naar de teekening der schelp; *saren tomboeraginja*, de pluim van haar hoed rammelt; *Laja ngKuro*², een dorp der *woeruke*, „Rammellende Kalkkoker”; *Reo mPindani*, meisjesnaam, „Bordengerammel”; *roemareo batoe rangka*, het schelpensnoer rammelt.

repa (vgl. *rempa* en Jav. *reput*), drukte, werk

dat je geheel in beslag neemt, *jakoe du nde-koe ane bare'e repakoe*, ik zal gaan, als ik het niet te druk heb, *ndjaoe repa ri banoea ntaoe se'e*, er is drukte (zorg, moeite) in het huis van die menschen; *marepa*, moeilijk, bezwaarlijk, druk, volhandig, *marepa taoe setoe*, *naperata ntjoesa ndajanja*, ze hebben het moeilijk, ze zijn door verdriet getroffen.

marepaki, bemoeilijken, *taoe narepa'eki oedja*, de menschen worden bemoeilijkt door den regen, *bare'e maulago polengkonja*, *dja eua narepa*, hij beweegt zich niet behoorlijk, alsof hij bemoeilijkt wordt.

repe (vgl. *demp*, [*drepe*], *depegi*, [*remp*, enz.]); *marepe*, fijn, plat; *mondepegi*, platkloppen, fijnkloppen, *poudepegi*, de platklopper, n. c. v. der hamertjes, voor de bewerking van boom-schors [vgl. *poudepegi*, op *rege*].

*morepe*², plat liggen, zich plat uitstrekken, *rajae morepe*² *ri tana*, slingerplanten die over den grond zich uitstrekken; *tepoputrep*, plat op den grond, van velen.

lema pai woenga dawa melindja ntjindepe tana,

citroenen en *woenga dawa*

kruipen een eindje over den grond.

kandepe (Mor. id.), hut, tijdelijk huisje, dat men opricht op den akker, in het bosch als men jaagt of rotan verzamelt, bij een plas waar men vischt; gewl. staat zulk een hut op palen, soms heeft zij wanden, meestal alleen eene reeling; *kandepe tana*, eene hut, die den grond tot vloer heeft; *kandepe mpe-soea*, het dakje dat men opricht voor de „rijstmoeder” (*pesoea*) op den akker, Tor. II, 279; *makandepe*, eene hut oprichten, gebruiken, *ndakandepeni*, er is een hut voor opgericht, *mongkandepeni apoe*, met 't lijf over 't vuur gebogen zitten, zooals kouwelijke of oude lieden.

repa, P., kort van beenen, laag op de pooten, v. menschen en dieren.

rera (vgl. *reer*, *saleru* [enz.], *ndjera*, *lera*); *morengkera*, grabbelen, met de vingers graaien in het gras of in allerlei rommel, om het bij elkaar te nemen; *mangkarengasi roemoeki*, *nakapambuka*, in den rommel grabbelen, om het vuil bij elkaar te brengen.

parera (Mor. [*parera*, id.], *parera mata*, overal de oogen latende gaan, maar niets bepaalds in 't oog vattend), overal zijne uitwerpselen laten vallen, *parera nggaroe mami*, ta'inja dja naposeboek, onze kat is onzindelijk, ze verspreidt haar vuil overal, *bar'e koepatoeroe mboela, parera*, ik houd geen geiten, ze poepen overal.

Amp. *makarera*, met tegenzin iets doende, alsof men er maar hier en daar naar grabbelt, *makarera motoentoe, mosa rajangkoe*, ik spreek lusteloos, met weerzin, ik heb er genoeg van.

rerangi, Amp. = B. *lilangi*, silar-palm.

1. *rere*. klanknab. v. e. scherp, krassend of ratelend geluid. *rere igie* „rammelend als palmblednerven“. gezegd van oude menschen, wier beenderen heeten te rammelen; *karere² rante djala*, de ketting van het vischnet ratelt, *karere² laboe ndaasa*, het mes krast als 't geslepen wordt. *karere² pae ane teporosi ri baso*, de rijstaren kletteren als ze tegen de draagmand komen te slaan (op den akker).

morere, leven maken; *mondere*, plagen, voor den gek houden, beetnemen. *moparere*, id., *jakoe dja naporere*, hij heeft mij maar voor den mal gehouden. *koepetoemboek toa'ikoe polinga, koeparereka*, ik heb mijn zusje liedjes voorgezegt. ik heb er haar mee geplaagd, *taoe morango naporere ntaoe anoe be morango*, de reizigers worden geplaagd door hen die niet meedoen.

2. *rere* (vgl. *icere*): *kandere²*, kriebelend, krioelend, in groot aantal op iets loopend of kruipend, v. kleine insecten. *kandere² jal ri pale*, de vliegende kriebelen op de hand, *kandere² toekoe ri pela mbo'onja*, de luizen kriebelen op hare schedelhuid; *nykula² mekanderesi*, de roode mieren kruipen kriebelend voort; *marere, mondere*, kriebelen, krioelen, *ontimondere ri pela ntaoe*, de mieren krioelen op de huid der menschen, *taoe naponderesi njo-dja*, men wordt bekriebeld door de mieren, *nareresi antila asoe mami*, onze hond wordt door vlooiën bekriebeld; *tepaonderesi ontiri nono banoe*, de mieren kruipen in groot aantal over de palen van 't huis.

mamporere, strijken, wrijven over; *porere*,

vocht dat men op iets strijkt of over iets wrijft, *oela porere madago raporereka inodo*, sap van oela-vruchten is een goed wrijfmiddel, om er geklopte boomschors mee in te wrijven.

boerere, iemand die overal zijn vuil zijne spullen, enz. achterlaat, overal vuilen rommel maakt.

woerere (vgl. *woere*), het gruis, de korrels, de losse stukjes van iets, *woererenja, woererenja*, de korrels, het gruis er van, *woerere mpae ri wono mpasajo*, gruis, korrels van rijst onder in het rijstvat, *woerere ntaoe*, allerlei lieden, los volk, uitvaagsel; *mauwerere*, in kruimels, korrels, losse stukjes voorkomend, *pae mauwerere*, rijst die geen kleefrijst is, waarvan de korrels niet aaneenklevan als ze gekookt zijn, *boere mauwerere*, korrelzout (*boere gara*), tegenover zout in stukken of briketten (*b. keponga*), *tana mauwerere*, losse, korrelige grond. Syn. met *mauwerere* is *ma-icere*.

3. *rere*; *perere*, de twee buitenste steenen van den smidshaard, waartusschen de houtskool ligt.

4. *rere*, pr. t., jongeman, jongeling.

rerenga, zie *renga*.

rero (vgl. *salero* enz. en Mor. *rero*), in de uitr. *soeroe rero*, een onbepaald groot getal, boven de 10.000, ook wel *sarero*.

reroeka, een kruid, dat in moerassen groeit. *resa*, Amp. (vgl. B. *lesa*); *pae rijodjoki, rasesa, inii*, met de voeten gedorschte rijst, uitge-trapt, zaairijst.

1. *rese*, rood. *rese kedjenoe*, je penis is rood, *rese kedje noe angga!* rood zijn de penissen der geesten! (uitroep); *merese*, rood zijn, een rooden glans of schijn hebben, *voea ntombe merese², timbe*-vruchten hebben een roode kleur, *merese² ngeroe*, sirih-speeksel is rood, *taoe majango merese² lionja*, een dronken mensch heeft een rood gezicht, *merese lenda manoe, moesoemo da potojoenja*, de kam der kip wordt rood, ze zal spoedig gaan leggen; *perese² rekanja*, het vlamt met rooden gloed.

2. *rese* (vgl. *porrese* en *desi, resi*, [2. *lese*]); *ndese*, opwippend, opspringend, *gantji ndese*, een tol die onder het draaien van zijne plaats gaat,

ndese² polontjonja, wip, wip, liep hij op een draf, *sandese ndjo'oemo si'a*, in een wip ging hij heen; *papondese*, w. t. v. *pakaliga*, maak voort!

resi (vgl. *desi*, 2. *rese*), uitroep om een paard aan te sporen, vort! *saresi*, ineens, *saresi oemoni nganga ntaoe*, ineens klonken er menschenstemmen.

reso (vgl. *riso* [enz.]); *mareso*, druk bezet, voortdurend bezig, *taoe mareso modjamaa*, of *taoe reso² (kareso²) mpodjamaa*, de menschen hebben het druk met den landbouw, *njara padenge mareso pangkeninja pai nakadoesoe*, het pakpaard vervoert voortdurend lasten, waardoor het mager is, *ane masala ana majoenoe, mareso poenja mamposaki sakinja, mescal ana majoenoe reso mampoenja*, als een slaaf een misdaad begaat, heeft zijn heer de zorg om de boete er voor op zich te nemen, zoo is dus de slaaf een zorg voor zijn heer, *ana majoeninja taoe resonja*, zijne slaven zijn zijne verzorgelingen; *mampakaresoka, mampomareso bawela*, zich druk maken met (het slachten, toebereiden, verdeelen van) de buffels.

reta (vgl. *rita* [enz.]), nattigheid; *kereta djuja*, de weg is nat.

rete (Tontomb. *rete*, in de rij staan, Mor. *merete*, vlak, gezamenlijk). pr. t.; *roemete*, parall. met *ira, inira*, tellen, opsommen, *pando nemo ntaroemete*, laat ons de lansen niet meer opsommen, *inanti mpondoendormete*, toovermid-delen om er mee te tellen.

retoe (vgl. *setoe*), *iretoe*, daar, daarginds, a.n.w. bijwoord ter aanduiding eener plaats bij den aangesprokene (2^e pers.). *retoe ndjo'oe*, of *retoe lo'oe*, daarginds (op een lagere plaats). *retoe ndate*, ginds (op een hoogere plaats), *retoe ndekoe*, ginds (zich opwaarts bewegende), meestal verkort tot *toendjo'oe* of *toelo'oe*, *toendate*, *toendekoe*; *luiretoe*, aldaar, te genoemder of bekender plaatse.

[*ndjairetoe* = *iretoe*.]

rewa (vgl. 2. *ewa*, 1. *lewa* [en Mor. *parewa*]); *marewa*, volledig voorzien, toegerust, uitgedoest zijn, met kleeren, wapenen, gereedschap-pen en andere hulpmiddelen (alleen geen spijs of drank), *taoe marewa²*, iemand die al

zijne spullen aan of bij zich heeft; *parewa*, gereedschap, werktuig, onderdeel van een geheel, *parewa ngkorota*, onze ledematen, *parewa ntoeama*, wapenen, gereedschap dat door mannen wordt gebruikt, ook w. t. v. *kedje* (penis), *parewa noe masigi*, Str. B., moskeepersoneel; *moparewa*, zich kleeden, toerusten, zijne versierselen, wapenen, gereedschappen aandoen, meenemen, *ndipoparewamo, tapalai*, doet uwe benodigdheden aan, dat we kunnen heengaan.

rewoe (vgl. *ewoe*); *morewoe*, oppassen, onderhouden, huishouden, *mamporewoe*, voor iemds. onderhoud zorgen, voor iemds. huishouden, *mamporewoe ananja pai makoempoenja*, zijne kinderen en kleinkinderen onderhouden, *jakoe naporewoe noe anakoe, maka rongokoe matemo*, ik word door mijne kinderen verzorgd, want mijne vrouw is dood, *mamporewoe bawela*, buffels hoeden, weiden, er buffels op na houden, *mamporewoe panagoentoe*, er een geweer op na houden, *ntje'e pantakoe pai koepamporewoe*, dat is een erfstuk van me en daarom draag ik er zorg voor.

PmB. *pinorewoe*, degene voor wien men zorgt, dien men onderhoudt.

ri (Mak. Boeg. id., Mal. *di*; [vgl. 2. *i*]), voorzetsel van den locatief; *ri lipoe*, in het dorp, *ri tasi*, op zee. *ri siko*, bij, aan, tot u, *koekita ri siko*, ik heb 't bij u gezien, *koekeni ri siko*, ik breng het aan u, *ma'i ri siko*, gekomen tot u, *motoe-nula ri wata*, zitten op een liggenden boomstam, *meari ri podjamaa*, wonen op den akker, *mugasi ri baroe*, fel op palmwijn: vaak wordt *ri* aangevuld door een plaatsaanduidend zelfst. n. w. *ri wauco*, op, bovenop, *ri ara*, onder, *ri oja*, tusschen, *ri sori*, naast, *ri iriri*, aan den rand van, *ri soeara*, vóór, *ri talikoe*, achter, *ri sambalikoe*, buiten, *ri poeri*, achter, *ri raja*, *ri ra*, binnen, *ri sambote*, aan de overzijde, *ri ria*, aldaar, enz.; *da ri marua², du ri mangguat²*, naar het roode, naar het gele toe, zweemend naar rood, geel.

1. *ria* (Boeool *dia*, niet, Mal. *diam*, [vgl. 3. *dua*, *gia*, 1. *ria*]), oudere vorm v. *re'e* (zijn), wordt gevoegd bij plaatsaanwijzende partikels, om ze te betrekken op reeds genoemde of bekende

plaatsen, *lairia*, *riria*, *ndjairia*, *ndjiria*, aldaar, te genoemder plaatse, *ndekoemo si'a ri Rano*, *morongo ndjairia*, hij ging naar het Meer en trouwde aldaar, *mandake ri Lebanoe*, *roeambe-nyi ndatiria*, hij besteeg den L. en bleef twee nachten daar boven, *matemo i Nggasi*, *lairi-amo kapoesanja*, de Spookaap stierf en daarmee is het uit; *oengka lairia*, van daar af, tot daar toe, sinds, sedert, van toen af, *djelu-mo ri Tando ngKajoeke*, *oengka lairia mo-doeungamo jakoe*, ik kwam te T. ngK. en van daar heb ik gevaren, *nupatoedjoemo ngkabo-senja*, *oengka lairia bare'emo wongo si'a*, het hoofd heeft hem vermaand, sedert is hij niet meer ongehoorzaam geweest.

be da rongu ria, er zal niet spoedig van komen, 't zal vooreerst wel niet gebeuren, er is niet veel kans op.

ria-ria, dingen, spullen, zaken, boeltje, *sondomo sia'nja*, hij heeft veel dingen, vele bezittingen, veel bagage, ook wel: veel praatjes, veel bezwaren, veel gedoe; *maria*, veel, *mariangkani*, *mariampati*, veelmaals, dikwijls, *maria paoenja*, hij heeft veel praatjes, *maria gaga*, te veel, *maria kofjo*, zeer veel; *kuria*, veelheid, *ma'ai ngkaria*, zeer veel, *bare'emo sot ri raja banoea*, *karia ntaoe*, er was geen plaats meer in huis, door de veelheid der menschen, *rangani*, *nakaria*, doe er bij, opdat het veel worde; *mampakaria*, veel maken, vermeerderen, *siko kerkita ma'ai ngkaoro*, *pai koepampakaria mo kina'amo*, ik zie dat je ergens honger hebt, daarom heb ik je veel eten gegeven, *ndjo'oe ri bowle*, *be madjamaa*, *dja mampakaria ja'a ri djaja*, hij ging naar den akker, maar werkte niet, 't was maar de voetstappen op den weg vermenigvuldigen; *mangkariani* (oorspr. „blijven bij”), oppassen, bewaken, in 't biz. een doode in den nacht of de nachten vóór zijne begrafenis, *sondo taoe mate ri lipoe mami*, *bag'emo nda-kuriani*, velen zijn gestorven in ons dorp, er is niet meer bij hen gewaakt, *maria polega mami ri pongkariani sambengi ngeni*, we hebben veel spelletjes gedaan bij het bewaken van den doode den vorigen nacht (Tor. II, 92).

mamporia, zorgen dat er is, aanschaffen, verschaffen, *mamporia winaloe*, zorgen voor de feestrijst; *ma(nga)riaka*, veel omhalen, veel ophalen, veel praatjes of beweging maken om iets, *sondo gaga noeria²ka jakoe*, je haalt me al te veel om, je praat me al te veel aan mijn hoofd; *mampaporia*, iets doen, vooral iets van bedenkelijken of van gewichtigen aard, ook: iets ergens tegen doen, maatregelen tegen iets nemen, *maria napaporiusi*, hij doet van allerlei, *maria ngaja napaporia noe ananggodi pai nakarombo oedja*, de kinderen hebben allerlei (bedenkelijs) uitgehaald, zodat er hevige regens vallen, *da koepaporiamo djoe'amo*, laat ik eens iets tegen je ziekte doen, *karata boento ri djaja*, *rapaporiama*, *boi meloele beinja*, we hebben een dood beest op weg gevonden, er wordt iets tegen gedaan, opdat de kwade uitwerking niet met ons meega, *da koepaporia*, *da koepakonoka ucauinja*, ik zal er het noodige aan verrichten, ik zal er de gebruiken aan voltrekken.

pr. t. *ria* = B. l. *icia*; *mampapondia podeli*, de voeten in beweging brengen.

2. *ria* (Mak. *ria*, *lawaa*, Mal. *teriak*, Nap. *teria*, Bad. *teria*, schreien), in *merialele*, pr. t. (waar-in -lele suffix is, gelijkwaardig met -aka), op-roepen, bijeenroepen.

- a) *djamo da merialele*, nu moeten we nog bijeenroepen,
- b) *djamo da molumbolabe*, we moeten nog oproeping doen.
- c) *rialelepa baligoe*, roept nog meer geesten op,
- d) *lombolabepa sorola*, roept nog andere geesten bijeen.

1. *ridi* (Mal. *diri*, Tag. *haligi*, Mong. *oigi*, Sang. *dihi*, Tontmb. *ari'i*, Nap. *alii*; [vgl. 2. *ridi*]): *kuridi*², recht opgroeiend, van rijstplanten, *kuridi² katoroe mpa*, *nassemba noe oedja*, de rijst schiet recht omhoog, daar ze flink regen krijgt; *maridi² katoeroe mpa*, de rijst groeit flink op; *teridi*, omhoog staand, zich opwaarts verheffend, *teridi goemanja*, *uaindekoe tandonja*, *mainti gaga*, zijne zwaard-scheede staat omhoog, het achtereind gaat naar boven, ze is te stijf omgebonden.

2. *ridi* (vgl. 1. *rende*, 1. *ridi*, [2. *rindi*] en Sig.

ridi, beven); *ndidi*, nab. v. h. geluid van iets dat plotseling opklinkt; *mondidi*, *montjoeoe kadjo*, de boom valt ineens met een plof neer, *mondidi paoe mami*, *maroso*, *bare'e kapodjo*, we hebben luid en krachtig gezegd, dat we niet wilden; *woendidi pekoni apoe*, plotseling greep het vuur om zich heen; *kandidi² ropo*, de golven bruisen, *kandidi² taoe monoro*, met veel geraas zijn de menschen aan 't boomen rooien, *kundidi² tana*, de aarde rommelt en beweegt zich; *montangkandili*, trillen, rillen, beven; *merandidi*, loeien, van hevig vuur; *mekoendidi*, rillen, huiveren, bv. als men iets griezeligs hoort; *mangkoendidi jorneo*, anderen aan 't huiveren brengen; *mo-terandidi*, rillen, beven, een rilling krijgen, de huid bewegen; *roemidi* in *aoe roemidi*, zie 1. *aoe*.

pr. t. *roemidi*, parall. met *kila* (bliksem); *pompardi*, het trillen v. d. bliksem.

ridji: *tekoeridji* [vgl. *poeridji*], uitspuitende, zooals vocht uit 't lichaam, sap uit vruchten, *ane manaoe takoele*, *tekoeridji oenja*, als blimbings vallen, spuit het sap er uit, *tekoeridjimo lomboe ndajongkosi*, het slijk spuit op, als men er in trapt.

rigi, pr. t., parall. m. *rango* (hooren); *rigi ntol*, hoort met de ooren.

rii (vgl. *dii*), nab. v. h. geluid van vlug zich bewegende voorwerpen, bv. als ze door de lucht suizen, *rii manaoe kajoeke*, flang, daar vielen de kokosnoten, *rii natenleka lui tasi*, *kasuriinjamo manaoe ri raja ntusi*, flang! smeten ze hem in zee en met een smak viel hij in zee neer; *woerii toedoe ri djoia*, *terompo*, flang, kwam hij neer op den vloer, hij viel neer; *mandjorii*, naar de laagte schieten, *baeala mandjorii mabaloengke*, de buffel schiet naar beneden bij het afdalen van den berg, *mandjorii tontji*, de vogel schiet naar de laagte, drijvende op zijne vlerken; *tebimbirii*, v. d. plaats geraakt, maar niet omgevallen, *naroempangi noe joenja*, *tebimbirii*, *be lo'oe madoengka*, zijn makker botste tegen hem aan, hij sloeg bijna van de been, maar viel niet om.

mondii, rukken, plotseling bewegen, *peka*

nasopa noe booe opanja pai ndaepe mondii, het aas aan den haak wordt door een visch gegrepen en dan voelt men dat hij rukt; *marela*, *kono oea*, *napakoeli ntjando*, *kandii² naepe ntoempoenja*, is men gewond en heeft het een pees geraakt en wordt men door den dokter behandeld, dan voelt de gewonde dat het trekt (plotseling beweegt); *tangkandii*, plotseling grijpend, ineens aankomend op, *dja koeria sairia*, *tangkandii roei*, ik deed slechts één stap en ineens had ik dorens; *singkarri*, allemaal tegelijk naar beneden vallen.

[*ri'i* (vgl. *re'i*), Amp.; *iri'i*, bier.]

rika (Tontmb. *ritja*); *marika*, afkeerig, walgend, tegenzin hebbend, *marika rajakoe mangkonu baola mate*, ik walg er van vleesch van een gestorven buffel te eten, *taoe marika*, *be sako nakoni booe ane re'e tololo ndapo'opa*, hij is kieskeurig, hij eet niet eens visch als er wormen als aas zijn gebruikt; *karika*, walging, afkeer, *karika nujakoe pai naku-bare'oe koepodjo mangkoni asor*, uit afkeer is het dat ik geen hondenvleesch wil eten, *madja'a pompaoenja*, *karika ndaja*, hij houdt vieze praatjes, je walgt er van, *karika topi-moe setoe*, die sarong van je is een walging, is vies; *mampokarika*, afkeer, walging hebben van, *taoe mantontjor kada ntongo mangkoni joenoe koepokarika*, dat iemand zijn snot uitblaast terwijl anderen eten, dat walgt me, *ane bare'oe napokarika*, *da naponce'a*, als hij geen afkeer van haar heeft, zal hij haar trouwen, *ne'e ndapaoe'oe anoe napokarika nda-ja ntaoe*, men moet geen dingen zeggen waarvan anderen walgen; *mau ngarikati*, walging opwekken, doen walgen, anderen vies maken van iets, *woedja*, *narikati jorneo*, *nato'o*: *inoemo banguni ntalo mpengeroe*, sapperloot, hij maakt een ander aan 't walgen, hij zegt: drink eens op wat er in het kwispeloor ligt; *perikati* „voor het walgelijk maken”, boete op het bezwangeren v. e. meisje, dat men niet wil trouwen (Tor. II, 6).

barika, iemand die spoedig walgt van iets, een kieskeurige.

Amp. *makarika*, vies, vuil, smerig.

riki, P.; *mariki porandonja*, fijn van teekening, met dicht bijeenstaande lijnen.

riko, aanduiding v. e. vooruitschietende beweging; *woeriko oele mendjojo*, floep! schoot de slang vooruit, *woeriko doeang molontjo*, floep! schoot het vaarttuig voort.

rimba; *berimba*, indringerig, opdringerig, v. iem. die zich aannemelijk wil maken, zonder dat hij begeerd wordt.

Amp. *morimbasi*, zijn best doen, zich inspannen, *rimbasi ntja mogadjo*, spant u in met roeien, *waika da koerimbasi tetala setor*, laat mij dat werk eens aanpakken.

rimbe (vgl. 1. *roembe*, [1. *remba*, *ibe*]); *mombereimbe*, om 't hardst loopen, rijden, roeien, wedijveren; *njara ndapapomberimbe*, men laat de paarden tegen elkaar draven.

rimbe'i, zie *mbe'i*.

rimbo (Mal. *riboet*, Doer. *rimbon*); *marimbo*, hevig, zeer krachtig, *marimbo ngojoe*, de wind is hevig, *marimbo nganganja*, zijne stem is zeer luid, hij spreekt op zeer luiden toon, *marimbo gaga pompaoemoe*, je spreekt veel te heftig; *karimbo*, hevigheid, *karimbo ntjologi bare'e koele'o mokoende*, daar de stroom zoo sterk was, is 't mij niet gelukt op te roeien; *mampakarimbo*, hevig maken, *pakarimbo nganganjao*, zet je stem uit, spreek luid.

PmB. *rajae mpompaho rarimboika tana*, de in den grond gestoken pootgaten zijn met aarde toegedeekt.

pr. t. *goemarinbo* (uit *roemarinbo*), hevig dreunen, zwaar geluid maken.

rimboe (vgl. *rimbo*); pr. t. *goemarinboe*, uit *roemarinboe* (inf. oem, redupl.), zie *roejo*.

rimboeë; pr. t. *marimboeë*, flink, vlug, sterk, parall. m. *ringkado*.

rimboko (vgl. *limbokori*, [1. *boko*]); *marimboko*, voordelig opgroeiend, welgedaan, welgevuld van lichaam, *marimboko katoewoe mpaë*, de rijst groeit voordelig op.

rimboso (Sig. *rimboko*, Da'a-t. *roemboso*); pr. t. *marimboso* = B. *maroso*, sterk, krachtig, hevig.

1. rindi (Mal. *dinding*, Tag. Bis. Bal. Tob. *dingding*, Sang. *darendoeng*, Tomb. *ri'rir*), wand; *rindi mpaor*, verontschuldiging of and. uitdrukking, waarmee men zijne woorden

dekt; *morindi*, een wand hebben, omwand zijn; *mamporindi*, tot wand hebben; *ma(nga)rindi*, omwand, met een wand omringen, *inenja narindi inodo*, hij omringde zijne moeder met een wand v. geklopte boomchors; *inodo ndarinulika taoe ane baloemo*, met geklopte boomchors wordt men omwand, als men weduw(naar) is; *momparindi*, een wand vormen, *momparindimo pae ndaogoe*, de opgestapelde rijst vormt een wand; *mborindi*, duf, gezegd v. rijst die zeer lang in de rijstschuur is gebleven en verlegen is, ze „ruikt naar den wand”.

2. rindi (vgl. 2. *ridi*); *mondindi*, rommelen en zich bewegen, zooals de grond bij aardbeving. *rindiongi* (1. *rindi* met suff. *-ongi*); *merindiongi*, de oogen beschutten, door de hand er boven te houden; *mamperindiongi mata*, id.; *mata-nja naperirindiongi*, *ka'ai ndeme*, hij trachtte zijne oogen met de hand te beschutten, omdat het zonlicht zoo fel was.

rindjojo (vgl. 1. *djojo*); *marindjojo*, zeer vet, zoo vet dat het spoedig te machtig wordt, *marindjojo waoe se'i*, *ma'ai kaboknja*, dit varkensvleesch is zeer vet, het is erg lekker; *karindjojo*, groote mate van vetheid, *ponami noe masapi se'i karindjojonja*, het smakelijke van dezen paling is zijne vetheid.

ringgea (Par. *ringgaja*); *maringgea*, kittelend, prikkelend, *ne'e noedjama poe'oe le'ekoe*, *maringgea*, raak niet het benedendeel van mijn hals aan, dat kittelt me, *maringgea rajakoe*, mijn binnenste kittelt, is gevoelig, ik ben geprikkeld, *maringgea koljo poeranja*, zijn optreden is zeer prikkelend; *maringgeasi*, kittelen, prikkelen, tergen, *ne'e noeringgeasi jakoe*, maak me niet aan den gang, prikkel me niet, terg me niet.

ringgi (uit het Boeg. *ringgi*), rijksdaalder, *ringgi goli ngkana*, rijksdaalder „die zich naar rechts wendt” (Willem III), *ringgi goli ngkaii*, rijksdaalder „die zich naar links wendt” (W. II).

ringi (vgl. *ranindi*, *rini*); Tog. *maringi*, vochtig, nat.

ringkado, pr. t., parall. m. *rimboeë*; *maringkado* = B. *magasi*, vlug, flink, klock, *mariringkado*,

wat vlug, een beetje flink, w. t., gebruikt op jacht of bij het koppensnellen; *paringkado*, maak voort, wees flink!

ringki (vgl. *rintji*, [rissi] en Mal. *ringgit*), gekarteld, *ringki² uciwina*, de randen zijn gekarteld; *ringki²* is ook benaming voor de kokosrasp, die uit een gekarteld stuk ijzer bestaat; *teringki laboe*, het kapmes is gekarteld (de snee is oneffen).

ringko (vgl. *ginggo*, *dengkoe*, enz., *tingko*); *ma(nga)ringko*, slaan, kloppen, tikken, *naringko ganda*, hij sloeg de trom, *taoe ndaringko ntimbojoe*, iemand die met de vuist wordt geslagen; *naringkosi talikoeke*, hij beklopte mijn rug; *naudingkoka*, met de horens stooten of bonzen tegen een boom of een aardhoop, zooals buffels wel doen.

ringkoe; *kandingkoe² tana*, de grond rommelt en schudt, zooals bij onweer of aardbeving.

rini (vgl. *ringi*, *ranindi*, 1. *ini* en Mal. *dingin*, Mor. *rorini* „koud”), dauw; *kerini*, bedauwd.

rinoejoe (missch. v. *noejoe*, uit 2. *soejoe*, vgl. *karitoetoe*, uit 1. *toetoe*); *marinoejoe*, ijverig, *karinoejoenja ri potetalanja pai nakaronga roo*, door zijn vlijt bij zijn werk is het spoedig af; *pakarinoejoe motetala*, *boi masae*, wees ijverig bij het werken, opdat het niet lang dure.

rinomee, het groote zwaard der To Lolaki, dat met twee handen wordt gezwaaaid en over den schouder gedragen.

rinti (Tontomb. *rintek*, Mal. *rintik*, Mong. *intok*); *rinti²*, gezegd van gras, dat niet hoog opschiet; *oedja karinti²*, stofregen.

rintjangi (vgl. *lesa*), P.; *marintjangi*, fijn stampen, voor de tweede maal stampen, *goa rarintjangi*, fijngestampde *mais*, *goa raroete raurali-rintjangi*, gestampde *mais* wordt nog eens overgestampd, *ne'e noerintjangi to'o mpa-pamoe*, *boi poeloro*, je moet den naam van je vader niet telkens uitspreken, opdat je geen vloek moge treffen; *noendjaa noepapori-ntjangi mantajoe?* waar hak je zo op in totdat het fijn is?

rintji (vgl. *ringki*, [rissi] en Mor. *rins*); *ma(nga)rintji*, het bovendee van iets afhalen of afscheuren, *narintji berese*, door den blik-

sem van den top beroofd, *narintjimo kajoe-panja*, hij heeft zijne nagels afgescheurd, *ane bejoenga*, *ne'e ndarintji*, als het niet past, moet het niet van boven afgescheurd worden, *toewoe² koerintji*, telkens als er iets opgroeiende heb ik den top er afgescheurd; *rintji kajoeja*, „voor het afhalen der nagels”, de boete die de man geeft aan de vrouw, als zij ontevreden is omdat hij eene andere vrouw bezoekt (Tor. II, 32); *rintji woejoe ngkariki*, „ze kan juist de punten der okselharen afrekken”, opgave van de breedte eener prauw: van de vinger-toppen tot bijna onder den oksel; *rintji* is ook de naam v. e. Morisch hakmes, met opstaande punt; *merintji*, zich ergens met moeite doorheen werken, zich door iets heen scheuren; *waroe merintji ri bontjo*, *membolo*, *mr-gengga*, de varkens werken zich uit het hok, ze kruipen door een opening, ze werken zich door de heining, *be soa*, *paikanja merintji*, er was geen plaats, maar hij heeft er zich ingewerkt.

marintji (intr.), met den top er af, afgestompt, *marintji sakodi mata ntaualakoe*, het lemmet mijner lans is een weinig afgestompt. *njarakoe be'amo*, *marintjimo ngisinja*, *bare'emo malolo*, mijn paard is al oud, zijne tanden zijn al afgestompt, ze zijn niet scherp meer; *terintji*, stomp geworden, stomp gemaakt, *stomp*, *engo mami terintji*, *meuoea leboni*, onze neuzen zijn stomp, ze lijken op *leboni*-vruchten; *rintji isoejoe*, v. e. kokosnoot, als het vleesch al zoo hard is, dat het lepeltje (*isoejoe*), nl. het stukje v. d. bast waarmede men het uitscheept, stomp (*terintji*, *marintji*) wordt.

rintodo. zie 1. *todo*.

rio (vgl. *dio²* [enz.]); *morio²*, rammelen, ratelen, *morio² paenja*, hij spreekt rammeltaal; *torio²*, w. t. v. *bela*, natuurgeest, *torio² ntje'e toempoe ntana*, *anoë mampopojoenoe pai mongkamhi waoe kakuljoe*, de boschgeesten dat zijn de eigenaars van den grond, die de wilde varkens met zich nemen en bewaken.

1. rioe (O. Jav. *djoes*, Mal. *diros*, Gor. *lihor*, Bis. Bik. Ilk. Bag. *digors*, Ibat. *rios*); *mandioe*, een bad nemen, *pandioe*, tijd, plaats,

wijze v. baden, *pandioe mboerake*, badwater der luchtgeesten (Tor. I, 371), water waarin geneeskrachtige kruiden zijn geweeft, de gewassen die groeien op het erf v. *Poe mPalaboeroe*; *mampandioe*, zich baden in, oer *mamongo napandioe i Datoe ri Pamona*, in pinaangap baadde zich de vorst v. P.; *ma(nga)rie*, iemand, iets baden, een bad geven, doopen (Chr.); *marengke anamoe*, be *noerioe*, je kind is smerig, je baadt het niet, *rieo njaramoe*, baad je paard, *narioe ntjengoe noe oeani*, de bijen baadden (overdekten) hem met steken; *moparioe*, „een badgeving verichten” (Tor. II, 254), het besprenkelen van de te velde staande rijst met toebeleid water: den doop bedienen (Chr.); *mondioe* (ook *montompoe*, L., *mooli oñja*, P.), de rijst besprenkelen met op andere wijze toebeleid water (ibid. 255).

soera mparioe, *soera mpandioe* (Chr.), doopbrief.

w. t. v. *mandioe*: *meome*, *mesioe*, *me'oeai*, *megonaie*, *mesinggeni*.

2. *rieo* (wrsch. uit *ri oeioe*, [zie 2. *oeioe*]), of *ndioe* (Str. B.), of *rieonja*, *ndioenja*, vroeger, vooraf, eerder, *taoe toe'a rieo*, de Ouden van vroeger, *kami rieonja*, *nepa komi*, wij eerst, dan gijlieden, *nepa rieo*, *nepa rieonja*, wacht eerst, nog niet, *pamongo rieonja*, *nepa da mompaoe*, neem eerst sirih-pinang en doe daarna je woord, *popea rieonja*, wacht eerst, *rongonja ori napulaikamo rieonja*, zijn vroegere vrouw heeft hij voorloopig verlaten; soms niet meer dan stopwoord, *da malaimo jakoe rieonja*, ik ga maar eerst eens heen.

morioe, P., *mesindioe*, L., vooraangaan, voorgaan, *mata ndjaja anoe mesindioe*, het is de gids die voorop gaat; *tesindioe*, *tepasindioe*, voorop geraakt, komen vooraan te gaan, de eerste komen te zijn; *mampaporioe*, *mampap-sindioe*, de eerste laten zijn, laten voorop gaan, bevelen vooraan te gaan; *mamparioeka*, anderen voorgaan, voorganger, leider, voorbeeld zijn voor anderen, *anoe maintjani wacainja*, *ntje'v da mamparioeka kita*, hij die de gebruiken kent gaat ons voor; *mamparioekanja se'e*, *tonguramo be ntani lo'e mporago*, toen hij

voorganger was, bleek het dat hij niet heel goed op de hoogte was.

ripi; *karipi*², blijven steken, blijven haken. *ripo* ([Mor. id.], Pipik. *dipo*, overzijde); *meripo*, hard loopen, wegloupen, vluchten; *mamperi-poka*, wegloupen om, vluchten voor, wegloupen met, *natima tali jorneo*, *naperipoka*, hij nam den hoofddoek v. e. ander en liep er mee heen; *maripoti*, achternazitten; *mariposaka*, met iets op den loop gaan, *anoe nasoko noe asoe setoe*, *mariposakamo ro'oe*, wat die hond vangt, daarmee gaat hij ook op den loop. *ripoe* (Mal. *ripoe*), afgebrokkeld, afgescheurd stuk, *wa'a ndipoenja*, de brokjes, *djamo ripoe²-nja*, het zijn maar alleen de stukjes, *boere sandipoe*, een stukje zout, *waikakoe teroaudi-poe apa*, geef me een paar stukjes of zoo, *waioe sandipoe*, een brok varkensvleesch (bij de beenderen afgebroken); *maripoe*, aan stukjes, aan brokken, *gola maripoe²*, suiker (van den suikerpalm) aan brokjes, *mapapoe banoa*, *masana rengko*, *maripoemo*, het huis is afgebrand, de boel is platgebrand, in stukken; *maripoesi*, *mondipoesi*, aan stukjes breken, scheuren, *gambekoe dja noeripoesi*, je breekt mijn gambir maar aan stukken, *mondipoesi pantjoen*, de voorspijs aan stukjes scheuren; *mamperi-poe*, stukjes afhalen van, *da koep-ripoe sakodi gola sindjae*, ik zal van die suiker daar eens wat afbreken, *naperiripoeka tela ri uatoe*, hij heeft het vuurstaal een weinig afgeslagen tegen den vuursteen; *keripoe*, aan stukjes, *nakenimo ngkeripoe²nja*, hij heeft het in stukjes en brokjes meegenomen.

1. *riri* (vgl. *iri*); *momeriri*, tegen elkaar om 't hardst doen, met elkaar wedijveren.

2. *riri*; *mariri*, klein v. stuk, klein in zijn soort, *enoe mariri*, kleine kraaltjes, *asoe setoe mariri*, *sako toempoenja mariri*, die hond is klein, zelfs zijn eigenaar is klein van stuk.

riro (vgl. 1. *lero*, [1. *goro*]); *moriro*, regelrecht voortschietende, *moriro poloñto doenta*, de slang schiet recht vooruit, *noti ndauroeloe-naka*, *moriro kala'oenja*, men laat den balk de helling afglijden, rechtuit schiet hij voort, *dja moriro kundjo'oe ntauala*, de speer schoot regelrecht door; *sariro ritinja poesa ntjoroba*

ri kinke, rits! zakte zijn voet plotseling in een greppel, *sariro koewoenoe ntauala*, rits, wierp ik hem met de lans; *woeriro nataso mbatoe*, rits! gooide hij hem met een steen.

ma(nga)riro, wrijven, schuren (L. niet gebruikt), *nariro noe boere*, hij wreef het in met zout; *teriro*, geschuurd, gewreven, *melinulja ri kaleke*, *teriro witi*, als men in een hol pad loopt, komen de voeten te schuren.

risa (uit het Mol. Mal. *ritja*), Amp., zwarte peper.

risabande, ook *lisabande* en *sabande* (uit het Boeg. *lisabandeng* „zijlader”), repeteergeweef.

risapontji, zie *sapontji*.

risi (vgl. *ringki*, *rintji*); *morisi*, neerdrücken, indrukken, *maisomo wea ri rombe*, *narisi noe wa'a jorneonja*, de rijst is dicht opeen in den zak, de korrels zijn door andere korrels neergedrukt; *sanganja terisimo*, zijn vleesch is ingedrukt (door litteekens), *terisimo lenda manoe*, de kam van den haan is gekarteld; *sirisi*, in elkaar gedrukt.

riso (vgl. *reso*, *iso*, [*giso*, *liso*, enz.]); *mariso*, vast in elkaar gedrukt, stijf opeengepakt, *roentjoepaka rombe*, *nakariso mbea*, stamp den zak op den grond, opdat de rijst vast in elkaar ga; *mampakariso*, vast in elkaar drukken, stevig in elkaar persen, *napakariso tabako ri rojo*, hij perste de tabak stijf in den bamboekoker; *moriso*, hetz. als *mariso*, *moriso gola ri kandepeko*, de suiker ligt dicht opeengepakt in mijn hut, *kami se'i morisomo*, *bar'emo soa*, we zitten dicht op elkaar, er is geen plaats meer, *moriso tabako se'i*, *mapari udapajali*, deze tabak zit stijf gepakt, ze is moeilijk uit te halen, *roentjoepaka*, *naporiso mbea*, stamp (den zak) op den grond, opdat de rijst dicht ineendringe; *mampaporiso wea ri rombe*, de rijst in den zak vast in elkaar stampen; *ma(nga)riso*, in elkaar doen dringen, dwingen, dringen, *ne'e noeriso jakoe*, dwing mij niet, *taoe ndariso*, iemand op wien drang is uitgeoefend, *riso*, *naporiso*, stamp het in elkaar, dat het dicht ineendringe, *riso mariso²*, pers het stijf ineen, *tana moriso*, *nariso baola maidja²ki*, harde grond, vastgetrapt door de buffels die er op getrapt hebben.

rita (Nap. *reta* „slijk”; [vgl. *reta*, *lita*, *lite*]), drab, bezinksel, moer, het rotte of beursche vleesch van vruchten, *rita baroe*, moer van palmwijn; *marita*, vochtig, beslagen, besmeerd met nat vuil (P.), verbrijzeld, vergruisd, aan kleine stukjes (L.), *marita pembajo*, de spiegel is beslagen, vochtig (P.), de spiegel is in stukken (L.), *maritamo koerakoe*, mijn kookpot ligt in stukken, *marita gola*, *kapita² ewa loge*, de suiker is vochtig, ze kleddert als modder, *marita antja*, *ewa sanga ntaoe manaroe*, de mangga is beursch, zooals het vleesch van iemand die gevallen is, *marita² ngoedjoemor*, *sono katedo metaka*, je mond is vuil, er zit veel pompoen aan gekleefd, *marita² palekoe*, mijn handen zijn vuil en vochtig; *maritasi*, verfrjzelen, vergruizelen, *naritasi djole kodjo*, *nakalesa*, zij heeft de Inlandsche maïs verbrijzeld, zoodat ze fijn werd.

riwe, in de uitdr. *to riwe*, w. t. v. *walessoe* (muis).

1. *riwoe* (Austron.), tienduizendtal, *taoe du ma'i ri ndioenja*, de menschen zullen komen bij tienduizenden; *sandioe*, 10.000, *togondioe*, 30.000, *marindioe*, vele tienduizenden, *bara tesangkordja ndioe*, hoeveel tienduizenden wel, ettelijke tienduizenden; *mondioe imbanja*, het aantal loopt in de tienduizenden: *ndioe mopandioe²*, bij tienduizendtallen.

Amp. *sarivoe*, 100.000; in de bet. 10.000 is het vervangen door *sasasa*, daardoor in onbruik geraakt en van onzekere bet. geworden.

2. *riwoe*: *morivoe*, in de uitdr. *loka morivoe*, ook *loka dano* gend., zie 1. *loka* (pisang).

1. *roa* (vgl. 1. *oa*); PmB. *mompooasi* = B. *mompooasi*, vragen.

2. *roa* ([Mor. id.], Par. id. „makker”); *maroa*, druk, goed bezocht, v. e. feest of bijeenkomst, *maroa posoesa*, 't feest is goed bezocht; *balan-gkaroa*, P., druktemaker, iemd. die zonder reden hard praat en druk doet.

3. *roa*, pr. t. = B. *rengko* (goederen, gereedschap).

robangi, Amp., *rarobangi kijoeke*, *rapatoenda la apoe*, *riika indoli*, de kokosnoten worden uitgeperst, te vuur gezet en tot olie gemaakt. *robe* (vgl. *lobe*). P., deuk, inzinking; *marobe*, gedeukt, ingezakt, neergezakt, *marobe kadjoe*.

napere noe joenoenja, de boom is neergesakt, er is een andere boom op gevallen, *marobemo pae mami*, onze rijst is in elkaar gezakt (op het veld).

robo; *ndarobo*, *ndaroboka meiroenoe*, er wordt maar op los gegoid, zonder mikken, *waroe motoboe dja ndaroboka maroenoe*, bemo *ndapatoemotoa*, bara anoe kodi, bara anoe bangke, *dja pairoenoea*, *dja lamoa dampajoaka*, bij een troep varkens gooit men er maar met de speeren op los, [er wordt niet meer op gemikt,] op klein of groot, men gooit ze maar, de goden moeten den worp dan maar richten.

1. **roboe** (Jav. *roboeng*, Mal. *reboeng*, Tag. Bis. Pamp. *labong*, Ilk. *rabong*, Minah. t. *recoeng*, *reboeng*), jonge bamboespruit, gaarne als groente gegeten, *roboe samata*, L., r. *sajajo*, P., één bamboespruit; *meroboe*, op bamboespruiten uitgaan; *mamparoboe* i *Ine*, bamboespruiten halen voor Moeder.

Als w. t. is *meroboe* = *manga'e* (koppensnellen).

2. **roboe**; *montaroboesi*, hetz. als *montaraboesi*, *montareboesi*, onkruid uittrekken, wieden.

Amp. *moroboe*, tasten, zooals een blinde. **roboeni**, pr. t. = B. *samboeni* (verbergen), *mo-meroboenika*, verbergen voor.

1. **roda** (vgl. *dodapi*, *lalapi*, Tag. Bis. *dapdap*, Tomb. *raprap*, IN.), de *dédap*-boom, *Erythrina hypaphorus*, Cl. 1301; de jonge bladeren worden gegeten, de bast wordt gebruikt tegen koorts, het hout is onduurzaam; *ro ndoda*, zachte zon (naar het zachte rood der *dédap*-bloemen).

2. **roda** (uit het Mol. Mal.), vrachtkar; *to poroda*, karrevoerder.

rodaki; *marodaki*, w. t. v. *maposo*, gebroken; de rivier *Poso* kan dus met *Rodaki* worden aangeduid.

rodangi, hetz. als *rodaki*; *deoloe*, *dontangoedjor*, *marodangi*, ophouden met oogsten, om water uit de *Poso* te drinken.

rode, klanknab. v. geratel, gerammel; *karode*², rammelend, ratelend, *karode*² *mampole rojo*, krak, krak, bamboe splijten, *karode*² *mompaw*, druk praten, rammelen; *memberode*, tegen mekaar rammelen.

rodindi, zie *dindi*.

rodjo (vgl. *rodo*, 1. roo); *mompardjo*, zich stil houden, stil zijn, ophouden, *djelamo ri panga ndjaja*, da *mompardjomo kila*, als we aan de splitsing van den weg zijn gekomen, dan houden we op, *mampapompardjo*, doen ophouden, tot stilstand brengen, *nije pai napampapompardjo baele napelamba*, en daarom bracht hij den buffel dien hij bereed tot staan.

rodo (vgl. *rodjo*, 1. roo, [dodoha] en Mal. *roda*), rustig zijn, zich stil houden, op zijn plaats blijven, *ananggodi be rodo*, een onrustig kind, *rodo rajakoe*, ik ben kalm, bedaard, gerust, *taoe ba rodo pale*, iemand wiens handen niet rusten, die overal aan zit, *sambela rodo*, eens vooral, het blijft er bij, *rodomo taoe mangkoni*, de menschen zijn rustig aan het eten, *rodomo posikola mami*, we gaan geregeld naar school; *karodo*, rust, bedaardheid, stil verblijf, *karodo ndaja*, bedaardheid, kalmte, inwendige rust; *mampakarodo*, tot rust, kalmte, bedaardheid brengen, *mampakarodo rajaanja*, zijn gemoed tot rust brengen, *pakarodo rujanoe*, houd je bedaard, wees gerust; *mangkarodoka*, ergens stil bij blijven, zich er bedaard onder houden, er zich niet ongerust over maken, er stil op wachten, *se'i mawelamo witimoe*, *ne'e melindja*², da *noekarodoka*, nu is je voet gewond, loop nu niet, maar blijf er voor thuis.

mengkarodo, zich stil houden over iets, zoodat anderen niet weten wat men doet en 't pas hooren als 't gedaan is; *mampengkarodoka*, iets doen zonder er ruchtbaarheid aan te geven, bij zijn doen en laten er over zwijgen, stil voor zich zelf zijne zaken verrichten; *morodo*, beklifven, blijven waar het is aangebracht, *morodo sani ri waka mpapasoebi*, de koepokstof blijft zitten op de plek waar is ingeënt, *mongekesi nana ane masae porodnja ri koro ntase*, de etter vreet in als hij lang blijft zitten in 't menschenlichaam; *mamporodo*, bewonen, *banoea mami naporodo*, hij bewoont ons huis.

taoe narodo, *re'e nakitu jore*, iemand in wien (een geest) huist, die iets heeft gezien in zijn slaap (nachtsmerrie).

we'anja dja napolalangkedaka, be *nakarodongi*, hij behandelt zijne vrouw met minachting, hij blijft niet bij haar thuis.

meroemodo, gezegd v. luizen, die niet in het haar, maar op de schedelhuid zitten, bv. omdat het haar pas geolied is, *toekoe ndape-roemodoi ri poe'oe mboejoea*, de luizen worden aan de haarwortels er afgebaald.

pr. t. *lindodo*, [zie afz.]; *rodoo*, verblijfplaats, vgl. *dodoha*.

a) *kila ntaporodoamo*, den bliksem nemen we tot verblijf,
b) *ngaloe ntapolindodomo*, laat ons in den wind verblijven.

Lew. *rodoo*, verblijf, huia.

rodópo (vgl. *rodo*, enz.), plotselinge stilte onder menschen die met elkaar spreken en leven maken, *rodopo taoe poera*², da *mampedongeka popaiso ntase sindjae*, ineens zwijgen de menschen allemaal stil, om te luisteren naar den twist van gindsche lieden.

roe [zie 1. roea]; Tog. i *roe wengi*, twee nachten geleden, eergisteren.

1. **roë**; *meroë*, loon vragen voor godsdienstige verrichtingen of hulp bij ziekten, bevallingen, enz., ook: teleurstelling geven en daardoor een ander beschaamd maken of een mal figuur doen maken, beneden de verwachting blijven, niet doen wat men mag verwachten; *arainja naperoëka ntadoenja*, de priesteres vraagt er haar loon voor; *baroë*, iemand die teleurstelling geeft, beschaamd maakt, door niet te doen wat men van hem mag verwachten.

Amp. *momporoë*, verlangen, begeeren, *ta niporoëngkoe*, ik begeer het niet.

2. **roë**, ook *ndoë*, pr. t. = B. *roo* (reeds, al, gedaan); *ndoë mantjiboe londagi*, klaar met palmwijn drinken; *mandoë*, ophouden, uitscheiden; *roënaka ntitivere*, houd op met schreien, *rabonde-ndoënakamo*, men houdt er weder mee op, *ta'onda-ndoënakamo*, we houden er weder mee op.

3. **roë** [Mor. *ndoë*], pr. t. = B. *loë*; *mararoë taue*, de bladeren hangen af; *to moroë bator-icali*, degenen die het doodsbed ophangen (inrichten).

4. **roë**, pr. t.; *poraroë* = B. *kareko*² (rammelen);

i *Moraroë Toembiga*, wiens armbanden rammelen (eigenn.).

1. **roea** (Austron., Mal. *doea*, Mak. *roea*, Tag. *dalaawa*), in samenstelling met een zelfst. n.w., twee, *roeampoejoe*, 20, *roeaatoe*, 200, *roeantjo-roe*, 2000, *roeandiroe*, 20.000, *roeangkani*, *roeampali*, tweemaal, *roeandeme*, *roearo*, twee dagen lang, *roeambengi*, twee nachten lang, *roeanta'oe*, twee jaar; *karoea*, in dezelfde soort samenstellingen, vormt het abstractum: *karoeangkaninja*, den 2den keer, *karoeandemenja*, den 2den dag, *karoeanto'onja*, de 2de naam er van, *karoeampoejoenja*, de 20ste, *karoeangajanja*, de 2de soort.

radoea, twee, *radoea taue setoe*, ze zijn met hun tweeën, *radoeangki* (PmB.), wij tweeën; *karadoea*, *karadoeanja*, de tweede, *kararadoeanja*, allebei, *ane samba'a, twesasanaba'anjamo*, *ane radoea*, *kararadoeanjamo*, als het er één is, laat het dan ook één zijn, als het er twee zijn, laat het er dan ook twee zijn; *mokaradoea*, twee of meer vrouwen hebben, *ane mokaradoea taue*, be *nakabaloesi rongonja samba'a*, als iemand twee vrouwen heeft, rouwt hij niet voor zijne eene vrouw; *mamparadoea*, verdubbelen, er een tweede bijvoegen, *rapantjoe patana*, be *gana*, *raparadoea*, er wordt een bijkoker aan den palmwijn-opvangkoker bevestigd en als dat niet voldoende is, dan wordt er een tweede bijgevoegd; *mamparoengankani*, iets voor den tweeden keer doen, in herbaling vallen, *pai koepampaka'ai magiwoe*, *boi da naparoengankani*, dat ik hem zwaar beboet heb, is opdat hij het niet weer zal doen.

pindoëa, opnieuw, nog eens, *ane noerata waroe*, *ne'e pindoëa noedika*, *lioë da noekoni*, als je varkensvleesch krijgt, laat het dan niet weer staan, eet het dan ineens op, *ane roomo noewaika jakoe*, *ne'e pindoëa da noetima moeni*, als je 't me al gegeven hebt, neem het dan niet opnieuw terug, *sambela rodo paoe*, *bure'e pindoëa meentjoe*², de afspraak blijft er bij, ze verandert niet weer opnieuw, *pantjoe ndaurali-mpantjoe ndato'o pantjoe mpindoëa*, een bijkoker aan een bijkoker aangebracht wordt genoemd tweede bijkoker; van de po-

ngasi (rijstebier) wordt het tweede aftreksel pindoeanja genoemd, pongasi anoe oejoe mpanti, oë ngkoronja, neja karoeanganinja ndatii, ntj'e pindoeanja. het rijstebier dat men het eerst heeft afgetrokken, dat heet het echte vocht, daarna trekt men het voor den tweeden keer af, dat is het 2de aftreksel: pindoea.... pindoea, nu eens.... dan weer. pindoea motoranda, pindoea meoko, nu eens gaat hij zitten, dan weer staat hij op. pindoea moloedo, pindoea motara, pindoea mobare'e, nu eens spreekt hij Paloesch, dan Parigisch, dan weer Bare'e; ndapindoea pantjoe ri patana, er wordt nog een tweede hulpkoker gevoegd bij den hulpkoker aan den palmwijn-opvangkoker: pindoeanganja, pindoeaontjoe, dikwijls, telkens, herhaaldelijk.

pr. t. mindoea. syn. gebruikt met mintja (zie mpintja), keer, maal, laag (van opeenvolgende dingen), trede, verdieping, ntjali popitoe mindoea (Tor. III. 687, 250), (telt) tot zeven toe: tedirui ntjamindoea (Tor. III. 690, 7), wordt opens wakker, kangkuro ntjamimindoea, staat in één keer op: eua mojamimindoea, het gaat als tellen (zoo rad); momparoea mintjandonga, die twee vrouwen heeft getrouwd.

2. roea (Fidj. doea, een, Nap. Bad. Lind. Pipik. Mong. doea, classific. telw.): maroea, uit elkaar gevallen, maroeamo waja, masaeamo, dja nolasoebe se'e pai nakaroea, de heining is uitgevallen, ze was al oud, er werd maar tegen geschopt en daardoor is ze ingevallen. maroeamo ngisi, de tanden vallen alle uit, maroeamo touor mami, ons suikerriet is grootendeels uitgehaald: maungjaroa, omverhalen, uiteenhalen, ndiroeamo bentemi, mudapamo tana pai oë, slecht uwe versterking, het is vrede.

waja sandoea, een stuk v. e. omgevallen heining, sandoea, roeandoea, toepandoea, pindoea, een, twee, drie, vier zijden, kanten, lagen, sandoea moloengka waja, aan één kant is de heining omgevallen, sandoea², te zamen, tegelijkertijd, met elkaar, sandoea² da kalu-
-enja, zij zullen tegelijk heengaan: karoea² mate taw, de menschen sterven met korte

tusschenpoozen, de een na den ander; se'i da moraeo kita, dja sambela moraeo, ne'e roeamporaeo, we zullen nu gaan reizen, maar dan ook ineens door reizen, niet nu eens en dan eens, ane da moënde, ne'e roeamporaeo, dja sambela moënde, als we gaan dansen, dan moeten we niet nu eens en dan eens dansen, maar ineens door dansen.

roe'a: ma(nga)roe'a, gezegd v. dieren: happen in, bijten in; van menschen id., bijten in hetgeen men anders niet eet, br. rauwe, harde, of oncetbare dingen, uea pai teatroe naroe'a, ka'ai ngkaoronja, rauwe rijst en maïsmeel hapte hij op, zoo erg was zijn honger, djoel naroe'a keogoe², sondo nakoni sangkani, hij beet zoo maar in de maïskorrels, hij at er veel tegelijk van, teola naroe'a eua ota, hij hapt maar in de kalk alsof het zemelen waren, dja naroe'a taurala, hij beet op het lansijzer, goa naroe'a noe njara, het paard verslindt maïs; moneoe'a, rauwe spijs eten, rauw eten wat behoort gekookt te zijn.

roeana ([Mor.] id. [gemakkelijk], goedkoop; [wellicht uit roeana, vgl. toeara (MS.)]; moroeana, wat beter, eenigszins hersteld, betere, ook bijwoordelijk: het is 't beste dat, beter dat, het zou goed zijn als, liever, laat maar liever, moroeanamo kadjoenja, mboda-
'apamo, zijne ziekte is al herstellende, beter wordende, moroeana jawe poanjanja, hare bevalling is voorspoedig geweest, tetula jakoe, moroeana siko da ndjo'oe, ik heb het druk, het is beter dat gij gaat, moroeana da malaimo se'i² kita, het beste is dat we nu maar gaan, moroeana da mate, bemo koekoto mantodosaka djo'e'a, het is beter te sterven, ik kan het niet meer uithouden van de pijn; madoesoeja anakoe paikanja lawe poroeoruanja sakodi, mijn kind is nog mager, maar er is wat beterschap bij haar gekomen; da koemo pakoeli, napororana sakodi ndajakoe, laat ik medicijn slikken, opdat ik me wat beter moge gevoelen: ndapemoroanai, liever gewild worden, nape-moroanai da maros² ri wacanja, hij wilde liever in het Bovenland wonen.

roeantja, pr. t., parall. m. goemako'i (kraken); moroeantja, krakende.

roeboki (Jav. réboeg); maroeboki, tegen iets aanbomen en het omgooien, oë mowoe maroeboki jondo, de stortvloed slaat de brug weg, ngojoe maroeboki banoea, de wind gooit het huis om, waja naroebo²ki baola, de heining is door de buffels omvergegooid, naroebo²ki joenoenja mombeloekoe, hij heeft zijn tegenstander gelegd bij het worstelen.

roedja (vgl. roedjo, roega, toedja); ma(nga)roedja, maroedjaki, steken, stampen, stooten, naroeja takoele, hij stoot blimbings af, tana ndaroedjaki, ndasakoe, ndapaho, er wordt in den grond gestoken, er worden gaten in gemaakt, pootgaten in aangebracht, naroejdaki baola tana ri lida, napakalesa, de buffels stampen den grond op de bevlodeide rijstvelden stuk, ze maken hem fijn; maroedja (intr.), fijngetrapt, maroedja² wakanja, de plaats waar ze geweest zijn is fijngetrapt; iroedjaki, iets om mee te stampen.

mardoedja, steken, stooten, porren, naar iets dat men niet ziet, dus zonder mikken, mardoedja lala, Spaansche peper fijnmaken, door ze met een stokje te stampen in een bamboe-koker (wajo mpandoedja), ndapandoedja ualesoe ri wajaenja, naar de muizen wordt gepord in hun hol, ndapandoedja garango ri raju oë, naar de krokodillen wordt gestoken in het water.

mumparoedja, de buffels op de bevlodeide rijstvelden in het rond jagen, opdat zij den grond omwerken, tana ri lida naparoedjaki baola, de grond op de sawah's wordt door de buffels fijngestampt.

karoeja², stampend, op den grond stootend, karoeja² porotoenja, het geluid er van klinkt stootend, bare'epa re'e angga koekita, paikanja marianganja koedongemo karoeja² ri tana; ik heb nog nooit spoken gezien, maar dikwijls heb ik ze stampend over den grond hooren loopen, karoeja² pelindjanja, hij loopt bonzend; saroeja² taw ma'i mosoesa, indrommen komen de menschen feestvieren, kusaroejanjamo ndjo'oe taurala, in menigte vlogen de lansen.

roedjo (vgl. roedja); moroedjo, de sirih-pruim stampen in een vijzeltje (poroedjo); taw toe'a

ane bar'emo tindja ngisi, naporoedjomo pamongonja, oude menschen, als hun tanden niet goed meer zijn, stampen hunne sirih-pruim.

roedjoe (in L. niet gebr.), roedjoe², gezegd van iemands gezicht, als hij zijn lippen vooruitsteekt en zijn gelaat eenigszins opzwellt, omdat hij boos is.

roedoe (Mal. loeroeh, Tob. roeroe, Gaj. roeloeh): maroedoe, afgefallen, neergevallen, v. bladeren, veeren; kwijnend, zwak, zooals de kinderen eener vrouw die te vroeg getrouwd is; pae maroedoe, rijst die gemakkelijk uit de aar valt, maroedoemo ngisinja, zijne tanden zijn uitgevallen, maroedoemo ira mangga, de gele bladeren vallen af, taw boba maroedoe urjoeanja, bij een kaalkop zijn de haren uitgevallen; poparoedoe² iroeoja, om het haar er van te doen uitvallen.

mardoedoe „het vallende”, w. t. v. oedja (regen).

kandoeoe² (L. kapedoe²) oëlooe, mangkita taw mangkoni wajaaro, het speeksel druip af, men watertand, als men anderen vleesch ziet eten.

1. roeë: ma(nga)roeë ngojoe, den wind roepen (klanknab.), koeroeëmo ngojoe ntasi, ik roep den zeewind; dja noeroeë-roeësi ngojoe pai nakarimbo, je roept maar aldoor den wind, zoodat hij hevig is; mampekroë ngojoe ri anoe maintjani, den wind laten roepen door iem. die er verstand van heeft.

mongkoroeë, aan het Meer, den wind roepen door op de tambolo te blazen. (MS.)

2. roeë, pr. t., verkorting v. soroeë = B. toroe (hoed).

roega (vgl. roedja en toendoega), nab. v. d. beweging v. stampen, stooten of porren, roega² naroejdaki ualesoe, napesoeuoe ri wato ampoe-
ni, por, por! stiet hij naar de muizen, opdat zij uit den stam v. d. boomvaren zouden komen.

montalandoea, hoogten en laagten vertoonen, verheffingen, bulten, ongelijke plekken hebben, montalandoea djoia, de vloer is vol ruwe plekken, montalandoea raju ntjapoe, het blaasroer is niet glad van binnen, montalandoea tana nTo Pebato, het Peb-land is

bergachtig, *montalandoege uerokekoe*, mijn keel is rauw.

roegi (wrsch. uit het Boeg.), verlies, schade, letsel, niet in de eerste plaats als handelsterm, maar meer van het kwaad dat iem. treft, *maicela witikoe, roegi koerata ri djaja*, mijn voet is gewond, 't is letsel dat mij op weg is overkomen, *bar'emo noejintjani kasikonja roegikoe, kasondo noe indamoe koessompoka siko?* weet je niet meer dat ik veel schade aan je heb gehad, door de vele schulden die ik voor je betaald heb? *roegimoe da noeporoegi ngkalimoe*, draag je schade zelf; *maroegi*, beschadigd, gekwetst, door schade of onheil getroffen, ook: gestorven ten gevolge van een ongeluk, *samba'a joenoe mami maroegi, nasoko noe garango*, een onzer makers is ongelukkig geweest, hij is door een krokodil gegrepen, *papamoe koepomaroegiori, ne'e siko baleparoe ri jakoe*, ik heb indertijd door je vader nadeel geleden, heb jij dus niet veel praat tegen me.

roego: *roego?* kwijnend, ziekelijk, stil en ingetrokken door ongesteldheid, *madodo si'a pai nakarogo?*, hij is ziek en daarom zit hij kwijnend neer, *ane roego? manoe, manoro da matr*, als de kippen stil zitten te kwijnen, gaan ze bepaald dood: *kandoego?* kwijnend, sukkelend, en daardoor stil en ingetrokken; *meroegobaka*, zich bukken, in elkaar krimpen, om bv. een slag of een steek te ontgaan, *meroegobaka si'a boi kono*, hij dook ineen, om niet getroffen te worden; *teroegobaka*, in elkaar gedoken, zooals iemand die het te kwaad heeft.

roei (IN., Mal. *doeri*, Bag. *doerge*, Ibn. *dorgi*, Sang. *doehi*, Tond. *roei*), doorn, stekel, ook de naam eener rotan-soort (*uanga*) met scherpe dorens, waarvan de bladeren vaak tot dakbedekking dienen: *natosoe niloei, nakangka ndaei*, gestoken door dorens: *maroei; kerri*, met dorens, met stekels bezet; *mamporoesi*, van iets de dorens afhalen; *maroetoe mporoei*, uitgetrokken als een doorn, gezegd van een zaak die beslist is en niet meer mag ahangig gemaakt worden; *boela ntjoepi, ndapakaroeika bente*, gespitste bamboes, om

de omheining er stekelig mee te maken. *roei-roei*, een wapen uit den ouden tijd: een speer waarvan het lemmet met een hakmes was bekapt, zoodat de snede stekelig werd. Tor. I, 36.

to maroei „stekelige“, w. t. v. *kosa* (klimbaars); *maroei? djole*, de mais komt overal tegelijk op (zoodat ze lijkt op een aantal dorens); *botolai nepa meroei ontoj wanjaja*, een jonge haan, welks sporen pas als ontjodorens zijn; *peroei?*, zie *gintoena*.

roejo; pr. t. *goemoroejo*, uit *roemoroejo* (inf. oem, redupl.).

a) *goemarinboe ntanga lobo*, het midden van den tempel dreunt,
b) *goemoroejo ntjalo dopi*, de planken vloer rammeelt.

1. **roejoe**, Amp. = B. *rieo*, vroeger, eerder, *to toe'a roejoe*, de voorvaderen; *matiroejoe*, voortaan; *roejoenja*, eerst, vooraf, *indaka kita doearangi roejoenja, da tuorse*, leen eerst een prauw voor ons, dan gaan we er mee varen.

2. **roejoe** (uit het Par.), sluier, dien vrouwelijke hadji's dragen en gewone Moh. vrouwen bij het feest van 't einde der Vasten.

1. **roeka**: *meroeika*, boven den grond komen, opschieten, *meroeika tambata aoe nepa tepoe toeoe*, de paddenstoelen die pas beginnen op te komen, vertoonen zich boven den grond, *oedja'mo se'i da meroekamo tangkodjo*, nu er aldoor regen is, zullen er wel paddenstoelen opschieten, *meroeika ndoe? pai nambo anoe nilasawoe*, de spinazie en de mosterd die gezaaid zijn, komen boven den grond; *borgisi, toeki wali-mperoeka*, de ichtyosis, de framboesia breken opnieuw uit.

2. **roeka** (uit het Boeg.); Str. B. *maroeika*, la-waaiig, met veel drukte en getier.

roeke: schub, schilfer, *roeke baee*, vischschub, *roeke boegisi*, schubben van ichtyosis; *kerri-ke*, schubbig, *kerri-ke pela noe garango*, de huid der krokodillen is schubbig; *mamporoesi*, ook *maroeke* en *moroekoe*, ontschubben, *mamporoesi booe*, hij heeft de visch ontschubd, *ndjo'oe moroeke, maroeke booe*, visch gaan ontschubben.

1. **roekoe** (vgl. 1. *reke*); *roekoe mbatoe*, scherpe, ruwe, oneffen plekken v. steenigen bodem, *dja roekoe mbatoe djaja ndeki Kadjo Mapeni*, de weg die opklimt naar K. M. is een ruw, steenig stuk.

kandoekoe, knikkertje of balletje van een 5 m.M. middellijn, geslepen uit eene schelp, aangebracht onder de voorhuid v. d. penis, ten getale v. 7, om de magische kracht v. h. lid bij den coitus te versterken; dit geschiedt in Saloe Maoge (Measa, 75, 88); het gebruik is vooral inheemsch in Bada'; mogelijk stamt het woord in deze bet. uit 't Bada'sch; *ara da kekandoekoe, ane noekoni ntje'i?* zult ge soms knikkertjes in je penis krijgen, als ge dit eet?

makandoekoe, oneffen, hobbelig, *makakandoekoe djaja*, de weg is nogal hobbelig; *mataroekoe, molaroekoe, motataroekoe, ketaroekoe* (vgl. *tareke*), hobbelig, knobbelig, oneffen, bultig, *motataroekoe uoetongo mekojo, maka meboekoe*, de rug doet zich oneffen gevoelen als men er iets op draagt, want er zijn wervels in.

karoeke?, bobbelend, borrelend, het geluid makende van iets dat over bobbels en oneffenheden gaat, *karoeke? ma'i lkenja*, borrelend komt het geluid van 't koken naar je toe, *karoeke?*, *bara madjo'e rajanja*, het borrelt bij hem, misschien is hij ongesteld van binnen; *karoeke* (of *roekoe*) *ndaja*, inwendige rommelgeluiden. (Een ander *karoeke*, zie 2. *koekoe*.)

toroekoe [Mor. id.] (vooral Meerstr.), rug v. menschen en dieren (naar de hobbelige werfelkolom), rug v. e. hakmes of zwaard, *malela toroekoe njara*, de rug van 't paard is ontveld, *toroekoe mbatoe*, n. v. e. boom; *petoroekoe bo-mboe*, „als de rug v. e. sprinkhaan“, een vlecht patroon; ook armbanden van lianen en derg. stof heeten *toroekoe*.

ruemoeke, poroemoeke, gebruis, geruisch van water dat over een ruwen bodem stroomt, plaats waar 't water hevig bruist, stroomversnelling, *ndaporia jondori poroemoeke*, *Posa*, over de stroomversnelling der P. is een brug gemaakt, *moroemoeke*, bruisen, druischen, v. h. water eener stroomversnelling, *lawa? nda-dongemo Poena moroemoeke*, op eenigen afstand hoort men reeds de P. bruisen.

mondoroekoe (st. *roroekoe*, uit *roeroekoe*), reutelende, borrelende geluiden maken, bv. v. d. keel, als men bezet op de borst is.

2. **roekoe** (vgl. *roengkoekoe, oengkoeli* en Boeg. *roekoe*, Bal. *oengkoeh*, Mal. *roengkoeh*), gebogen, neergeslagen, v. d. rijst te velde, *roekoemo pae, lioemo katasanja*, de rijst buigt over, slaat neer, ze is overrijp.

meroekoe, zich huiverend voor iets terugtrekken, krimpen, zich ineentrekken uit vrees voor aanraking of pijn, *meroekoe lionja mampoele reme*, zijn gezicht trekt zich in plooiën als hij naar de zon kijkt, *meroekoe matakoe ndasiloni*, mijne oogen knijpen zich half toe als het fakkellicht er op schijnt, *meroekoe palekap, majalimo boba mpombadjo*, mijne handen trekken zich terug, huiveren (door gevoeligheid), want de eelt van 't rijststamper is er af, *meroekoe ri uatoe witikoe*, mijne voeten trekken zich huiverend terug voor de steenen, *meroekoe ri oer*, zich huiverend terugtrekken voor water, *meroekoe rajakoe melindja ri soma, dja wa'a nta'i nbaeoe*, ik schrik er van terug om over 't erf te loopen, er ligt niets dun varkensdrek, *ane toedemo pakweli ri wela, meroekoe*, als de medicijn op de wond komt, schrikt ze terug; *nampomeroekoe oedja pai nuka be ma'i*, hij schrikte terug voor den regen en zoo is hij niet gekomen.

mampaperoekoe, doen ineenkrimpen, doen huiveren, *taoe napaperoekoe n To Loetoe, naparaeka*, de Loewoeërs jagen de meuschen huivering aan, doen hen vreezen, *taoe napaperoekoe noe linggonanja*, iemand die door zijn gasten op den kop gezeten wordt, *ananja da meloetoe, napaperoekoe, nakaroo?*, haar kind wilde met haar meelopen, zij maakte het bang, opdat het thuis zou blijven.

teroeke witikoe, sulakoetoe, mijn voet trekt zich krom, hij is verstuikt, *teroeke mo le'e ngkando, meboeroetuka*, de hals van den reiger is kromgetrokken, trekt zich in; *teroekeobaka toe madjo'a*, de zieke trekt zich in, trekt zich samen, valt neer; *maroekoebaka joenoe*, een ander in elkaar duwen, hem met hoofd of schouders naar beneden duwen, zoodat hij ineenkrimpt.

baroekoe, gebogen takken, poortvormige hoepeltjes, in aantal achter elkaar geplaatst, zoodat ze eene overwelling vormen over de takken die als brug over een valkuil (*patambo*) liggen; de aap die over dat brugje loopt, kan dan niet wegspringen, wanneer hij voelt dat het bezwijkt; *nubaroekoe*, hetz. als *mampaperoekoe*, iemd. vrees aanjagen, door hem bv. hard toe te spreken, *taoe nubaroekoe mpapanja*, iemd. dien zijn vader hard heeft toegesproken (zoodat de schuldlige is ineengekrompen); *mebaroekoe* (intr.), vrees aanjagen.

boeroekoe, zie *afz.*

roemangkoe, zie *rangko*.

roemapa, L. de balken of dikke planken die dwars liggen over de uiteinden der vloerlatten en waarin de wandstijlen staan, *ala ndaroemapa*, een rijstschuur die zulke balken heeft.

roemba; *moromemba*, mar., verjagen, weggagen, *roemba wacoe ri podjamaa*, jaag de varkens van den akker, *maeka rajanja maroemba kadja*, hij was bang de apen te verjagen; *iroemba*, stok of wat men anders gebruikt om weg te jagen; *mo'iroemba*, een stok of iets derg. gebruiken om weg te jagen; [*pa-roemba* „opjager”, een toestel waardoor wild wordt opgeschrikt, een sprong neemt, en in daarbij geplaatste scherpe bamboes terecht komt, Tor. II. 365].

meroemba [Mor. *rombo*], eene huidziekte die er uitziet als schurft in ergen graad en in plekken de huid bedekt, gewoonlijk heeft men er koorts bij; *roemba bawela*, kleine etterpuistjes, die men krijgt door het rijden op natte buffels, *ane kroedja pela bawela*, *makukata*, *keroemba*, *nij'e melimba ri taoe melimba*, als de huid der buffels natgeregend is, gaat ze jeuken en wordt puisterig, dat gaat over op degenen die er op rijden.

meroemba wordt ook *meroemba* gend.; vgl. 1. *oemba* „opdoemen”; dit moet ook de grondbet. van *roemba* zijn.

roemhangke, zie *wangk*.

1. *roembe* (vgl. *rimbe* [en Mor. *meroembe*, naast elkaar zijn]; *maroembe*, het tegen iemd. op-

nemen in 't loopen, praten, springen, enz., iemd. die met iets bezig is, zijn best op iets doet, nadoen, om hem wat te plagen, of om te toonen dat men 't ook wel kan, *ne'e noe-roembe jakoe moena*, doe me niet na, ga het niet tegen me opnemen, nu ik aan 't vlechten ben, *naroembe mboela maila*, hij deed mee met den wilden bok, deed den wilden bok na, om hem te plagen; *monberoembe*, aldus met elkaar doen; *baroembe*, iemd. die graag zoo iets doet.

2. *roembe*; PmB. *morombe*, harig, syn. '1) m. B. *malaoembe*. [Vgl. Mor. *roemba*, lichaams-haren.]

roembengkoe, zie *wangk*.

roembhoe [vgl. *rombo*, *goemboengi*], dicht bebladerd of beveerd, in vele plooien of rimpels vallend, v. stoffen, en zich daardoor dicht of dik voordoend, *roembhoe² poira ngkadjo setoe*, die boom is dicht bebladerd, *roembhoe² lai manoe*, de stuur van den haan is dicht beveerd, *roembhoe² potopi nTo Napoe*, de Napoesche vrouwen dragen hare sarongs in dichte plooien, *roembhoe² ntjalionggo*, geheel met hals en schouders in de sarong gehuld.

roemende, zie 1. *rende*.

roemete, zie *rete*.

roemidi, zie 2. *ridi*.

roemodi: *meroemodi*, kippenvel krijgen, zoodat de haren te berge rijzen.

roemodo, zie *rodo*.

roemoeki (vgl. *rempoeti*, *roempoegi*, [*remo²*, *reinoe*]) en *roemoeki*, afval, vuil, rommel, prullen; *maroemoeki*, vol vuil, bedekt met afval, rommelig, *maroemoeki poe'oe mbaja*, de voet der omheining is vol vuil; *ne'e noe-roemoeki pakoei setoe*, mors niet met die medicijn; *monloemurki*, vuil achterlaten, rommel, vuilen boel maken, door afval niet op te ruimen.

roemoekoe, zie 1. *roekoe*.

roemoentoe [Mor. id.], gezegd v. d. tanden en v. ontstekingen, als ze kloppen of knagende pijn geven, ook *moromoentoe*; *ma'ai karoemoentoe* (*poromoentoe*) *ngisikoe*, mijn tanden en kiezen doen erg zeer, *memotosi*

[1) Wellicht moet i. pl. v. „syn.” gelezen worden „identiek”.]

bisoe, *koepoeroemoentoenja*, de puist klopt, ik voel de kloppende pijn.

roemoesoe, zie *roesoe*.

roemombi; *angga roemombi*, dwaalgeesten, die zware lasten torsen en daarbij overluid klagen, *ewa angga roemombi pekojomoe*, je draagt een vracht als een dwaalgeest.

roemomo: *maroemomo*, beschut, beschaduwd.

roemongza, pr. t. = B. *maru²* (duidelijk te zien).

roempa (Boeg. *roempa*, Mal. *rompak*); *ma(nga)-roempa*, *maroempangi*, met kracht op iets aankomen, tegen iets aanbonzen, *baela masii, ntje'e maroempa² taoe*, een kwaadaardige buffel, die valt telkens menschen aan, *taoe naroempa noe angga*, iemand die door spoken is aangevallen, *taoe naroempa asele*, iemand die door de belasting is getroffen, *kadjo naroempa ndja*, een boom waar de weg tegenaan komt, die staat waar de weg moet komen, *taoe naroempa mporongo*, *naroempa-mo mpampaporongonja taue*, iemand die wordt overvallen door haar huwelijk, er door wordt overvallen dat ze haar dwingen met iemand te trouwen, *doeanga mami naroempa ngojoe*, de wind sloeg plotseling tegen ons vaartuig aan, *pakaliga mobaloengke*, *boi koerempangi siko*, loop snel den berg af, anders kom ik tegen je aan, *da tasampam baela setoe*, *be naore² manyaroempangi taue*, laat ons dien buffel slachten, onophoudelijk valt hij de menschen aan.

taue meroempa ri kadjo, iemand komt tegen een boom aan; *roengkani napaperoempa panggala*, *nepa mebote*, *sangkani melewa*, tweemaal heeft hij (den haan) het slaghoedje laten treffen, toen pas ging het af, één keer ketste het; *wacoenja napaparoempaka teno joenoe*, hij heeft zijn varken doen samenkomen met de zeug v. e. ander.

toroempangi, -ki, gestooten tegen, aangekomen tegen, *dja ampi natoroempangi*, hij is in louter gepunte bamboes gevallen.

roempele, pr. t.; [*nabuntoei moroempele*, door hoest overvallen (MS.)].

roempi (vgl. *oepe*, *goempi*, *doempi* [enz. en Mor. *doempi*, *roempi*]), wat op of tegen iets drukt, tegendruk veroorzaakt, tegen iets opweegt,

roempikoemo siko, gij zijt mijn portuur, *roempi mamongo*, wat de pinang naar beneden drukt, wat op de pinang ligt, een bos rijst, die gelegd wordt op pinangnoten en andere tooverkrachtige kruiden, bij het opschuren der rijst (Tor. II. 294), *roempi ntipa* of *roempi oje*, de bos rijst die ligt op de oogstkruiden in de schuur en die het laatst gegeten wordt, *roempi ntipa*, boschlianen, die het kleinhakken van het op den akker gevelde hout bemoeilijken, *roempi noe bolingoni*, het tweede stuk van een oogstliedje, het tegenstuk er van, *madago katedoengka bawela*, *roempi ngkaii*, de (offer)buffel is gunstig neergevallen, op zijne linkerzijde, *moenda roempi ngkana*, *roempi ngkaii*, zitten met de beenen rechts, links gevouwen, *taoe mepali roempi nja*, *anoe da samporoempinja*, iemand die een tegenwicht voor zich zoekt, een die hem tot tegenwicht strekt (iemd. wiens schuld is ontdekt en die weet dat hij zal gedood worden en nu den eerste den beste aanvalt, opdat hij niet alleen sterfe); *roempiti dula*, een plankje dat op de borst van een zuigeling drukt, om hem stil in de wieg te houden; *malngaroempi*, neerdrücken, indrukken, *barre'e koekoto maroempi noentoe setoe*, ik kan dat praatje niet onderdrukken, *panangi si'a*, *kurroempam paoenja*, hij heeft het verloren, ik heb zijne aanklacht neergedrukt, *boboka ndaroempi ti ngkadjo*, *boi teloka*, tegen de deur wordt een stuk hout aangezet, opdat ze niet openga.

moroeempi, op of tegen elkaar liggen, *moroeempi*, naast elkaar slapen, *ane maboengka njara*, *da moroeempi pai toempoenja*, als het paard omvalt, dan komt het op zijn berijder te liggen, *moroeempi goema* (Tor. II. 11), huwelijk van twee broers met twee zusters (de broers hangen de zwaarden naast elkaar in het huis hunner vrouwen) (vgl. 1. *longga*): *nepali aoe da naporoempika*, *nukare'e joe ngkapatenja*, hij heeft iemand gezocht dien hij als tegenhanger kon dooden, opdat zijn dood zooveel mogelijk nut zou hebben (om zijn leven zoo duur mogelijk te verkoopen): *mampaporoempi*, tot lotgenoot, deelgenoot

maken; *mondoempiti*, sago-pannekoeken bakken, tusschen 2 aarden schoteltjes (*pondoe-mpiti*); *pondoempi*, de bovenste nokbalk, die op de dakscharen rust; *kandoempi* of *kandoepi*, een klein rond kussentje.

roempoe (vgl. *roepoe*, *roempoegi*), *roempoe ngkadjo*, kleine stukjes hout, die bij een groot stuk worden gelegd, om dit beter te doen ontvlammen.

*roempoe*², de haarpluim der maïs; *morempoe*² *mo goa*, *bar'e masae da mosanga*, de maïs heeft al pluimen, ze zal spoedig vrucht dragen; *maroempoe*² *lionja*, zijn gezicht is boos, ziet er ruig, onguur uit.

roempoe-roempoe, pr. t. = *icidoe*.

roempoegi (Mal. *roempoet*; [vgl. *roempoe*, *roemoeki*, *rempoeti*, enz.]), gras, onkruid, ruigte; *maroempoegi*, *keroempoegi*, met onkruid overgroeid, met ruigte bedekt.

roempoenga (met suff. -a van *roempoe*); *maroempoenga*, slordig, ongelijk, onevenredig. *maroempoenga baogamoe*, *pakoroka*, je schaamgordel zit slordig, breng hem in orde; *teparoempoenga talimoe*, je hoofddoek is in de war geraakt.

roempona: *kita se'i karoempona*, we hebben nacht.

roena (Laj. id. „week“, vgl. *loena* en Mal. *loenak*); *maroena*, v. e. klein kind: zoet, gedwee; van ouderen: ingetogen, zedig, bescheiden in zijn optreden, weerloos, zich niet verdedigend. *maroena pesekonja*, hij is ingetogen in het aanspreken van anderen, *ana we'a maroena*, een zedig jong meisje, *maroena koro noe anangodi setoe*, dat kindje is week v. vleesch, *maroena koeso*, *naloeke*² *ngkongka*, de buidelbeer gedraagt zich weerloos, als een roofvogel hem aanvalt.

Amp. *balo nalole ngkaposoe*, *nakaroena*, de bamboe wordt geboord, om ze buigzaam te maken; *maroena* = B. *makoemba*, dik, v. stof, fen. en daardoor zacht.

1. roendoe (Mal. *roentoeh*), pr. t. parall. m. *dantoe*; *toroendoe ri daga*, gekomen aan de zee, *nikatoroendoeka*, waarvoor zij nedergekomen, *koekatoroendoeka ntje'i*, hiervoor ben ik neergekomen; *pakaroendoe*, *poragia*! kom

neder, regenboog! *momparoendoe*, doen nederkomen, doen aankomen, *paroendoe ri boemboengani*, doe nederkomen op den nokbalk. Zie ook op *dantoe*.

mebolai roendoe, zie *bola*.

2. roendoe [Mor. id.], pr. t. = B. *goendoe* (donder). [Zie *ndoendoe*.]

a) *pontjoa'e*, *lengo nggaue*, verdeel u, binnenste der wolken,

b) *pontadosi*, *lengo ndoendoe*, verwijder u, binnenste der donderwolken.

roengeo, zie *ngeo*.

roengge; *maroengge*, ongesteld zijn, zich onwel gevoelen.

roenggepe, zie *kepe*.

roengka (vgl. *doengka*), gekraak, gekraas, geschraap, *roengka ntopi inodo*, het gekraak v. e. sarong v. geklopte boombast; *karoengka*² *angga mbajao*, krakend (door de takken van 't bosch) liep de hol-geest voort, *karoengka*² *valesoe ri baso*, de muis stommelt in de draagmand, *karoengka*² *koeroepeni aoe nepa ndaoela*, *eua taoe mondjaoe ntjina*, de lap geklopte boomschors die pas met oela-sap is bestreken, kraakt alsof men op de machine naait; *morengka*² *kari*, *makakata ri voeroko*, de stukken slijm maken een schrapend geluid, ze geven jeuk in de keel; *mondoengkasi*, leven maken, *rindi ndatopo mpale*, *ndaroengkasi*, er wordt met de hand tegen den wand geslagen, er wordt leven op gemaakt.

roengkepe, zie *kepe*.

roengkoe (vgl. 2. *roekoe*, *ongkoeli* en Mal. *roengkoeh*); *maroengkoe*, onwel, ongesteld, *maroengkoe raja*, lusteloos, opziende tegen iets, geen zin hebbende om aan te pakken.

roeno; pr. t. *maroeno* = B. *maroena*, zacht, ingetogen; *woeëno mparoen*², waai zachtjes!

roentjoe (vgl. *rontjo*, *dontjo*, *roesoe*, [enz.]), klanknab. v. h. neerkomen van iets op of in iets anders, *roentjoe ntongo eo*, juist op den middag (als de zonnestralen recht neerkomen), *ndoentjoe mpombadjo* *pa*, roef! aan het stampen v. rijst; *meroentjoe*, zich in iets dringen, zich op of in iets storten, *koro nTomasa meroentjoe ri koro mPoso*, de T. stort zich in de P., *bontjo ndangisi*, *meroentjoe ngisinja eua ngisi*

menjangi, *ane nalengko noe garango sajombonja*, bij een val met een valluik stort zich het valluik neer als kauwende tanden, wanneer een krokodil het toestel beweegt, *ri banoea nTo Napoe kaso meroentjoe ri djoia*, bij de Napoesche huizen steken de dakribben in den vloer; *meroentjoepaka*, zich laten neerkomen op iets, *meroentjoepaka bengonja ri djoia*, zijne billen ploften neer op den vloer, *meroentjoepaka ri tokonja*, zich verlaten op zijn stok, het gewicht van zijn lichaam overbrengen op zijn stok; *ma(nga)roentjoe*, *mamparoentjoe*, *maroentjoepaka*, doen neerkomen op, in, *iajoe ndaroentjoe ri nontjoe*, den stamper stoot men in het rijstblok, *doeata naroentjoe mbojo*, hij stak de slang met een bamboe, *kina'a ndaroentjoeka baroe*, rijst [wordt met] palmwijn door de keel [geduwd], *tawalakoe koeroentjoepaka ri tana*, *toedoe ri walo tamboelinja*, ik dreef mijne lans in den grond en de taats kwam neer op een steen, *taoe boeroeëke*, *eua ndaroentjoepaka*, een kort mensch, alsof hij (als een stuk potklei, dat gevormd wordt) was neergekwakt.

teroentjoe rojo, de bamboe is in één slag doorgehakt, *ire'imo kateroentjoe mbitimoe*, hier moet je je voet insteken; *teroentjoepaka*, ergens tegen of in gedreven, gestoken; *toroentjoe kadjo* *ri joenoenja*, de boom is tegen een anderen aangekomen, *teroentjoemo polang*, het verzoeningsgeschenk is aangekomen; *mampatoroentjoe*, iets ergens insteken, induwen, *koepatoroentjoe soesoekoe ri nganga noe anamoe*, *da napanamitaka*, ik steek mijne borst in den mond van je kind dat het er van proeve, *gola padapoe ndapatoroentjoe sarai ri apoe*, *nepa madago ndainoe*, *dja we'a anoe mantjoesoe ananja be madago mainoe pai anangodi*, *doleorndjoe wo'onja*, zoete palmwijn die als eerste tapsel van den boom komt, wordt een oogenblik in het vuur gehouden en mag dan pas gedronken worden, *stechte* vrouwen die een zuigeling hebben en kleine kinderen mogen hem niet drinken, dan zullen ze uitslag op 't hoofd krijgen; *kandoentjoe*², stampend, neerploffend, *kiti anoe ketiba kandoentjoe*², beenen die gezwollen

zijn loopen ploffend; *sandoentjoe naxoentja ri rombe*, met één duw stopte hij 't in den zak. **roento** (vgl. Mak. *roentoeng*, Boeg. *roetoeng*, vallen), w. t. v. *jore*, slapen.

PmB. *ae, ae, da me'oloe mberoe*, *nikaroeroento*, zeg, houdt eerst eens op met oogsten, dat ge kunt gaan slapen; *komi dja mampongga-joka roento ri lano*, *sako jamami ba'eua*, jullie legt je maar toe op slapen overdag, ge hebt nog niet eens bladeren gehaald (oogsttaal).

pr. t. *tekaronto*, parall. met *tekejole* (in slaap gevallen); *nakaroentomo ntjinegi*, laat de varkens slapen.

karoento mpo'alalinja, [lees: *mpo'alalinga*, wil er geen acht op slaan (zie 2. *linga*) (MS.)].

roentoe, allemaal tegelijk, allen te zamen, *roembengipa da roentoe sangkani ri lida*, overmorgen gaan allen tegelijk naar de rijstvel-den, *roentoe katoewoe mpae*, de rijst schiet allemaal op, *roentoe mompae*, allen tegelijk praten, *roentoe wobo mpanagoentoe napatotoka ri koronja*, alle trompen der geweren richtten zij op hem, *sima'i lagira roentoe*², daar komen de herten allemaal tegelijk, *ane mosoesa jakoe*, *roentoe*² *ma'i*, als ik feestvier, komen ze allemaal hier, *taoe roentoe*² *mpomota*, men is met man en macht aan het oogsten.

naparoentoe, ze hebben het gezamenlijk gedaan; *we'a mpanagoentoenja napaparoentoe ka ri koronja*, al hunne geweren hebben ze tegelijk op hem gericht; *nukaroentoei mangantjomp* *sakinja*, ze hebben allen te zamen zijne boete betaald.

saroentoe, ineens alle, allen bij elkaar, *naposaroentoe karama mbitinja*, *boi tekarakjoo*, ineens sloot hij zijne teenen tegen elkaar, om niet uit te glijden.

roentoedo, hetz. als *rontoedo*, zie *toedo*.

roeoe (vgl. *ndoeoe*, [2. *roeroe*]). klanknab. van geruisch, gesuis, zooals v. iets dat de lucht in vliegt, *roeroe majokomo tontji*, roef, vlogen de vogels op, *roeoe topi mbe'a molioe*, de sarongs der voorbijgaande vrouwen ruischten, *roeoe natu'oka do'a*, roef! sprak hij er een tooverspreuk over uit; verder: uitstekend boven, zich verheffend boven, meer, erger zijnde dan, *bar'e mapeni*, *bar'e wo'oe roeoe*

ngkajoesa, niet hard, ook niet bijzonder zacht, *mesende uatcoer*, *be roeoe ri uraja*, het varken sprong op, maar kwam niet over de heining heen, *ane roeoe gaga olinja*, *ne'e ndaoli*, als de prijs al te hoog is, koop 't dan niet, *roeoe kodjo indanja*, zijne schulden zijn bovenmatig, *bar'e roeoe rajakoe momota*, ik heb niet veel zin om te oogsten.

meroeoe, uitsteken, zich verheffen boven, hooger zijn, *meroeoe gaga pompaoenja*, zijn spreken gaat de maat te buiten, *meroeoe matamoe*, ge richt uwe oogen te hoog, ge kijkt er overheen, *ane moinda ri padangka*, *da meroeoe pombajari*, als men geld leent bij de handelaars, dan is de betaling meer (dan het geleende), *imba mbe'a meroeoe ri imba ntoe-ama*, het aantal der vrouwen overtreft dat der mannen; *mampaperoeoe*, hooger maken, doen uitsteken, *ane ronga woesumpo indamoe*, *be da korpaperoeoe*, als je spoedig je schuld betaalt, zal ik ze niet doen stijgen.

ma(nga)roeroe, overtreffen in hoogte of grootte, *pae naroeoe noe ewo*, de rijst wordt overgroeid door het onkruid, *jakoe anoe toen'i pai koeroeoe tokakakoe*, ik ben jonger, maar ik ben langer dan mijn oudere broeder, *taoe naroeoe noe indanja*, iemand wiens schulden hem boven 't hoofd zijn gegroeid.

karoeoe utopi i Ine, het geritsel der sarong van Moeder; *karoeoe-roeoe tontji*, de vogels vliegen roef, roef! de hoogte in; *teroeoe*, over de maat gekomen, de maat te boven geraakt, *kaloae ndajanja se'e pai nakateroeoe mpompa-oenja*, daar hij uit zijn humeur was, was zijn spreken buiten de perken; *saroeoe majoko tontji*, in één roef vlogen de vogels op.

boroeoe, wel eens gebruikt in pl. v. *boro*, in uitdrukkingen als *boro ngkasengke*, dus *boroeoe ngkasengke*, voortdurend nijdig.

goemoroeroe (uit *roemoroeroe*), dreunen, bonzen, *bv.* op een planken vloer.

1. *roepa*, Amp. = *B. roepa* (vleermuis).

2. *roepa*, Str. B. (uit het Boeg-). voorkomen, gedaante, soort; *maroepa*, fraai, sierlijk, met een goed voorkomen; *sandoepa*?, van gelijk voorkomen.

roepia (uit het Boeg-), gulden.

roepoe (vgl. *roepoe* [enz.], *garoeoe*, [*paroe-poe*]), gruis, kruimels, stof, de fijne deeltjes die van iets afvallen, *roepoe ntabako*, tabaksstof, *roepoe ngkadjo ndadika ri apoe*, *nda-tawoeisi*, stukjes hout worden op het vuur gelegd en dit wordt aangeblazen, *roepoe ndjole*, *bemo re'e popanja bara timpokinja*, naakte maïs, zonder schutbladen of stengel; *maroeoe*, half donker, schemerig, *ntongo maroeoe²pa*, het is nog schemering (morgen), *maroeoe²mo*, het is al schemerdonker (avond), *maroeoe²lionja*, zijn gelaat staat donker, ernstig, verstoord; *toroeoe*, L. syn. m. *roepoe* [zie ook beneden]; *mamperoepoesi*, het vuil, de kruimels, den fijnen afval v. iets wegnemen.

tekaroeopoemo, het is al schemerig, het wordt donker, *tekaroeopoemo djole*, de maïs is al donker van haar (zoo goed als rijp).

tamaroeoe, [*toroeoe*], w. t. v. *apoe* (vuur). *roeragi*; *maroeragi*, doorsteken, doorboren, v. h. tusschenschot v. e. bamboe, *ndaroeragi woekoe mbojo*, het tusschenschot v. d. bamboe wordt doorgestoken, *bar'e re'e anoe da koeragika uwojo setoe*, er is niets waarmee ik dien bamboe kan doorsteken.

roeringi (vgl. *roeringi*, *koeloe*, en Sang. *loering*), pr. t., naam v. e. vogel (Tor. II, 138).

roero, Amp. = *B. laero* (rotan), *ali roero kami kapanto'o pasangi*, een mat v. rotan noemen wij rotanmat.

1. *roeroe* (vgl. 1. *djoeroe*, *doeloengi* en Nap. *roeroe*), stukken hout die bij het afbranden van den akker (*monoendjo*) niet zijn verbrand en verzameld worden voor het nabranden (*mokoeasi*), *maboeja eira tompo ndoeroe*, zoo wit als de uiteinden van zulke stukken hout (die zwart gebrand zijn; de uitdr. is ironisch), *uaka ndoeroe*, vruchtbare plekjes op den akker, waar stukken bijeengeraapt hout verbrand zijn en dus veel asch in den grond is gekomen; *meroeoe*, inzulmeling houden, bij elkaar halen, rondgaan om eten op te halen, zooals doortrekkende vreemdelingen doen, *ane meroeoe to Napoe*, *koecai gao teroampoesoe*, *tetogompoesoe*, als de Napoeërs eten vragen langs de huizen, geef ik hun 2 of 3 kolven maïs; *peroeoe*, tijd, plaats,

wijze van ophalen, bij elkaar brengen, ook: 't geen men daarmee verzamelt, *be maria peroeoe*, ik heb niet veel opgehaald; *roeroepi*, *roeroeki*, schatting of belasting die een dorpshefde aan 't strand liet halen bij zoutzieders, die in het gebied van zijn dorp kwamen zoutzieden (1 of 2 stukken zout); *meroeroepi*, deze belasting ophalen; *ma(nga)roeroe*, *maroeoesi*, verzamelen, bijeenbrengen, *maroeoesi woeriri*, alikruiken bijeenrapen, *koeroeroe tibesi anoe teseboemo*, ik zoek de erten die verstrooid zijn, bij elkaar; *paroeoe*, tijd, plaats, wijze van iets verzamelen, *napatani nTo Napoe paroeoenja boere*, *nakaria mponga da nale'o*, de Napoeërs hebben zich in partijen verdeeld bij het zout ophalen, opdat zij veel stukken zout zouden krijgen.

mangkaroeoesi, verzamelen, bijeenbrengen, *pae ndakaroeroesi ane ndapotamo*, de rijst wordt bijeengebracht als ze afgesneden is.

meroeoe, beenderen van een doode verzamelen, om ze in te pakken en er het doodenfeest mee te vieren, ook: den doodskop v. iem. die lang geleefd heeft, nemen en opbergen, om er bij gelegenheid ziekte mee te genezen; ook met gevonden doodsbeenderen wordt dit gedaan, men maakt er dan een kistje voor en legt het been, voordat men 't wil gebruiken, een nacht lang in een boom; *wo'o ntaoe mate ndaporoeroe*, *ndadika² ri baso sangkani² pai premia*, *nepu ndadika ri tampo ala*, *ndatoetoevi*, *ndatima ane da ndapopakoeli*, een doodskop wordt uit de kist gehaald en in een draagmand gelegd te zamen met de doodenmaskers, daarna op het portaal der rijstschuur gezet, overdekt en weer genomen als ze tot medicijn zullen gebruikt worden; *woekoeomoe da naporoeroe mbalesoe*, mogen de muizen je beenderen verzamelen (verwensching); *rengko mpeporoeoe naporengko ntaoenja*, de priester draagt het kostuum voor het verzamelen der beenderen.

sindoeroe ana, gezegd van de rijst, als van de moederplanten de aren zijn uitgekomen en daarna die van de uitstelingen uitkomen; *singkandoeroe*, verzameld, vergaderd, bijeengekomen.

2. *roeroe* (vgl. *roeroe*), uitdr. v. e. heftige beweging, waarmee iets snel vooruitschiet, *roeroe kaee pelindjanja*, hij loopt maar over dorens en takken, alsof het niets is, *roeroe ntjoa*, overal binnenkomende, overal indringende, vrijpostig, *roeroe koer*, v. e. hond, zonder vooraf te blaffen maar aanvallende, zóó vliegt hij er op af, zóó hoort men 't geschreeuw (*koer*) van 't aangevallen wild, *roeroe ndjangkoe*, id. v. e. hond die maar ineens toeijlt (*djangkoe*).

bontjoroeroe (uit *ba-saroeroe*), door dik en dun, voor 't vaderland weg, zonder uitkijken of oppassen, *bontjoroeroe pelindjanja*, hij loopt maar lukraak door.

roesa (uit het Par.; vgl. *dotali* en Ment. *roesa*, Gor. *doetalo*), Str. B., storm, hevige wind, *maroesa tana*, *maroesa tasi*, er is storm te land en ter zee.

Tog. *maroesaka uasa*, het snot uitblazen. *roesoe* (vgl. *roentjoe* [enz. en Mor. *roesoe*]); *moroesoe*, stampen, bv. op den grond bij den reizang, of op den vloer van den tempel bij het *moende*; *ri lobo poroesoe² ntaoe moende*, in den tempel stampen men bij den rondedans; *ma(nga)roesoe*, stampen op, ook: iemand afwachten (stooten op), *djoia ri lobo naroesoe ntaoe moende*, de dansers stampen op den vloer van den tempel, *kita naroesoe nTo Sangira*, die van S. wachten ons op, *ri Lane naparoesoe kita*, te L. wachten ze op ons, *bono ndaroesoe*, bast van den *bono* wordt afgescheurd, *alenja naroesoe uailo'oe*, zij drukt haar lijfband naar beneden; *siroesoe taoe ri Sangira*, de menschen voegen zich bij elkaar te S. (stooten op elkaar), *siroesoe ri posesa lemba poera²*, alle stammen waren bijeen op het feest; *mompasiroesoe*, op elkaar wachten, mededoen met bij elkaar komen (op elkaar stooten), *lawapa joenoeta*, *tompasiroesoe ire'i*, onze makkers zijn nog ver, laat ons hier op hen wachten.

mantandoesoe, stooten naar, steken naar, *natima pole ajoeta laoe apoe metaka²*, *natandoesoe wa woto ndindi*, *tepoela apoe*, hij nam een stuk hout waar vuur aanzat en stootte daarmee tegen den wand, het vuur vloog rond, *natandoesoe joenoenja*, hij heeft zijn makker

gestompt; *metandoesoe*, stompen, met de armen uitvallen (intr.).

simboroesoe, te zamen gekomen, bijeenverzameld, bij elkaar genomen, v. geplooid of gekreukt goed of vlechtmaterial, dat zich ombuigt en zich bijeenplooit (vgl. *siboeroekoe*).

roemoesoe, gaan uitbotten, v. e. suikerpalm die een bloeikolf, v. rijst die aren gaat schieten.

roeta; *moroeta*, ongemaniert optreden, beweging en drukte maken, zonder op de omgeving te letten, *dja moroeta² ri ra banoea*, *be nasoesoe ada*, *be natoeboe banoea*, hij maakt veel drukte in huis, neemt de goede manieren niet in acht, geeft niet om de regels van 't huis; *ma(nga)roeta anoe ntaoe*, andermans dingen wegnemen, doen alsof ze de zijne waren, *sako uatoea joenoe naraeta*, zelfs de slaven v. e. ander gebruikt hij als de zijne; *setoemo kabosenja moengko uatoea*, *dja karoeta² ri raja banoea*, daar heb je een hoofd dat zich gedraagt als een slaaf en maar lawaai maakt in huis.

mampotoroetai, tot het zijne verklaren, als goeden buit beschouwen, *anoe joenoe napotoroetai*, wat van anderen is, verklaart hij prijs, *da napotoroetaimo mbauroe tana pore s'i*, laten de varkens dit stuk harden grond maar bezetten.

roete (Par. *rote*), gebroken of stukgestampte rijstkorrel. *roete noe apoe*, vuurvonk, gloeiend stukje brandstof; *maroete*, fijn, fijngestampt, *maroetemo uea setoe*, die rijst is al fijngestampt, *maroete palenja*, *namama noe garanngo*, zijn arm is verbrijzeld, door een krokodil gebeten; *mondoete djole*, maïs fijnstampten, *uatoe mpondoete*, steen, in het rijstblok gelegd, om maïs op te stampen, *pondoete lada*, bamboekoker om Spaansche peper in fijn te stampen; *urilikoe naraetesi noe uaa apoe pai nakalontjoe*, er zijn stukjes vuur op mijne voeten gekomen, zoodat ze gebrand zijn; *marjoe'oe*, *masae paroetea*, 't is taai, men moet het lang stampen.

roetoe (Mak. Boeg. id.), geluid van stampen of stooten, *koedongemo roetoe² noe njaranja*, ik hoor den hoefslag van zijn paard al; *karoetoe² njara molontjip*, klak, klak, loopt het paard

weg, *sajoe dja karoetoe² sima'i*, *dja sandoe-ntjoe*, *djoekoemo ri korota*, de waterstraal komt maar kleta, kleta! op je af, even er onder en je heele lijf is nat; *maroetoe mamongo*, pinang stampen, *ueo ndaroetoli ndapopakoeli*, gestampte kruiden worden als medicijn gebruikt; *mondoetoe*, fijnstampten, *sampondoetoe mamongo*, zoo lang als een pinangvrijzeltje (ongeveer eene hand lang).

motoroetoe, een flinken zet nemen, bij 't gaan loopen of springen, *lago dja podo motoroetoe periponja*, *are'e moloembangke*, *dja gende² komponja*, *mabosenja mangkoni* (PmB.), het hert vluchtte maar met zware stappen weg, het nam geen sprongen, zijn buik was opgezeten, zoo verzadigd was het van 't eten; *paoe ntaoe setoe ma'ai katoroetoenja*, de taal dier lieden klinkt erg stootend.

1. roga; *moroga*, allerwegen uitsteken, uitschieten, *morogamo pae*, *roentoemo roeanja*, de aren der rijst komen te voorschijn, de vrucht komt allerwegen uit, *morogamo tarala ri uoto oesoe lagiura*, de speren steken allemaal uit den romp van het hert, *moroga mompanagoentoe*, allen tegelijk schieten; *karoga² meuroene*, allen tegelijk de speer werpen; *ndaroga nobalo gantjinja*, er wordt met alle tolleren tegelijk op zijn tol geworpen, *naroga ntinongkei lagiura setoe*, dat hert is met een aantal bamboelansen tegelijk geworpen.

2. roga (omzetting v. **1. garo**; [vgl. **2. rongga**]); *moroga*, vleermuizen vangen met scherpe bamboepennen (*garo*).

3. roga (vgl. **1. rojo**, *jo'o*), nat, vochtig, *roga² mo*, het is tamelijk vochtig; *boemboeroga*, kletsnat, met kleeren en al nat geworden.

4. roga, een boom.

rogo (vgl. *ogo*); *merogo*, diep bukken, zoodat de handen op den grond komen, *merogo ri ara nda'a*, onder de takken bukken, *memoe mpe-rago²*, al bukkende schuilen.

roindi (vgl. *ranindi* enz. en Nap. *kaindi*, nacht, duisternis, eig. koude); pr. t. *maroindi*, koud, vochtig. (MS.)

rointi, pr. t., zie *inti*.

roja, pr. t. = *B. jali* (afhalen, uithalen), *maroja*, uitgehaald; *mendoja*, heengaan.

1. rojo (vgl. *jo'o*, [3. *roga*]), nat, vochtig, *pakadago*, *boi rojo rengkomoe*, pas op, dat je boeltje niet nat wordt; *mampakarajo*, *marojosi*, bevochtigen, nat maken, nat laten worden.

2. rojo, Amp., litteeken, *rojo mapapoe*, brandmerk.

rojo; *taoe narojoe ntawala*, *podo naisoe*, *be kono matanja*, iemand langs wien de lans is heengeschuurd, zoodat ze alleen langs hem is gestreken en het lemmet hem niet heeft geraakt; *metandojoe*, ergens langs schuren, zooals een kat die kopjes geeft; *napelandojoe mboela pinamoe*, *nadja'ati*, de geit schuurt zich langs de geplante boomen en bederft ze; *merarajo*, *merandojoe*, hetz., *merarajo* *uawoe ri nono ngkandepe*, het varken schuurt zich tegen de palen der tuinhut; *mampewarajo*, zich ergens tegenaan schuren.

1. roka (vgl. *doka*; de eig. bet. schijnt te zijn: ruig, ruw, oneffen, met uitsteekels, vgl. Tontmb. *rekak*, licht begroeid braakland), scherpe steen, klipsteen, kalksteen, als w. t. v. *uatoe* ook voor alle soorten van steen gezegd, *tabako ndoka*, *toeroe ri kakakatoenja*, *banja ri sanga ntana*, tabak die tussehen de steenen is gegroeid, niet op vetten grond, *bentji ndoka*, zie *bentji*; *keroku*, rotsig, steenig; [*peroka*, zie *sinjanjoe*].

2. roka (vgl. *dongka*, *rongka*); *naroka² mpamongo siko*, tot u is de sirih-pinang gekomen.

1. roko, mand met deksel, soms als een *kaboba*, soms als een *baso*, van buiten met rotan omvlochten, als een *karandji*, en gebruikt om er allerlei in op te bergen; *kandoko*, mandje v. pandan of bamboe, dat men bij 't oogsten vult met toovermiddelen en medeneemt in de *pepe*; *mongkandokoti*, *mongkarokoti*, oogstt. = *mangkoni*, eten.

2. roko [Mor. id.], PmB., een boom, waarvan de bast wordt gebruikt.

3. roko, Str. B. (uit het Boeg. *roko*); *djoe'a roko*, kwijnende ziekte, toring.

roko (vgl. *dokoe*, *djokoe*, *tokoe*, *rongkoe*, *rangkoe*, *dengkoe*, [loko], **1. logoe**, *ladoe* [en Mor. *roko*]), geluid van klokken, klikken, of rammelen, *morokoe kajoekoe*, *teloomo oenja*, de kokosnoot klokt, er is niet veel water meer

in, *morokoe*, *mondokoe*, *kandokoe² manoe*, *na-dokoe ananja*, de hen klokt, ze roept hare kuikens met klokken; *mamperokoe*, aan iets rammelen of schudden, om te hooren of het ook rammelt, *ane ndaperokoe*, *karokoe²*, als er aan gerammeld wordt, dan rammelt het; *roko² mpodjamaa*, met alle inspanning akkeren; *merokoe*, zich dwingen, zich inspannen, zijn best doen, *ne'e merokoe² ri podjamaa*, *ane be noekoto*, span je niet in op den akker, als je niet kunt; *mamperokoesi*, zich dwingen tot iets, zich inspannen voor, zijn best doen op, *koeperokoesi jokoe*, *be lo'oe*, ik heb mijn best gedaan op den armband, maar hij gaat niet van mijn arm, *maoe madjoe'a writimoe*, *pai da noeperokoesi melindja*, al doen je voeten pijn, je moet je toch dwingen tot loopen; *ma(nga)rokoe*, bewegen, schudden, dwingen, dringen, *ane be noepodjo mampolangkai*, *be da koerokoe*, als je hem niet wilt trouwen, zal ik je niet dwingen, *ne'e noerokoe koromoe*, dwing je zelf niet, *maoe re'e taoe mangarokoe*, *ne'e noeperokoesi ane noe'pe bar'e noekoto*, al zijn er menschen die je dwingen, zet het niet door, als je voelt dat je niet kunt, *narokoe noe ngojoe*, door den wind geschud.

[*porokoe*, zie afz.]

rolinga; *mendolina*, *mampendolina*, zie **2. linga**.

romba (Mal. *rombak*); *ma(nga)romba*, slaan, stukslaan, *ndaromba kandepe*, de hut wordt vernield. Meer gebruikt in de pr. t., br. Tor. III, 681, 74. 75, en *romba i Malande Aje*, sla de trom „Langgeluid“, *mampekiromba goendili*, de trom laten slaan, *naromboka koenti*, er wordt voor op de trom geslagen; *rombasaka oenta*, tegen de schilden slaan.

rombe (vgl. *rombia* en Mal. Mak. *roembia*, Boeg. *roempia*), silar-palm, *Corypha Gebanga*, Cl. 887, gewl. *lelangi* gend.; rijstzak, van silarbladeren gevlochten, *uea sarombe*, één zak rijst.

rombebe, pr. t. (vgl. B. *bebe*), parall. m. *ronggie*. **rombi** (Nap. *rambi*); *marombi*, kloppen, slaan tegen de bloemkolf v. d. suikerpalm, om het vloeien v. h. sap op te wekken, *doan ngkonaoe ndarombi ngkadjoe*, *manunamo*,

ndaowo, de kolf van den suikerpalm wordt met een stuk hout geslagen en als ze murw is, wordt er een stuk afgesneden.

Amp. *torombi*, uitgedelen.

rombia (vgl. *rombe* [enz.]), PmB. = B. *tabaru* (sagopalm).

rombo (vgl. *roemboe*, *goemboengi*, [*ramboe*, en Mor. *rombo*]), *rombo ngkanta*, het stiksel van rotan a. d. rand v. e. schild, tegen 't splijten, *rombo mpenai* of *rombo mpanggoeroe*, de kwasten die hangen aan den band die het zwaard om het middel van den drager bevestigt, *dja rombo ira paoe ntaoe setoe*, zijn gepraat is maar dichte bladeren, lijkt veel, maar beduidt weinig; *marombo*, dicht ineen, dik, van haren, veeren, regenstralen, *marari be marombo poucojoenja*, het hertzwijn heeft geen dichte beharing, *marombo oedja*, de regen valt dicht neer, *marombo pesoeoe daanja*, in dichte stroomen kwam zijn bloed er uit, *be da mangaoe booe noetapa*, *be marombo apoemoe*, de visch die je rookt wordt niet droog, je vuur is niet fink; *karombo*, dichtheid, *dja gori² ngkarombanja*, nog altoos even dicht.

maŋgaŋrombo toroe, P., suikerriet met de bladeren binden aan een lei-staak, om het hoog te doen opgroeien; *meromboni*, bijvoegen, om met iets van minder waarde een tekort aan te vullen, bv. palmwijn met water, ook: voor de leus meedoen, niet echt, bv. als meelooper bij het koppensnellen, om later den naam van dapper te hebben.

romboe (vgl. Nap. *romboe*, dik, vet), een boom met een wecken stam.

romboekoe, zie *woekoe*.

romboeoe, zie *mboeoe*.

romoe (vgl. *damoe* en Mal. *ramoe*); *romoena*, de som, het gezamenlijk aantal; *moromoe*, bijeenvoegen, samenvoegen, *moromoe pale*, „de handen bijeenvoegen“, elkaar helpen bij den landbouw, bij wijze van vriendschap, een niet-officieel *mesale*, waarbij men de helpers niet te eten geeft.

maŋgaŋromoe, *maromoesi*, verzamelen, bijeenbrengen, *koetambe pale*, *koeromoe sampoejoe*, ik leg de handen op elkaar, ik breng de

10 (vingers) bijeen (betuiging van onderworpenheid); *siromoe*, *singkandomoe*, bijeen, verzameld, samengevoegd, gebracht; *mamparomoe*, *mampasiromoe*, bijeenbrengen, bijeenroepen, zich doen verzamelen, laten bijeenkomen, *re'e anoe koepasiromoe ka komi*, er is iets waarom ik ul. heb bijeengeroepen, *da noepasingkandomoe wa'a ntaoe magasi*, je moet eens alle flinke kerels bij elkaar roepen; *teparomoe*, bijeengekomen, verzameld geworden.

mondomoe, een wichelgebruik, dat in Tor. I, 231 en Measa 76, 64 is beschreven, waarbij een hond, dien men op een schraag had gelegd, de kop werd afgeslagen, terwijl tevens een aantal bamboe-latjes werden doorgehakt; maakte men uit hetgeen zich hierbij voordeed gunstige voortekenen op, dan ging men die latjes verzamelen (*mondomoe*) en nam ze mee op den voorgenomen sneltocht; ook: *mantja-joe raa wojo*, zie 2. *sajoe*.

Amp. *raporomoeni*, verzameld, bijeengebracht.

romongi (Boeg. *rēmna*), Amp., zwijgen, *maromongi*, *ta nadonge loonja*, *wongo tilinganja*, hij zwijgt, hij hoort de stemmen niet, hij is doof.

rompa [(Mor. *rompa*), n. v. e. kruid, waarvan de wortels door de Napoesche vrouwen als geurkruid in de sarong worden gebruikt].

rompali, zie 1. *pali*.

rompeda (vgl. *rameda* en *peda*), pr. t., Tor. III, 686, 221, ongesteld, lijdend, het te kwaad hebbend (Pipik. *peda*, id.); parall. m. *romggie* = B. *mapari*; *rompedamo naginepe*, hij heeft het te kwaad.

rompeni, zie *peni*.

rompi, een stuk dat uit iets anders is gehakt, in min of meer ronden vorm, schaarde in het lemmet v. e. mes, zwaard of bijl; *marompi*, schaardig; *ndasajoe sape²*, *nakarompi*, het wordt rondom behakt, opdat het min of meer rond worde; *maŋgaŋrompi*, een stuk uit iets hakken, *marompi lari*, een stuk hakken uit een wortelblad; *lari ndarompika ala*, *ndatoe-danika ala*, een wortelblad wordt uitgehakt voor de rijstschuur, om er de rijstschuur mee

te voorzien van muizen-afwerende plankjes. *to rompi*, eene muizensoort.

rompia (vgl. 3. *pia*), pr. t.; *monperompiaka*, opbergen; *rorompia madamoena*, verbergt ze goed in de hand; *Rompia Loeni*, een dorp der *woerake*-geesten.

1. **rompo** (Mal. *rēmpak*, Jav. *rampak*), alles, allen te zamen nemen, *ane nato'o ngkabosenja*, *da rompo kami poera²*, als het hoofd het heeft gezegd, dan zijn wij allen daarmee bedoeld; *rompo²*, de heele boel, allemaal, *ane bare'e sintoeicoe ravanja*, *bare'e da nato'o rompo²*, als ze niet eensgezind waren, zouden ze het niet allen hebben gezegd; *marompo*, *marompongi*, dicht, van vruchten of bladeren die in groote hoeveelheid aan den boom zitten, *marompo poucoa baboen*, de lansats zitten dicht opeen aan den boom, *marompongi poira noe lemo*, de citroenboom is dicht bebladerd.

maŋgaŋrompoka, allen samenvatten, in ééne uitspraak, in één bevel of oordeel, *dja noerompoka madja'a To Kinale poera²*, je past den naam „slecht“ maar op alle Kinadoeërs toe, *ndato'o sangkanimo To Boeioe mPondoli*, *ndarompokamo*, *paikanja joanja To Tourale sa'e*, men spreekt ineens van de Boeioe mPondoliërs, ze worden daarmee te zamen genomen, maar ten rechte is een gedeelte Towaleërs; *kabare'enja naintjani anoe mantima anoenja*, *dja narompoka ri tae poera²*, daar hij dengene die het zijne genomen had niet kende, heeft hij 't op alle menschen toegepast (heeft hij alle menschen te zamen van diefstal beschuldigd).

2. **rompo** (vgl. *dompo*); *terompo*, neergevallen, neergesmaakt; *marompotaka*, neersmakken, neersmijten, van zich afgooien, bv. een last dien men op den schouder draagt, *wojo anoe napasa'a lie² narompotaka*, den bamboe dien hij op den schouder droeg smet hij ineens neer; *merompotaka*, zich vooruitstorten, zich neerstorten, *tsaloentengko Tagira*, *merompotaka*, *molontjo*, het hert schrok, wierp zich vooruit en ging op den loop; *terompotaka*, komen neer te storten, neer te smakken.

sigorompo, verspreid, verstrooid, uit de richting geslagen, den koers kwijt, i ori

sigorompo kar'e noe lipoe ntaoe, *se'i² tepa-sambakamo*, vroeger lagen de dorpen verspreid, thans zijn ze bijeengebracht, *dja sigorompo*, *sala mpesoeopaka*, *be madago pesondanja*, uit den koers geslagen, een verkeerde haven binnengeloopen, niet goed aan land gekomen.

rompoe (Mor. id.), een woudboom m. e. hoogen hollen stam, sterk gedoorn, waarvan het gedeelte bij den breedten voet wordt gegeten; wrsch. een soort pinang; *bantja ndompoe*, de bloeiwijze v. d. *rompoe* (gelijkt op die v. pinang); *pebantja ndompoe*, een bos lange reepen van gekleurde geklopte boomschors, in het midden gedraaid als touw; dit gedeelte wordt als een band om 't hoofd gelegd, en de losse uiteinden hangen dan als kwasten af, gelijkende op lohangend hoofdhaar; dit was priesteressendracht bij feesten; Tor. I, 371, II, 122, 133, 323.

rompongi, zie 1. *rompo*.

ronangi, pr. t. = B. *nangi*; *meronangi*, overwinnen.

1. **ronda** (vgl. *ranga[ni]*, 1. *ronga*, *rongo*), w. t. v. *joenoe*, makker, gezet, genoot, *ronda ngkoro*, helper, gezet, kameraad; *moronda*, vergezellen, staan nevens, *kajoeoe anoe moronda pai kadjo sindjaoe*, de kokospalm die staat naast gindsche boomen, *moronda²*, elkaar gezelschap houden, te zamen verrichten, *moronda² mongajoe*, te zamen zingen; *samporonda*, wat nevens iets anders staat, *kadjo samporondanja*, de boom die er naast staat, *samporonda ngkorokoe*, mijn tijdgenoot, de gene die te zamen en tegelijk met mij is opgegroeid; *marondai*, vergezellen, *narondai papanja*, hij is met zijn vader meegegaan; *mamporonda*, tot gezet nemen, zich laten vergezellen door; *mamporondaka*, w. t. v. *mapowateka*, ter zijde staan.

pr. t. *ronda*, parall. m. *loenggo* (makker, gezet), *nda rondakoe nda mojanoe*, zal mijn reisgenoot zijn, Tor. III, 690, 15; *rondai ntanimboeloeko*, metgezellen van mijne ziel, *rondai ntete boeluka*, makker van de gouden brug; *sironda ntigogooce*, naast elkaar blijvende, *sirondamo po'inanti*, te zamen met

toovermiddelen; *samosironda ajoengi*, die naast me zitten; *napasirondaka*, heeft hem er bij vergezeld; *tapoirondaka*, laat ons naast elkaar gaan, Tor. III, 672, 108.

2. *ronda*, pr. t., bijvorm v. 1. *randa* = B. *raja*, binnenste, *i ronda*, binnen, in, *Indo i Ronda Eo* „Vrouw die in de Zon woont“, eene godin die beschouwd wordt als de moeder v. d. oppergod *Poeë mPalaboeroe*; zij heeft haar huis in de Bovenwereld, naast dat van *Poeë di Songi*.

rondaja (vgl. *loendara* [enz.]), pr. t. = B. *ue'a*, *ana ue'a* (vrouw, meisje).

rondisi; *mborondisi*, branderig ruiken, zooals verbrande haren, veeren, nagels; *mengkoro-rondisi*, van de huid, kippenvel krijgen. [Vgl. *soronditi*.]

rondo (vgl. *vandu* en *Tomb. rangdang*); *rondo*², *marondo*², rood, meestal: lichtrood, *rondo*² *pidi i nTomenga*, de kleine meid heeft roode wangen, *rondo*² *liomoe*, *manoro manginoe baroe siko*, je gezicht is rood, je hebt zeker palmwijn gedronken, *rondo*² *pebete ndeme*, de zon gaat rood op, *Oeë nTjambira Dolo sampole marondo*², de rivier Ten-Halve-Rood is voor de helft rood, *djolekoe marondo*², mijne maïs is al eenigszins rood, *be maicaa gaga*, *dja marorondo*, niet erg rood, slechts licht-rood.

ronoe, zie *sve*.

1. *ronga* (vgl. *loronga*, *ranga[ni]*, *rongo* [enz.]), spoedig, weldra, vroeg, binnen korten tijd, *petoemboe*, *nakaronga roo*, vertel op, dan is het spoedig afgeloopen, *ane kesodoe ananggodi*, *da ronga bangke*, als een kindje den hik heeft, dan zal het spoedig groot zijn, *koepeboo*, *be ronga djela*, ik heb hem geroepen, maar hij kwam niet gauw, *kadjoe majoesa da ronga oso*, zacht hout zal weldra rot zijn.

meronga, samenvallen, bv. van twee feesten, *mompaho sangkani*², *meronga-we* hebben tegelijk plantfeest, 't valt samen; *marongasi*, haast maken met iets, vlug afmaken, *io mo*, *da ndironga'si*, vooruit, maakt er mee voort. *laboe pai kawela sangkaronga*, hakmes en kapmes zijn synoniemen.

2. *ronga*; *meronga*, zuur ruiken, van rottende

dingen, van zieken die zich in langen tijd niet gebaad hebben, *meronga woeuoe setoe*, *masae ri ra geë kare'enja*, die fuik stinkt, ze heeft lang in het water gelegen.

1. *rongga* (vgl. *rongka*); *marongga*, vernield, uit elkaar gevallen, *marongga uaja*, de heining is uiteengevallen, *marongga porongo*, het huwelijk ligt uit elkaar; *ma(nga)rongga*, vernielen, uit elkaar halen, *nauali-ronggamo moeni*, hij heeft het weer uit elkaar gehaald.

2. *rongga*; *rongga ndaepa*, verkorting v. *garongga ndaepa* (vgl. 1. *garo*, 2. *roga*), puntige bamboestaken, die men opstelt om vleermuizen te vangen.

rongge (vgl. *rongke*); *morongge*, allemaal tegelijk praten, roepen, leven maken, *morongge taoe meoasi*, de menschen vragen allen tegelijk, *morongge² nganganja*, hunne stemmen klinken door elkaar; *karongge² manoe moto-toro'o*, de hanen kraaien allemaal tegelijk, *karongge² paoe mbe'a*, de vrouwen snateren door elkaar; *kasarongge meneke taoe*, de menschen hoesten allen tegelijk; *singkarongge morotoe sosoki*, allemaal tegelijk geven de hagedissen geluid; *mantoronggesi*, storen, in de war brengen, door lawaai maken of in de rede vallen.

ronggie (vgl. *rakia*), pr. t., ellendig, beroerd, *ronggie inoseaka*, de levensadem is in slechten staat, *ronggiemo na'isara*, hij is er ellendig aan toe.

ronggo (vgl. 2. *onggo*, *oho*); *saronggo*, een heele boel ineens tegelijk genomen; *mampasaronggo*, *maronggobaka*, alles maar tegelijk voor zich nemen, zich met het zijne ook het aandeel van anderen toeëigenen.

ronggoeli, pr. t., parall. m. *sinauroe* (medicijn), ook als w. t. in gebruik; *ndaronggoelisi*, w. t. v. *ndapakoelisi*, geneeskundig behandeld worden. Ook *longgoeli*, zie aldr.

rongi [Mor. *rangi*], lucht van bloed, rauw vleesch, stank dien slangen en krokodillen bij zich hebben, metaallucht; *marongi*, zulk een lucht afgeven, *ane koesampa baola*, *be toemboe rajakoe mangkoni*, *marongi*, als ik een buffel slacht, heb ik geen trek er van te eten, wegens de vleeschlucht, *garanggo anoe*

ma'ai ngkarongi, krokodillen hebben een ergen stank, *laboe ane ndapeenga*, *ndape karonginja*, als men aan een hakmes ruikt, bemerkt men dat het een metaallucht heeft.

rongisi mpakoeli naperapi, hij vraagt loon voor het een bloedlucht geven aan (aanmaken van) zijne medicijn (loon voor geneeskundige behandeling), *pakoeli ndaraa*, *ndarongisi*, *nakamontjo*, medicijn wordt met bloed aange-maakt, er wordt een bloedstank aan gegeven, opdat ze echt zij.

Roemongi „met vleeschlucht“, een meisjedat door den hemelling *Lasao* werd getrouwd, maar om hare vleeschlucht (menschenlucht) door hem werd verlaten (in het latere verhaal is de drek van hun kind de oorzaak); Tor. I, 23.

rongka (vgl. 1. *rongga*, 2. *roka* [en *Mor. rongka*]); *marongkasi*, afbreken, uit elkaar halen, *narongkasi banoeanja*, *maka da wali-mba*, zij breken hun huis af, want zij willen 't verplaatsen; *merongkasi*, instorten, uit elkaar vallen; *terongka*, ingestort, opnieuw ziek geworden, na aanvankelijk herstel, *terongkamo taoe madjo'e*, de zieke is weer ingestort, *wali-ngkaterongka moeni taoe anoe nepa osa kadjoe'anja*, de pas herstelde zieke is opnieuw ingestort.

mondongkasi, zich ontdoen van al wat lastig is en de beweging bemoeilijkt, kledingstukken, draagvracht, en derg., *taoe manga'e mondongkasi*, koppensnellers leggen alles af wat hen zou kunnen belemmeren, *taoe da jore mondongkasi rioenja*, lieden die gaan slapen ontdoen zich eerst van 't geen hen belemmert.

rongke (vgl. *rongge*, *rongki*); *merongke*, grooten omvang hebben, bij geringe zwaarte of weinig inhoud, beladen zijn met allerlei aanhangsels, *laero merongke nda'elaja ri kapala*, rotan neemt veel plaats in, als ze in de boot geladen wordt, *merongke taono mpenai*, *lae teganja*, *lendanja*, *pantolinja*, een zwaardgevest heeft allerlei aanhangsels, er zijn vleugels aan, er is een kam aan, er zit een kwast aan, *merongke kinjomoe*, je draagvracht is omvangrijk, *merongke komponja*, haar buik heeft grooten omvang, ze is zwanger, *merongke rajakoe*,

naneesi ntjalana marate, ik ben uit mijn humeur, mijn lange broek bezwaart me; *bar'e manee kasoro*, *djamo perongkenja*, een matras is niet zwaar, 't is maar dat ze zoo groot van omvang is.

rongki (vgl. *rongke*, *rangki*); *rongki*², met allerlei aanhangsels er aan, met allerlei beladen, *rongki² pekeninja*, hij draagt allerlei dingen bij elkaar.

rongko (Nap. *ronggo* „kroesbarig“); *kanta ronyko*², *k. ndarongko*², een schild, versierd met geitenhaar, dat zich beweegt wanneer men het schudt; *monboerongko* [vgl. *tano-nyngo*], de veeren opzetten en uitschudden; *mauerongkosi*, tegen iemand opstuiven, hem hevig berispen; *nauerongkosaka talinja*, hij heeft zijn hoofdoek uitgeslagen.

Amp. *rongko*, koorts, *marorongko*, koortsig. *rongkoe* (vgl. *rangkoe*, *rokoe*, *dengkoe* [enz.]); *karongkoe*², stootende tegen iets anders; *simpandongkoe*, tegen elkaar stootende, *simpandongkoe woe kotoenja*, zijne knieën stooten op elkaar; *monboerongkoe*, tegen elkaar stootende; *taoe ndapakoelisi ndarongkoeka wo'o ntaoe mate*, iemand die geneeskundig behandeld wordt, wordt met een doodshoofd aangetikt; Tor. I, 408; *mondongkoe*, met den steel der roeispaan tikken tegen 't boord der prauw, bij 't roeien.

rongo (vgl. *rangani*, 1. *ronja*, Mal. *dangan*, enz.), echtgenoot, biz. vrouw, Str. B. ook: man; *morongo*, trouwen, zowel v. d. man als v. d. vrouw, ook fatsoenlijk voor: coitus uitoefenen, *anoe bar'e ndatindi*, *ntje'e ma'ui pangkotonja morongo*, die niet besneden zijn, die zijn terdege in staat tot den coitus, *bar'epa morongo*, *moga'a moeni*, ze waren nog niet bij elkaar geweest, toen ze al weer scheidden, *morongo pai*, trouwen met; *mamporongo*, iemand trouwen, *i sema da koe-porongo?* met wie zal ik trouwen? *porongo*, tijd, plaats, wijze van trouwen, huwelijk, *ne'e noegelasi porongo ntaoe setoe*, bederf het huwelijk dier menschen niet, *poeramo porongonja*, *ndatompomo*, hun huwelijk is uit, het is ontbonden, *pamporongo*, tijd, plaats, wijze van trouwen met, huwelijk met, *pa-*

mporongokoe i Wali, toen ik W. trouwde, *porongokoe pai i Wali*, toen ik met W. trouwde.

merongo, een vrouw, een wijfje zoeken; *mekiporongo*, zeggen tot iemand dat hij trouwen moet; *mampekiporongo*, iemand zeggen dat hij moet trouwen met; *mampaporongo*, doen trouwen, uithuwelijken, deelnemen aan een huwelijksfeest, *singkandomoemo wa'a ndja'inja*, *mampaporongo taoe setoe*, al hunne familieleden kwamen bijeen om hun huwelijk bij te wonen; *mombeporongoka*, onderling trouwen, *To Boeje mPondoli pai To Bada mombeporongoka*, die van B. mP. en de Bada's trouwen met elkaar; *soera mpeporongo*, trouwbrief („brief van het doen getrouwd zijn”).

pindongo, ach arm, stakkerd, helaas, *pindongo anakoe*, *inemoe matemo*, arm kind, je moeder is dood, *noendjaa da koeto'o*, *pindongo*, wat zal ik, stakkerd, zeggen, *bemo mangkoni*, *pindongo*, de stakkerd eet al niet meer; *mopipindongo*, als een stakkerd leven, als smeekeling bij anderen komen, met alles tevreden zijn, omdat men zelf niets heeft; *taoe sandongo*, een echtpaar.

ronoe [vgl. *gonoe*]; *maronoe*, verzuurd, bedorven, van spijzen die te lang gestaan hebben, *maronoemo kina'a pai inaoe*, *mauraemo*, de rijst en de toespijs zijn verzuurd, ze stinken; PmB. *maronoe palengkoe*, *matontjoe*, *natedesi ntjilo*, mijn hand is ontveld, de huid is er af, er is gloeiende hars op gedropen; *poparonoe² kina'a*, de rijst zou er zuur van worden.

mondono, rotten, uitzuren, zich uitloogen, een proces waaraan de boombast wordt onderworpen, *noenoe masae pondonoenja*, bast van ficus moet lang rotten; *pela ngkadjoe ndaronoe*, *nepa ndadodo*, boombast wordt eerst geroot, daarna geklopt; overdr. van iem. die verstopt is, zoodat hij zijn eten in zijne ingewanden laat verzuren of bederven.

ronoe (vgl. *gonoe*, *tano²*, 1. *so²*, *lo²* [enz.]) en *rano²*; *merono²*, *merano²*, zich hangen aan iets om het voort te trekken of tegen te houden, *ne'e merono² ri wajan*, *ane maboeto*, *da madoengka siko*, hang niet aan die lijn (ter-

wijl ge er aan trekt), als ze breekt, valt ge omver, *wa'a ntaoe dja merono²*, de menschen blijven maar omhangen (schieten niet op), *dja merarano²*, *dja merorono² ri soeso*, aldoo maar aan de borsten hangen; *mamperono²*, *mamperano²*, aan iets trekken en er tevens aan hangen, zoodat men van de lichaamszwaarte gebruik maakt.

ronta (Mor. [ronta], *donta*; [vgl. *ronto* enz.]); pr. t. en w. t. *maronta*, gevallen, vallen, *du maronta lai bago*, ge zult op den grond vallen; *mendonta*, in menigte afvallen, van bladeren; *mondonta ira*, „de bladeren laten vallen”, d.i. de bladeren waaruit men de rijst heeft gegeten, opruimen, het oogenblik, na afloop van het eten in den dorpsstempel, waarop de teruggekeerde koppensnellers het verloop van hun tocht mededeelden (*motor²*); *mondonta oele*, „de wormen laten vallen”, eene plechtigheid op den akker bij de Pebatoers na het wieden, om de wormen uit de rijst te doen vallen; *marontasaka*, *mandontasaka*, laten vallen, doen vallen, neergooien, afwerpen; *merontasaka*, [merontamaka (MS.)], w.t.v. *menawoesaka*, zich laten vallen; *sironta*, geheimzinnige kruiden, die gekauwd worden en gespogen op den buik eener vrouw, om de bevalling voorspoedig te maken; *mosironta*, eene wijze van buffels medicineren, wanneer zij wonden hebben met wormen; ze worden dan met *sironta* bespuwd op het deel tegenovergesteld aan dat waar de wormen zijn, bv. op de bil, als de wormen onder den oksel zitten; *ane keele baola*, *ndasironta*, *maroedoe oele*, als de buffels wormen hebben, worden ze met *sironta* behandeld, dan vallen de wormen er uit; Tor. II, 176, 47.

Amp. *mamirontasi*, trachten elkaar te doen vallen, met elkaar vechten.

[pr. t. *merontanaka*, zich neerwerpen, vallen (MS.); zie *siosenaka*.]

rontada, zie *tada*.

ronte, pr. t., syn. m. *ronta*; *karonte ntaue*, het vallen van bladeren, *maronte pangandenja*, zijne tanden zijn uitgevallen, *kajoe maronte*, een gevallen boom.

ronti; *laero ronti*, soort rotan, ook *ilaroe* gend.

rontiti, zie *titi*.

rontja (vgl. *rontjo*, *roentjoe*, *roeso* [enz.]); *karontja²*, in grooten getale afgevallen, *madoe² ri waka lipoe karontja² mo*, de doerians in het verlaten dorp zijn in menigte afgevallen; *mo-karontja*, id. P.; *terontjamaka*, w. t. v. *teroen-tjoepaka* (terneergevallen).

pr. t. *rontja*, met kracht doen neerkomen; *mangarontja² pata*, op de planken (v. d. vloer) stampen, *ba maonda ndarontja*, er wordt onophoudelijk op gestampt, *noerontja² mpodeli*, ge stampt op den vloer bij het loopen; *taron-tjamaka daroendi*, we laten de stampers hard neerkomen; *merontjamaka*, zich laten vallen, ineenzinken, *ntjali ko-merontjamaka*, op den berg gekomen, laat ik me vallen, zak ik in elkaar.

rontjo (vgl. *roentjoe*, [rontja, dontjo, enz.]); *ma-(nga)rontjo*, met kracht op iets doen neerkomen, iets neerdrücken, indrukken, *isa, doea, dogo*, . . . *papitoe*, *rontjo mata nTo Kinadoe*; *lomp² mboeja da koesoembani taoe mule se²*, 1, 2, 3 . . . 7, druk de oogen der Kinadoeers in; aan het eind der maand zal ik bij dezen doode verschijnen met een kop (toespraak bij het sluiten der doodkist), *taoe narontjo ndjoe'a*, iemand die door ziekte wordt ten onder gehouden, *taoe mohoro² ri ra banoea da narontjo noe berese*, als men een regenmat gebruikt in huis, dan komt de bliksem op je neer, *taoe narontjo noe irali*, menschen die door den vijand worden onderdrukt, *karontjo ndjoe'a*, een medicijn of maatregel die de ziekte er onder houdt.

merontjo, de 21ste dag der maan-maand, Tor. II, 266; *ane ndaapoka merontjo*, *tananda ala da narontjo ngkasondo mpae*, als men op den 21sten geen landbouw bedrijft, dan zal de veelheid der rijst die men oogst de vloerbalken der rijstschuur naar beneden drukken.

terontjoka, ternedergedrukt (door ziekte of ramp); *sindontjo*, tegelijkertijd, terwijl, *sindontjo kama² mami kamatenja*, tegelijkertijd met onze aankomst viel zijn dood voor; *sarontjo*, in één stoot naar beneden duwen; *nasarontjo baroenja pai kina²anja*, zijn palm-

wijn en zijne rijst werkte hij in één slok naar binnen.

merontjomaka, zich laten neervallen.

pr. t. *ruendoe tamerontjomaka*, aangekomen, laten we ons neervallen.

ronto (vgl. 1. [en 3.] *ranta* en *ronta* [enz.]), een versleten of afgedragen kleedingstuk (wdl. „afval”), een vod v. e. ding, *ronto ntali*, een versleten hoofddoek, *ronto ngkandepe*, een oude, slecht geworden hut, *ronto ntapi napobasa²oe*, een oude sarong gebruikt hij als schaamgordel, *koeporapi ronto ngkoemo*, ik vraag een oude deksarong; *maronto*, afgevallen, versleten, half vergaan, *marontomo rini*, *re'e taoe molioe*, de dauwdruppels zijn afgevallen, er is iemand langs gegaan; *moronto*, van kleeren verwisselen, *topikoe wolamo*, *da ngkoemoronto rioenja*, mijn sarong is nat, laat ik mij eerst verkleeden, *re'e salana koekeni da koeporontoka*, ik heb een broek meegebracht, om me er mee te kunnen verkleeden.

meronto, *mondontosi*, *marontosi* (MS.), de bladeren alle tegelijkertijd laten vallen, de eerste baren of veeren verliezen, zooals kinderen en dieren, ruien, *roda*, *urenora*, *mampapoe*, *kajoempa paka mondontosi*, de dedap, de *urenora*, de *mampapoe* en de *kajoempa* laten alle hunne bladeren op één keer vallen, *asoe pai njara mondontosi woejoe*, honden en paarden verwisselen van haar, *ane limangkanimo meronto kasoebi*, *bangkemo sanganja*, *pantoemo mpongkaenja*, als de cassave vijfmaal de bladeren heeft laten vallen, zijn de knollen al groot en is het tijd om ze uit te graven.

mamporonto, als vod behandelen, gebruiken, beschouwen, *siko dja naporonto*, ze behandelen je maar als een vod; *momperonto boroe*, op een oud regenmatje lijken; *ma-(nga)rontosi*, verslonsen, verknoeien, tot een vod maken, *siko dja noejntjani mangarontosi we'a*, jij kunt alleen maar vrouwen verknoeien.

mondonto, het eerste stampen der rijst verichten, met den stamper de korrels in het blok dorschen, het eerste gedeelte van het rijststampen; ook komt het *mondonto* wel in

de plaats v. h. *mo'ii* (dorschen met de voeten), als men spoedig veel zaaijst wil hebben; *maronto pae*, rijst met den stamper dorschen, *ne'e ndaronto pae*, *dja popabeka² inii*, dorsch de rijst niet met den stamper, de korrels der zaaijst splijten er maar van, *pae ndarontosi*, *nepa ndaboelaosi*, de rijst wordt voor den eersten keer gestampt, daarna wordt zij overgestampt; *paronto pae*, plaats waar de rijst met den stamper wordt gedorscht.

mboronto (P. *pondonto*), een liaan, die taai van vezel is en even moeilijk door te hakken als een stuk geklopte boomschors, *ane be matadja laboe*, *be tindja ndasajoe mboronto*, *eua mantajoe ronto*, *kaloentja²*, als het kapmes niet scherp is, slaat men deze liaan niet door, 't is alsof men geklopte boomschors doorhakt, ze biedt geen weerstand.

Amp. *ronto*, sarong. *ronto kodjo*, sarong v. geklopte boombast, *ronto mata*, de kruiden, in geklopte boomschors gewikkeld, die de priesteres hanteert.

rontoebo, zie 1. *toebo*.

rontoedo, zie *toedo*.

rontoga (vgl. *onto*): pr. t. *karontoga* = B. *karé'e* (verblijft).

rooege, pr. t., zie *oege*.

1. *roo* (vgl. *rodo*, [*rodju*, en Mor. *roo*]), klaar, afgedaan, reeds, gereed; in L. ook: zoeeven, zoo pas; *roomo*, al. reeds geschied, *roomo koeto'o*, ik heb het al gezegd, *roo mwingkoni*, al gegeten, na het eten, *ara da mangkonipa siko?* — *roomo*, moet je nog eten? — ik ben al klaar; *imbe'imo taoe roo?* waar zijn de menschen van zoeeven? *impia kadjelamoe?* — i *roo*, wanneer zijt ge gekomen? — zoeeven; *roo-roonja*, het is heelemaal op.

maroo², blijven, rustig wonen, niets bizonders doen; *masaemo karoo²nja*, ze zijn al lang gevestigd (PmB. *paroo²nja*); *mamparoo*, *mompakaroo*, afmaken, voltooiën, *pomparoo tati*, *pomparoo topi* „hoofddoek“, sarong-afmaker, namen van klophamers voor boomschors: *mampaparoo*, doen ophouden, doen gedaan zijn, *paparoo sa ananggodimoe*, breng je kind toch tot bedaren, *ndapaparoo*, het is al afgeschapt.

baroo (zie 2. *ba*), P., wdl. niet gereed, gebruikt in de bet. terstond, dadelijk daarop, terwijl 't een nog niet af was, onmiddellijk 't andere, *baroo mangkonimo ro'oe*, terstond ging hij weer eten (terwijl zijn vorige maaltijd nog niet of nauwelijks op was), *baroo²*, maar dadelijk weer, telkens maar terstond, dikwijls.

mengkaroo, in stilte iets doen, geen bekendheid geven aan 't geen men doet, *mosorsa dja mengkaroo*, een feest geven en 't niet bekend maken; *taoe mampengkarooka anoe napoucia*, iemand die buiten weten van anderen zijne bezigheden verricht, zoodat anderen 't pas hooren als 't reeds is afgelopen; *mampapengkaroo*, met rust laten, zorgen dat met rust gelaten wordt.

montindooni, ergens maar stil bij blijven zitten, maar rustig en onbewegelijk blijven bij elk bevel dat men krijgt, *taoe malose*, *nda-songka*, *be bara nalinga*, *dja montindooni*, een luie kerel, die een bevel krijgt, maar er geen acht op slaat en maar stil blijft toekijken; *jakoe ne'e noepotindoonika*, *bara mesapoe*, *pai-kanja da koedonge*, blijf niet zoo onbewegelijk tegenover me zitten, misschien wil je niet, maar laat ik 't dan hooren; *uatoa anoe dja mantindooni poeënja*, een slaaf die maar onverschillig blijft tegenover de bevelen van zijn heer.

Amp. *roomo ilo'angkoe*, ik heb het al gezien; *mendoo*, ophouden, verblijven, *mendoo sakinja*, zijn ziekte is opgehouden; *karoo*, plaats van zijn, verblijfplaats, vindplaats, *paa ntana karoo noe solo*, een berg waar zwavel is te vinden, *jako sii*, *jaoe uaka ngkaroomoe sii*, komaan, ga naar je plaats! *karoo²*, *roonaka*, *Loebasi siko*, houd je stil, wees bedaard, of ik sla je.

2. *roo* (Tontmb. *ro'b*): *meroo*, vissen vangen met de hand, in modder of ondiep water; *mamperoo*, water afvissen met de hand, *ne'emo ire'i da peroota*, *roomo naperoo joend²*, laten we hier niet naar visch graaien, dit hebben anderen al uitgegraid; *baru sabangke jaoe peroomi?* hebt gijl. nogal veel visch met de hand gevangen? *mamperooka i Ine*, voor

Moeder naar visch graaien; *ma(nga)roo* (tr.), visch met de hand vangen, *anoe koeroo ngena*, *koerooka i ngKai*, wat ik zoeeven met de hand heb gevangen, heb ik voor Grootvader gevangen; i *wengi pamperookakoe i Ine*, gisteren heb ik voor Moeder naar visch gegraaid. *ro'o* (vgl. 1. *roo*); *tero'o*, daar nu eenmaal, aanzien, dewijl, terwijl, *tero'o natimamo*, *bemo da napapevalili*, daar hij het nu eenmaal genomen heeft, zal hij het niet meer teruggeven, *tero'o ire'imo jakoe*, *bemo da malai moeni*, dewijl ik nu hier ben, ga ik niet weer terug, *tero'o koekonimo*, *bemo da koepompalika*, aanzien ik het al gegeten heb, beschouw ik het niet meer als verboden spijs, *tero'o ndato'omo*, *ber'e'ano kabalinja*, nu het eenmaal is gezegd, wordt het ook niet meer veranderd.

rooe; *merooe*, naast iemand slapen, vlak naast elkaar liggen, *Poeë Rooe*, een geest, dien de Hemelheer afzendt, om naast een zuigeling in de wieg te gaan liggen en hem te zeggen hoe hij sterven zal, Tor. II, 83, *taoe saemba merooe*, twee vriendinnen die naast mekaar slapen, *merooe toetoenja pai koronja*, het dek-sel sluit op de doos; *mamperooeke ana we'a*, naast een meisje slapen; *naperooeke ntadoe mpomota uoekotoenja*, *nakakoentjoe mpomota*, de voorgangster bij den oogst slaapt met opgetrokken knieën, opdat het oogsten niet spoedig gedaan zij; *mampaperooe*, naast elkaar doen liggen.

Amp. *morooe*, zich vlak naast elkaar bevinden. *morooe basa Taa pai basa Bare'e*, het Ampanssch en het Bare'e staan naast elkaar. *ro'oe* (vgl. 1. *ra'oe* en Da'a-t. *ro'oe*, wenkbrauw, Jav. *rahoep*, Balant. *ro'oe*, Loin. *ho'oe*); *waroe borja ro'oe*, een varken m. e. bles op 't voorhoofd, *ro'oe leti*, schaamheuvel der vrouwen, *ro'oe ngkedje*, id. der mannen, *ro'oe ntjapa*, id. v. beide geslachten; *tongo ndo'oe*, voorhoofd.

mendo'oe, zich 't gezicht wasschen; *maro'oe*, iemand 't gezicht wasschen.

tonulo'oe, met 't voorhoofd tegen iets gestooten, *mantondo'oe joenoe*, een ander tegen 't voorhoofd stooten, *mombetondo'oe*, elkaar tegen 't voorhoofd stooten, [zie *ndo'oe*].

Mando'oe, naam v. d. plaats waar de Poso bevaarbaar wordt, omdat het water daar de menschen in 't gezicht spat (*maro'oe* *taoe molioe*).

mamparo'oe baola, een buffel (met horens en pooten) dicht aan een boom binden, zoodat zijn gezicht vlak tegen den boom staat.

ro'oeroe; pr. t. *mero'oeroe* = B. *me'oeroe*.

ro'oto, zie 1. *oto*.

ropa (vgl. Bad. *ropa'*, tweeling, *gopa'*, op elkaar passen, Pipik. *maropa*, bondgenoot); *mandopa*, opmerkzaam, oplettend, om het juiste te treffen, *mandopa mesono i Lelajoe*, *be napodjo langkai anoe sondo indanja*, L. was voorzichtig in het antwoorden, ze wilde geen man die veel schulden had, *taoe mandopa ri posimoe-roe*, iemand die de gebruiken der samenleving oplettend volgt; *napomandopa ada mposintoe-roe*, hij is oplettend ten opzichte van de gebruiken der samenleving; *mondopa²*, met oplettendheid zich richten, bv. om een plaats te bereiken, *da koemondopa²mo da ndjo'oe*, ik zal goed letten op de richting bij het beengaan, zoo goed mogelijk zien er te komen; *kandopa²*, voorzichtig, oplettend voelen of tasten naar iets, bv. als men in 't duister loopt, *taoe boeta melindja kandopa²*, de blinde loopt met de armen tastend voort; *mongganggaropa*, op 't gevoel af voortgaan, *sondo taue motoenda ri tambale*, *mongganggaropa taue molioe*, er zitten veel menschen op de voorgalerij, zij die voorbijloopen tasten voorzichtig met de voeten.

trapa, met uitgestrekte armen voorover gevallen, met uitgespreide vlerken neervallen, *taoe teropa ri tana*, iemand die met uitgespreide armen voorover valt, *tonji ndapoerje teropa ri tana*, de gelijmd vogel valt met uitgeslagen vlerken op den grond, *teropa ana ntonji*, *hepa lo'e mojoku*, *bepa matoe'a uoejoenja*, *sindjaoe katerapanja*, het vogeljong is neergevallen, met de vleugels uitgespreid, het was nog niet in staat tot vliegen, zijne veeren waren nog niet volwassen, daarginds is het neergevallen.

rope, een stuk dat uit iets is gebroken, scherp, *maloele rope*, zoo zacht, dat er gemakkelijk scherven uitbreken; *rope² komponja*, *sigoto-*

mpape, gori ngkaoronia, zijn buik is hol (alsof er een stuk uitgebroken was), plat van den honger; *marope*, met een stuk er uit, met scherven eraf; *marope tabo, bemo re'e jowenja*, uit de kom zijn scherven gebroken, ze is niet meer te gebruiken; *maropemo iwoekoe oesoe, msoepiti ngkadjoe*, er zijn stukjes uit de ribben gebroken, doordat ze tusschen balken zijn beklemd geworden.

merope, eenescherf verliezen; *koekajai lago, meropemo iwoekoe adjenja*, ik wierp een hert met de speer, ervloog een stuk van zijn kaakaf; *matngarope, maropesi, mampakarope*, stukken van iets afslaan, afbreken; *marope waja, naropesi baola*, de heining is stuk, de buffels hebben er stukken uitgestooten; *marope banoa, bara noendjaa mampakarope*, het huis is stuk, wat zou het wel hebben stukgemaakt? *ndapapapopesika waja*, men heeft er de heining mee laten stukmaken.

ropemo kuerata manoe, nakaropeka ntjiami, ik heb de kippen kapot (dood) gevonden, kapot gemaakt door de stoppels (tijdens den oogst breekt wel kippen-ziekte uit; ze zou veroorzaakt worden door de werking van het doorsnijden der rijsthalmen; vgl. *joba*).

mondope, in scherven vallen; *oedja mpondo siumi*, een regen die de stukken der rijststoppels er af doet vallen.

1. **ropo** (IN., Bis. *dopa*, Minah. t. *repa*, Sang. Mal. *dipa*, Mak. *rapa*), vadem, *sundopo, roeandopo*, 1 vadem, 2 vadem; *taoe moropo² ri djaja*, iemand die met uitgebreide armen op den weg staat, *noendjaa noeporopo²ku? taoe da rajaanja molioe*, waarvoor sta je daar met de armen dwars gestrekt? de menschen willen voorbijgaan; *taoe naropo mbengi, naropo ndjoe'a*, iemand die omvademd is door het duister, omvademd door ziekte (omvat, vastgehouden); *ndurupo*, met vademmen gemeten worden; *taoe ndapapapopo²*, iem. dien men met uitgestrekte armen heeft vastgebonden.

2. **ropo** (Minah. t. *repet* "hevig", Boeool *doepoto* "wind"), golf, baar der zee; *ropo ntjoso*, dicht op elkaar komende golven; *ropo ntjiwoe*, korte golfslag; *natonda ndopo kami kainulekoe, mantjenda ropo waima'i*, heenvarende hadden

we den golfslag mee, terugvarende hadden we hem tegen; *moropo*, het golf, er staat golfslag, *Bano moropo ewa tasi*, op het Meer staan golven zooals op zee; *moropomo taoe ri joemoe, magoromo sanganja, kajonggoe² ndatuenaka*, het lijk golf al in de kist, het vleesch is al vergaan, het gaat heen en weer als de kist naar beneden wordt gebracht; *poroponja*, de ontbinding.

ropoe (Mal. *repoet*, Gor. *lopoe*); *maropoe*, uitgemoord, uitgerooid, uitgestorven; *manoe maropomo*, de kippen zijn uitgestorven; *maropoemo To Pajapi, soamo tananja*, de Pajapiërs zijn uitgestorven, hun land is verlaten; *ma(nga)ropoe, ma(nga)ropesi* (tr.), *meropoe, moparopoe* (intr.), uitmoorden, *ma'i naroposi kani*, ze zijn ons komen uitmoorden, *to peropoe, to poparopoe*, moordenaar, *ntongonja i owi To Mori to poparopoe, uawase'e bare'emo*, vroeger waren de Moriërs moordenaars, thans niet meer; *siropoe*, tooverkruiden, die de vijanden in menigte doen sterven, Tor. II, 47.

menggaropoe, meropoesaka, zijn leven duur verkoopen, zooals lieden doen die door den vijand worden omsingeld; *da meropoesaka, da menggaropoe, nakaropoeino ntaoe*, zijn leven dan maar duur verkoopen, laten de menschen dan maar allemaal sterven; *maropoesaka*, in groote hoeveelheid doden, *manoenja naropoesaka*, hij heeft al zijne kippen geslacht. **rora**; *marorasi*, uitgevallen, v. haar, veeren; *merorasi*, uithalen, uitnemen, wegnemen.

rórabi; *marorabi nganga*, de mond is aangetast, verbrand door scherpe kalk, Sp. peper, enz. **roranga**, pr. t., zie *ranga*.

1. **rore** (Nap. id. "vlam"), pr. t.; *rore of ndore* = *rare* (bundel tooverkruiden, in 't biz. de *soi*, om de roode kleur met vuur vergeleken), *lolo ndore*, de spitsen van den kruidenbos, *melengo ri roré*, binnengaan in den kruidenbundel.

parore, vuur, *soeloe mparore*, haard, *oenta parore*, vuurschild (Tor. III. 674. 173), *koepo balennga parore*, ik lig met mijn hoofd naar 't vuur gekeerd; *mompapore*, op het vuur bereiden, koken, roosten; *pompapore Ndo i nTele*, de kookplaats der huisvrouw.

2. **rore**, Amp.; *oera sindore*, een speetje vol garnalen.

3. **rore**; Tog. *marore* = B. *malore* (glad).

roringi (vgl. *roeringi*), een vogel die gelijk op de *tangkampeoe* (kwikstaart).

1. **roro** (vgl. 1. *rara* [enz.]); *maroro*, roosten, bij het vuur schroeien, *mabokomo manoe setoe, da koeroro*, die kippen zijn al vet, ik zal ze toebereiden, *maroro* (ook *mandoro*) *wajawo*, vleeschspijs toebereiden door roosten of schroeien; *meroro*, zich het vleesch schroeien, *manoe se'i malontjoe witinja, meroro ngkalionja*, deze kip heeft hare pooten verbrand, ze heeft zich zelf toebereid.

maroroni, boombladeren bij het vuur heet maken, om ze op zieke lichaamsdeelen te leggen, ter genezing; *momberoroni*, het elkaar warm maken, bv. door dicht op elkaar te gaan zitten.

linoro, L., ook wel *inoro, dinoro* (alle drie uit *rinoro* "het gerooste"), en *roroa* (suff.-a), P., vleesch dat van een dier is afgesneden, nog rauw, of reeds toebereid, om gegeten te worden, *ndipakaliga manta'a joemoe, naini da re'e linoromi (roroami)*, gaat vlug de doodkist maken, straks zal er vleesch voor u zijn; *molinoro, mororoo*, vleesch nemen om het voor zich zelf te bereiden, *ndjo'oe molinoro ri taoe monjampa*, voor zich zelf vleesch gaan halen bij menschen die slachten, *baola dja napolinoro, be napasangkani pai joenjoenja*, hij heeft van het buffelvleesch alleen gesmuld, het niet samen met anderen opgegeten; *melinoro, meroroo*, uitgaan op een stuk vleesch, om 't zelf op te eten.

ndoro, rood, gezegd v. kleine kinderen, *ana ndoro*, een rood kindje, een pas geboren wichtje, *ntongo ndoro²pa ananggodí, ewa ana mbalesoe*, het wichtje is nog rood, zooals een jong muisje.

Amp. *mandoro*, gloeiend ijzer aanpakken (godsgerecht); *mangarorongi bengo, nakatjoti manga'a*, den rug (eener kraamvrouw) bij het vuur houden, opdat ze spoedig weer vlug worde; *makoeni wijoeu, naroroni noe en*, zijn haar is geel, het is door de zon verbrand.

2. **roro** (klanknab.); *mororo*, tikken, kletteren, zooals een regen- of waterstraal die op steen of ijzer valt; *oedja dja karoro²*, de regen klettert in stralen neder.

3. **roro**; Amp. *maroro*, fraai, juist zooals 't hoort, behoorlijk, *maroro rakalo'a ta'a noe lionja*, fraai om te zien is de vorm van zijn gelaat.

roroa, zie 1. *roro*.

róroegi, P.; *maroroegi, teroroegi*, geschaafd, v. d. huid, ontveld, *teroroegi ri kadjoe witinja*, zijn been is geschaafd tegen een hout.

roroekoe, zie 1. *roekoe*.

roso (Sa'd. *ro'son*, dik, Mong. *roton*, kracht), kracht, sterkte, *mopantjoea roso, ewa To Pada*, den heelen dag door telkens iets eten, zooals de Padaërs, *bara sangkoedja rosomoe, sangaja² jakoe ri wauonja*, al heb je nog zooveel kracht, ik ben er in elk geval boven; *maroso*, sterk, vast, stevig, stijf, krachtig, *maroso wajaa se'i*, deze band is sterk, *maroso pompaoenja*, hij heeft krachtig gesproken, *maroso witinja melindja*, hij heeft krachtige beenen om te loopen; *karoso*, sterkte, kracht; *mampakaroso*, tot sterkte, tot kracht hebben, kracht ontleenen aan, *roso noendjaa noepokaroso?* aan welke kracht ontleent ge uwe kracht? *mungkarosoka*, sterk zijn van, door, *roso ntjamba'anja jakoe mangkarosoka*, door de kracht van een ander ben ik sterk, ik bedien mij, profiteer van andermans kracht; *mampakaroso*, sterk maken, versterken, bekrachtigen, *pourosemo! be noepodjo mampakaroso*, roei toch, je wilt er geen kracht op zetten, *pakaroso melindja*, loop flink, *pakaroso mandake*, span je in met bergklimmen, *pakaroso monwoeto*, doe krachtig je woord.

mompersoso, kracht opdoen, eten voordat men op reis gaat, *da tamompersoso, djole da tapompersoso*, laat ons ons vooraf versterken, laat ons vooraf ons met maïs versterken.

Amp. *rakarosoka*, het is met geweld ge-

aomen, het is geroofd.

roti (uit het Mal.), brood, koekjes.

rotoe, Amp., de 21ste maan-dag.

rowai (uit het Mor. *irorai*, vrouw), ten O. v. h.

Meer w. t. v. *wé'a* (vrouw).

rowe (vgl. *doue*), pr. t., *bari jave rowe woela*,